

ନାଗାଶୁମେର ଅଭିନୟ ।

ପ୍ରଥମ ।

ମଧ୍ୟକୃପତ୍ରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶିତ ।

ଅନୁମ୍ବ ।

ବହୁ କୃତମ ସଂଯୋଗ, ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ସଂଶୋଧନ ପୂର୍ବକ

ମହାର୍ବି-ଖଗେନ୍ଦ୍ର-ଭକ୍ତ

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବାବୁ ଶିଖିନ୍ଦ୍ରଚନ୍ଦ୍ର ନାଗାନ୍ତକ ମହାଶୟେର

ଅନୁମତାନୁମାରେ

ଶ୍ରୀକେନ୍ଦ୍ରେଲଚନ୍ଦ୍ର ଟାକେନ୍ଦ୍ର କର୍ତ୍ତ୍ରକ

ଅଣୀତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ।

କଲିକାତା ।

ଦିନ୍ଦୁ ଲିପା ୩୦ ନଂ କରନ୍ ଓ ରୋଲିସ ଫ୍ଲୁଟ ।

ମଧ୍ୟକ-ବ୍ରାହ୍ମାଣ୍ଡରେ ମୁଦ୍ରିତ ।

ଶକାବ୍ଦୀ ୧୯୯୬ ।

ନାଗାଶୁମେର ଅଭିନ୍ୟା।

ଅନ୍ତାବନ୍ଧୁ

[ନଟେର ପ୍ରବେଶ]

(ନଟେର ଉତ୍କି)

ଜଗତେ ପୁରୁଷ ଯତ ଆଛେ, ସବ ତାରା
ଭାତା ମୋର ; ଯତ ନାରୀ ପ୍ରାଣେର ଭଗିନୀ ;
ପିତା ମାତା କେ ତାହାରା ? ଯତ ଦିନ ଭାଇ,
ଖାଇତେ ପରିତେ ଆମି ନିଜେ ନା ପେରେଛି,
ତତଦିନ, ମା ବାପକେ ଛିଲ ଥ୍ରୋଜନ,
ସତ୍ୟ ବଟେ—ତତଦିନ ଅବଶ୍ୟ ଡେକେଛି,
ବାବା କିନ୍ତୁ ମା ମା ବ'ଲେ—ତତଦିନ ବାଁଧା
ଥାକିତେ ଛିଲାମ ବାଁଧ୍ୟ ଅଧୀନତା-ଡୋରେ !
ଚରିଯା ଥାଇତେ ନିଜେ ଶିଖେଛି ଏଥନ—
ଏବେ ଆରୁ କି ମସନ୍ଦ ତାଦେର ସହିତ ?
କଷିତ ହେଯେଛେ ମମ ମନ ; ଜ୍ଞାନେ ଅନ୍ଧ
ତାରା—ଥାକେ ଅନ୍ଧକାରେ—ଅତି ମୁର୍ଖ ଘୋର ;

ନାଗାଶ୍ରମେର ଅଭିନୟ ।

ଆମି ମେ ଆଁଧାର ଥିକେ ଆଲୋତେ ଏମେହି—
ପବିତ୍ର ଧର୍ମ-କିରଣେ ଜ୍ଞାନ-ଚକ୍ର ମୋର
ଦୀପ୍ତ ପଥେ ମୁକ୍ତ ମଦା । ତବେ ଆର କେନ,
ମୂର୍ଖ, ଭାନ୍ତ, ଅପବିତ୍ର, ଅଧାର୍ମିକ ମନ୍ଦ
କରିତେ ଯାଇବ ଫିରେ ?—ଛି ଛି କି ଦୟା !
ନାମେ ଯେନ ଗାୟ ଜୁର ଆମେ !—ହିଁଦୁଷରେ
ଫିରେ ? ହିଁଦୁ ମା ବାପେରେ, ଆବାର ଏ ମୁଖେ,
ମା, ବାବା, ବଲିଯେ ଡାକା ? ଫାଟା ପାଯ ଫିରେ
ନତି ? ଫାଇ ଫାଇ ଭାଇ ଓ ନାମ କ'ରୋ ନା !
ପଣ୍ଡ, ପଙ୍କୀ, କୀଟ ଆଦି ସ୍ଵାଧୀନ କେ ନୟ ?
ଶ୍ଵଲେ ଜଲେ ଈଧରେର ଜୀବ ସ୍ଥଟି ମାରେ,
କୋନ୍ ପ୍ରାଣୀ, ଶୈଶବ ଉତ୍ତାର୍ଗ ହ'ଲେ ତାର,
ଥାକେ ଆର ମା ବାପେର କାହେ ? ତବେ ଭାଇ,
ସର୍ବ ଜୀବୋପରି ମାନ ଉଚ୍ଚତମ ଯାର,
ମେ ସ୍ଵର୍ଗେ କି ମେ ହବେ ବକ୍ଷିତ ? କଥନଇ
ନୟ ! ନୟ ! ନୟ !—ହାୟ ! ବଙ୍ଗବାସି ଭୀରୁ ! !
ତେଜୋହୀନ, ପୋଷା ପଣ୍ଡ ପ୍ରାୟ, ଚିରକାଳ
ରବି କିରେ ବାପ ମାର ବଶେ ?—ପରାଧୀନ,
ପର-ପଦାନତ—ପର-ପ୍ରତ୍ୟାଶାୟ ରତ ?
ସ୍ଵାଧୀନତା ନିଧି ହାୟ ! ଚିନିବିରେ କବେ ?

ରାଜକୀୟ ସ୍ଵାଧୀନତା ହବେ ନାଁ ଏଥନ୍ ;
 ତା ବ'ଲେ କି ସ୍ଵାଧୀନତା—ଅମୂଲ୍ୟ ରତନ—
 ଲଭିବ ନା ମୋରା ? ଅବଶ୍ୟ ଲଭିତେ ହବେ !
 ଆର କୋଥା ସେ ସାଧ ମିଟାତେ ଯାଇ ବଳ ?
 କେବା ତା ସହିବେ ? ବିନା ନିଜ ବାସ୍ତ୍ରୁଭୂମି—
 ବିନା ନିଜ ଜନକ ଜନନୀ—ବିନା ଖୁଡ଼ା ଜୋଟା ?
 ଏମନ ସହଜ-ପ୍ରାପ୍ୟ—ଅକ୍ଲେଶ-ଜନିତ—
 ବିନା ବ୍ୟାଯେ ସାଧିତ ସ୍ଵନ୍ଦର ସଦୁପାଯେ,
 କେନ କର ହେଲା, ହାୟ ! କେନ କର ହେଲା ?
 ପ୍ରଥମେ ମା ବାପ ହ'ତେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ହୟେ,
 ସ୍ଵାଧୀନତା ସ୍ଵର୍ଗବେ ସାଁତାରିତେ ଶିଖ !
 ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିବେ ସଦି, ଏମ ମୋର ମହ,
 କଲିର ବାସ୍ତକି-କୀର୍ତ୍ତି ନାଗାଶ୍ରମେ ଏମ—
 ଅଇରୂପ ସ୍ଵାଧୀନ ସ୍ଵାଧୀନା ଭାତା ଭଗ୍ନୀ,
 ଦେଖିଯା ଯୁଡ଼ାବେ ଆଁଥି—ହିବେ ଅବାକ୍ !
 ବନ୍ଧୁମାନ ଅଭିନୟ ତାହାର ପ୍ରମାଣ—
 ———ଭାଇ ଅକାଟ୍ୟ ପ୍ରମାଣ !!!

(ପଟ୍ଟକ୍ଷେପଣ)

ପ୍ରଥମ ଅଙ୍କ ।



ପ୍ରଥମ ଗର୍ଭାଙ୍କ ।



(ରସାତଳ—ବାନ୍ଧୁକିରାଜପୁରୀ—ମନ୍ଦିର ଗୃହ)

[ମହାରାଜ ବା ମହାପୁରୁଷ ବାନ୍ଧୁକି ; ରାଜଭାତା
ବା ଯୁବରାଜ ଅନ୍ତରେ ; ରାଜମନ୍ତ୍ରୀ ବା ସମ୍ପାଦକ
ତକ୍ଷକ ; ଏବଂ ପୂର୍ବ ବନ୍ଦଜ
ପରମତକ ରାମମାଣିକ୍ୟ
ବା ପୁଁଯେ ବୋଡ଼ା
ଉପଶିତ]

ବାନ୍ଧୁ । (ଟେବିଲେ ପା ଛଡ଼ାଇଯା) ଓହେ ତକ୍ଷକ !

ତକ୍ଷ । ଆଜ୍ଞା କରନ ମହାରାଜ !

ବାନ୍ଧୁ । ଆ'ଜ୍ ମଭାର ସମୟ କଥିନ୍ ?

ପୁଁଯେ ବୋଡ଼ା । (ତୋତ୍ତମାନ୍ତରେ) ପ୍ରଭୁର ଯେମନି
ଏହା !

ତକ୍ଷ । ଆଜ୍ଞେ ଇଁଯା, ପ୍ରଭୁର ଯଥନି ଇଚ୍ଛା !

ବାନ୍ଧୁ । ତୁ ଏକଟା ସମୟ ତୋ ଧାର୍ଯ୍ୟ କ'ରେ ଦିଯେଇ ;
ଦୀର୍ଘମୁଦ୍ରୀ ଅମ୍ବତ୍ୟବାଦୀ ହିଁଦୁନ୍ଦେର ଯତ କି ବିଜ୍ଞପ୍ତି ସମୟ
ଆମରା ଅତୀତ କ'ଟେ ପାରି ? (ଅନ୍ତରେ ପ୍ରତି)

ଭାଯା କି ବଳ ? ସବ ବିଷଯେ—ବିଶେଷତଃ ପ୍ରକାଶ୍ୟ କାଜେ
ଇଂଲଞ୍ଜ ଙ୍ଲେପୀ କୈଲାସ-ବାସୀଦେର ଅନୁକରଣ କରାଇ ଆମା-
ଦେର ଅଭିଷ୍ଟ ମିଳିର ପ୍ରଥାନ ଉପାୟ ନା ?

ଅନ । ତାର ସନ୍ଦେହ କି ?

ପୁଁ, ବୋଡ଼ା । ଆ'ଗ୍ରା, ବାଲୋ ଆ'ଗ୍ରା କଚେନ
—ତାଯ ଆର ହନ୍ଦେହ କି ? ଯ୍ୟାକ୍ବାର କ୍ୟାନ୍, ହହମ୍ରବାର
ହିରୋଧାର୍ୟ !

ତକ୍ଷ । ଆଜେ ବିଜ୍ଞାପନେ ତୋ ମେଡିନ୍ ହାଫ୍ ପି,
ଏମ, ଟାଇମ ଦେଓଯା ହେବେ ।

ବାଞ୍ଚ । (ସବ୍ଦି ଖୁଲିଯା) ତବେ ତୋ ଆର ଏକ
ଘଣ୍ଟା ବହି ସମୟ ନେଇ । ତୋମାର ରିପୋର୍ଟ ତୋ ରେଡ଼ି ?

ତକ୍ଷ । ପ୍ରଭୂର ଆଦେଶମତ ତୁ ତିନ ଥାନା ତୋ
ପ୍ରତ୍ତତ ଆଛେ ; ଆ'ଜ୍ କୋନ୍ ଥାନା ପଡ଼ା ଯାବେ ?

ବାଞ୍ଚ । ସେମନ ପର ପର ହ'ଛେ—ପ୍ରଥମ ଦିନ ବଂଶ-
ବୃଦ୍ଧିର ପାଲା ହେବେଲି ; କା'ଲ୍ ପ୍ରଥାନ ନାଗନାଗିନୀ-
ଦେର ନାମକରଣ ହେବେ ଗେଛେ ; ଆ'ଜ୍ ବିଷୟବୃଦ୍ଧିର ବିବରଣ୍ଟା
ହ'କ୍—କା'ଲ୍ ଆବାର ଆର ମକଲେର ନାମ ଉପାୟି
ଦେଓଯା ଆର ତାର ଏକଟା ସ୍ଥାଯୀ ନିରମ କରା ଯାବେ ।

ପୁଁ, ବୋଡ଼ା । ଆ'ଗ୍ରା, ବାଲୋ ଆଗ୍ରା ଅଇଚେ ;
ନଇଲେ କି ହକୁଲି ଯ୍ୟାକ୍ ଦିନେର ହବାଯ ଅଇବାର
ପାରେ ?

ଅନ । ତବେ କି ଦାଦା, ସତ୍ୟଇ ଆମରା ନାଗଲୋ-
କେର ଲୋକ ।

ବାସ୍ତ୍ର । (ସହାୟେ) ଶୁଣିଲେ ହ୍ୟା ତକ୍କ ? ଛେଲେ-
ମାନ୍ୟ କଥା ଶୁଣିଲେ ? ଆମାର ମୁଖ ଦେ ଯା ନିର୍ଗତ ହୁଯ,
ତାତେ ଆବାର “ ସତ୍ୟଇ କି ” ବ’ଲେ ଜିଜ୍ଞାସା କ’ଛେ !

ପୁଁ, ବୋଡା । (କରତାଲିର ସହିତ) ଆୟ ! ଆଯ !
ଆୟ ! କି ଅଇବେ ! କି ଅଇବେ !

ତକ୍କ । ଆଜ୍ଞେ, ଯୁବରାଜ ନାକି ଏଥାମେ ଛିଲେନ
ନୀ—ଓଁକେ ତୋ ପଞ୍ଚିମେ ଓ ସଂବାଦ ପାଠାନୋ ହୁଯନି—
ସବେ ଏହି ଆ’ଜ୍ ଏମେହେନ, ଜା’ନ୍ତବେନ କିମେ ? (ଅନ-
ସ୍ତ୍ରେର ପ୍ରତି) ତବେ କିନା, ଆପନାର ଓରପେ ଜିଜ୍ଞାସାନା
କ’ରେ—“ସତ୍ୟଇ କି ?” ଏଟାନା ବ’ଲେ, “ବିଶେଷ ବୃତ୍ତାନ୍ତ
କି ?” ଏଇରୂପ ପ୍ରଶ୍ନ କ’ଲେଇ ଭାଲ ହ’ତୋ । କେନନା,
ପ୍ରଭୁର ମୁଖ ଦେ ଯା ବେରୋଯ, ତା କି ପରମ ସତ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଆର
କିଛୁଇ ହ’ତେ ପାରେ ? ଏକେ ତୋ ପ୍ରଭୁ ଜାତିମର ; ତାତେ
ଆମରା ବେସ ଟେର ପେଯେଛି, ପ୍ରଭୁ ମେହି ପରମ ପ୍ରଭୁର
ମାକ୍ଷାଂ ଅବତାର ! କେବଳ କୋନୋ ଗୁହ କାରଣେଇ ନର-
ଲୋକ-ସାଧାରଣେ ମେଟୀ ବ’ଲିତେ ନା ଦିଯେ ମହାପ୍ରକଳ୍ପ
ନାମେଇ ଏଥିନ ପ୍ରକାଶ ପା’ଛେନ—ଓ ଏକଇ କଥା—ଯେ
ଚେନେ ମେ ଚେନେ ! ତାର ପର, ବିଭୂର ବିଶେଷ ଆଦେଶ ତୋ
ଅହୋରାତ୍ରି ପ୍ରଭୁର ଅନୁଷ୍ଠଳେ ତାତ୍ତ୍ଵିକ ବାର୍ତ୍ତାବହେର ଆଯ

ସାତାଯାତ କ'ଛେ ! ଆମରା ନିକଟେ ଥାକି ବ'ଲେ ଆମ-
ରାଓ ଯାର ତାର ଏକୁଟୁ ଆଦୁଟୁ ବେଗ ପେଯେ ଥାକି !
ପୁଁ, ବୋଡ଼ା । (କରତାଲିର ସହିତ) ଦନ୍ତ ! ଦନ୍ତ !
ଦନ୍ତ !

ଅନ । “ସାତାଯାତ” ବଲ କେନ ? ମୁଧୁ “ଆଗତ
ହ'ଛେ ” ବଲାଇ ତୋ ସନ୍ଦତ !

ତକ । ଆଜ୍ଞେ ନା ଯୁବରାଜ, ସାତାଯାତଇ ସନ୍ଦତ !
ପ୍ରଭୁର ବିଶେଷ ପ୍ରାର୍ଥନା ଯା'ଛେ ; ଆର ବିଭୂର ବିଶେଷ
ଆଦେଶ ଆ'ସୁଛେ ; ତବେଇ ସାତାଯାତ ହ'ଲୋ ନା ?

ଅନ । ମେ ଭାବେ ବଟେ !

ପୁଁ, ବୋଡ଼ା । ବାବଇ ତୋ ଏଇ ! ମରି ମରି କିବା
ବାବ ! ଯୁବରାଜ ଅକନ୍ତୋ ବାବ ନା ପାଇବାର ଲାଗେନ !

ବାସୁ । ଭାଯା ହେ ! ଏତ ଦିନ ଶିକ୍ଷିତାବନ୍ଧାଯ ଛିଲେ
ବ'ଲେ ତୋମାର ଆର ମରାଲ ଭାଯାର ଦିବ୍ୟ ଚକ୍ର ଫୁଟିଯେ
ଦିଇ ନାହି, ତାଇତେଇ ଧୀର୍ଧା ଯା'ଛେ ନା !

ପୁଁ, ବୋଡ଼ା । ପ୍ରଭୁ ଅକନ୍ତୋ ଦିବ୍ୟଜ୍ଞାନ ପୁଟିଯେ
ଦିଇବାର ପାରେନ ?

ବାସୁ । ନା, ଏଥନ ନା ; ଆ'ଜ୍ଞ ରାତ୍ରେ । ଆପା-
ତତଃ ଭାଇ ! ମରାଲ ଆର ତୁମି, (ତୋମରା ସକଳେଇ)
ଦରାଲ ପ୍ରଭୁର ବିଶେଷ ଆଦେଶ, ବିଶେଷ ବିଧାନ ଆର
ମହାପୁରୁଷ ପ୍ରେରଣେର ଭାବ ଆର ସଂକ୍ଷାରଟୀ ଭକ୍ତ ଲୋକେର

মনে বন্ধুল ক্ৰমাব চেষ্টা পাও—ঐ সংস্কারের বীজ
রোপণই আমাদেৱ বিষয়কেৱ মূল পতন !

পুঁ, বোঢ়া ! আ'গ্না, এ বন্ধুও হকে হকে ঐ
রোপণেৱ কামে যাইমু !

অন । আজ্ঞে, আপনাৱ মুখে বিবেৱ গোৱৰ শুনে
আমাদেৱ আদ্য কথা শুন্বাৱ ইচ্ছাটী অত্যন্ত বলৰতী
হ'য়ে উঠলো—অনুগ্রহ ক'রে—

বাস্তু ! তককেৱ নিকট আমাদেৱ বংশবৰ্ক্কিৱ যে
বিজ্ঞাপনটী আছে, তা প'ড়লৈ বিস্তাৱক্রমে সব
জা'জ্বে পা'ৰৈ । তবে আপাততঃ সংক্ষেপে তোমাৱ
কিছু ব'লে দেওয়াও আবশ্যক বটে—জেনে না রাখ-
লেই বা আ'জ্ঞ সভাৱ কাৰ্য কিন্তু চালাবে ? আৱ
যে সংস্কাৱ রোপণেৱ কথা ব'ল্লেম, তাই বা পা'ৰৈ
কেন ? অতএব শ্ৰবণ কৰ ।

অন । যে আজ্ঞে বন্দুন—

পুঁ, বোঢ়া ! আ'গ্না কৱেন—প্ৰতুৱ হৰ্কথাই
হথা মাখা !

বাস্তু ! এ তোমাৱ জানা আছে, যে, সত্য যুগে
নাৱায়ণ মৎস্য কূৰ্ম বৱাছাদি অবতাৱ হ'য়ে বেদ আৱ
বন্ধুমতীৱ উদ্ধাৱ প্ৰভৃতি কতকগুলো কাজ কৱেন ?

অন । আজ্ঞা হঁ ।

ବାଞ୍ଚ । ତାର ପର ତ୍ରେତା ଯୁଗେ ତିନି ନର, ଆର ଦେବ-
ତାର ବାନର ମେଜେ ଓ ଭୂତାର ହରଣ କରେନ ?

ଅନ । ଆଜେ ?

ବାଞ୍ଚ । ତାର ପର ଦ୍ୱାପରେ ଓ ତାରା କତିଯ ବଂଶେ
ଜୟେ ଐନ୍ଦ୍ରପ କାଜ ନିକାଶ କରେନ ?

ଅନ । ଆଜେ ହଁ, ତାଓ ଜୀବି ।

ବାଞ୍ଚ । ଏ ମର ସରାର ଅଭିବୋଗେ, ସରାର କାନ୍ଦା
ଦେଖେ, ସରାର ଉପକାରେ ଜଣ୍ଠାଇ ହୟ । କିନ୍ତୁ ସେ ସବ
କାଜେ ସରାର ଶ୍ଵାସୀ ଉପକାର କିଛୁଇ ହୟ ନାହିଁ ।

ପୁଁ, ବୋଡା । କ୍ୟାନ୍ ?

ବାଞ୍ଚ । ଶ୍ଵାସୀ ଉପକାର ଆର କୈ ହ'ଲୋ । ସ୍ବ-
କଣ୍ଠ ତ୍ରେତା—ତାରା ଲୀଲା ଖେଳା କ'ରେ କେଟେ କୁଟେ
ମେରେ ସରେ ଚ'ଲେ ବାନ, ଦିନ କତକେର ଜଣ୍ଠେ ସରାର କାନ୍ଦା
ଥାମେ; ଆବାର କିଛୁ ଦିନେ ପାପ, ତାପ, କାପ, ସେ
ମେହି ! ଶୁତରାଂ କଲିଯୁଗେ ସଥନ ସରା ଗିଯେ ଆବାର ବଡ
ସ'ରେ ପ'ଡ଼ିଲୋ, ତଥନ ହରି ତା'ବଲେନ, ଏବାର ଘୋଷା
ବେଶେ ନା ଗିଯେ—ତୁମ୍ଭ ଭାବେ ଯୁଦ୍ଧ ନା କ'ରେ, ଶାନ୍ତ
ମୁଣ୍ଡିତେ ବୁଦ୍ଧ ହ'ରେ ପାପ ହରି ଗେ !

ଅନ । ତାଓ ତୋ ହ'ରେଛିଲେନ, କୈ ତାତେ ଓ ତୋ
କିଛୁ ହ'ଲୋ ନା !

ବାଞ୍ଚ । ତାଇ ତୋ ତାଇ ବ'ଲ୍ଲହିଲେମ । ସରା ବାର

ବାର ଅକ୍ଷା, ବିଶୁ, ଇନ୍ଦ୍ର, ଚଞ୍ଚ ଦେବତାଦେର ଧୋମାମୋଦୀ
କ'ରେ କ'ରେ ବନେ ବନେ ତାର ସ୍ଥଣୀ ଜ'ମେ ଗେଲ—ତାଦେର
କ୍ଷମତା ସତ ତାଓ କ୍ରମେ ସେ ବୁଝିତେ ପାଇଁ ! ଏକ ଦିନ
ବ'ସେ ତା'ବ୍ରିଲ, କି କରି ? କୋଥାଯି ଥାଇ ? ସେ ହବେ
ଇଂରିଜୀ ୧୮୪୦ ମାଲେର କାହାକାହି, ଏହି ଆମାର ଜମା-
ବାର କିଛୁକାଳ ପୂର୍ବେ ! ଥରା ସୁମ୍ଭରବନେ ବ'ସେ ଅଛି
କ'ରେ ଗାଲେ ହାତ ଦେ ତା'ବୁଛେ, ଏମନ ସମୟ ରମିକ
ଦୀରାଗ୍ରଗଣ୍ୟ ଧରାପତି କଲି ମହାଜ୍ଞା ‘ଧର୍ମ ହରିଣ’
ଶୀକାର କ'ର୍ତ୍ତେ କ'ର୍ତ୍ତେ ତଥାର ଏମେ ଉପଶ୍ରିତ । ଦେଖେଇ
ବ'ଲେନ “ଏକି ପ୍ରିୟେ, ତୁମି ଆମାର ଯହିବୀ ହ'ରେ ବନେ ?
ଏକାକିନୀ ! ବିବାଦିନୀ ! ଗଞ୍ଜେ ହାତ ! ମୁଣ୍ଡ ବିରମ !
ଟେଁଟ ଶୁକ୍ଳନୋ ! ଏକି ? କୋଥାଯି ଶୁରା ଦେବୀର ସଙ୍ଗେ
ବିଲାସ ମନ୍ଦିରେ ବାର-ବିଲାସିନୀରା ତୋମାର ଦେବା କ'ର୍ବେ,
ନା ତାଦେର କେଲେ ଏମେ ତୁମି ଏହି ଗହନ ବନେ ବ'ସେ
ଫା'ଦ୍ରୁଛୋ ! କୋଥାଯି ବାଚ୍ କାଚ୍ ଶୁଲୋକେ ତୁମି ଥାଓ-
ରାବେ, ପରାବେ, ଲେଖୀ ପଡ଼ା ଶେଖାବେ, ବେ ଦେବେ, ଥା
ଦେବେ ; ତାରା ଇଂରିଜୀ ବହି ଆର ତାରି ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟୁତ
ପେରେ କୋଥାଯି ତୋମାର ଟେଙ୍ଗାବେ, ଖେଦାବେ, ତା ନା ହ'ଯେ
ତୁମି ମଜା କ'ରେ ପାଲିଯେ ଏମେ ବନେ ରହିଲେ, ତାରା ଅଭ୍ୟନ୍ତ
ଚଢ଼ ଲାଥି କାରେ ଆର ମା'ର୍ବେ ? ମା'ର୍ତ୍ତେ ନା ପେଯେ
ତାଦେର ହାତ ପା ସଡ଼୍ ସଡ଼୍ କ'ରେ ଅନୁଧ ଜମାବେ ! ହା

ପ୍ରିୟେ ! ତାରା ବ୍ୟାଧିନତାର ସଥ୍ର ରେଣ୍ଡାର ଜଣ୍ଠ ମା
ଆବାନେ କାହିଁ ବାବେ—କେ ଆରମ୍ଭ କରେ ? ତାଓ
ଏକବାର ତା'ବୁଲେ ନା ?”

ପୁଁ, ବୋଜା । (କରତାଲି) ବାଃ ! ବାଃ ! କଲି କି
ହଦାଜ୍ଞା !

ବାଞ୍ଚ । ଏହୁଲେ ତୋମାଦେର ଏକଟା କଥା ବ'ଲେ
ରାଖି ; ଏହି ବେ ଧରା, ତୋମର ଇଂରିଝୀ ଭୁଗୋଲେ ବେ
ଧରା ପ'ଡ଼େଇ, ଟିକ ମେ ଧରା ନାଁ—ହିମାଚଳ ହ'ତେ ଲକ୍ଷା
ଟକ୍କା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବେ ଧରା, ଏ ମେହି ଧରା !

ତକ । ଆଜେ, ତା ଜାନି, ମଇଲେ ଶୁଦ୍ଧ ମାରାଯଣ
ଆର ବ୍ରକ୍ଷା, ଇନ୍ଦ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ର ଅବତାରେର କଥାତେଇ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ
ହ'ତୋ ନା—ଥୁଣ୍ଡ ଫିଲ୍ଟ ଅବତାରେର କଥା ଓ ଆ'ସନ୍ତୋ !

ପୁଁ, ବୋଜା । ଆ'ଗ୍ରହ ହ ! ଅକନ୍ତୁ ମହଜ୍ ଆଇଚେ !

ଅନ । ତାର ପର, ଧରା କି ବ'ଲେ ?

ବାଞ୍ଚ । ଧରା କେଂଦେ ତାସିଯେ ଦିଲେ ; ଆର ବ'ଲେ
“ନାଥ ! ଆମାର ବଡ଼ ଦାର ହ'ଲୋ ; ଆମି ବହୁକାଳ
ବ୍ରକ୍ଷା, ବିଶ୍ୱ, ଇନ୍ଦ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ର ବୈ ଜାନ୍ମେମ ନା—ବ୍ରକ୍ଷାର ବେଦଇ
ଆମାର ମଣି ମୁକ୍ତାର ଆକର—ଆମାର ମହା ମହୋପାଧ୍ୟାର
ଆର୍ଯ୍ୟ ସନ୍ତୁନଗନ ତା ଧେକେଇ ବିଶାଳ ଆର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମେର ଶୁଣି
ଆରୋ ବିଶ୍ଵାର କ'ରେଛିଲ । ସନ୍ତ୍ୟ, ତ୍ରେତା, ହାପର ନାମା
ଆମାର ପୂର୍ବକାର ତିନ ସ୍ଵାମୀ ଆମାକେ ଯେ ମବ ପୁତ୍ର

କହାରଙ୍କ ଦିଯେହିଲେନ, ତାରା ମେଇ ସର୍ବାଚୁଦାରେ କର୍ଷ
କ'ରେ ପ୍ରାସ୍ତର ଆମାର ଚିନ୍ମୁଖେହି ରାଖୁତୋ—ଏଥିମ ନାଥ,
ତୋମାର ଆମଲେ ସବ ଉଲ୍ଟୋ—ଦେଖେ ଶୁଣେ ଆମାର
ପ୍ରାଣ କେଟେ ଯାଇ ! ତାହି ତୋମାର ସର କର୍ଷୀ ଛେଡେ ଏକୁଟ
ଫୁର୍ମୁଦ୍ର କ'ରେ ଏହି ବନେ ବ'ସେ ଏକୁଟ କୁନ୍ଦ୍ର ! ଆମି
ସେ କି କରି, କିଛୁଇ ବୁଝୁତେ ପାରିଥେ—ଛେଲେ ଶୁଲୋ
ଆମାୟ ମା'ର୍ଛେ ବ'ର୍ଛେ, ଆମାର ନିନ୍ଦ୍ରକେର ଦଲେ ମିସ୍ଛେ,
ଆମି ତାତେଓ ତତ ଅଭିମାନ କରିଲେ; ତାରା ସେ ଆପଣା
ଆପନି କାଟାକାଟି କ'ରେ ମୋଣାର ସଂସାର ଛାରଖାର
କ'ରେ ଦିଚ୍ଛେ, ଆମାର ପ୍ରାଣେ ତା ସଯ ନା, ନାଥ ସଯ ନା—
ମରଣ ହୁଯ ନା ଯେ ବାଁଚି—ଏଇ ଉପାୟ ତୁମି ନା କ'ଲେଇ ବା
କାର କାହେ ଯାଇ ?”

ପୁଁ, ବୋଡା । (କରତାଲି) ପ୍ରଭୁର ରହନା ସେବ ଭ୍ରା-
କଡ଼ ! ଦରା ବାଲୋ କଇଚେ !

ଅନ । ଆଜେ, ତାର ପର ?

ବାବୁ । ଶୁଣେ କଲି ମହାରାଜ ହୋ ହୋ ଶବ୍ଦେ ବିକଟ
ହାସି ହେସେ ବ'ଲେନ “ ପ୍ରିୟେ ! ଏତ ଦିନେ ତୋମାର ରୋଗ
ଟେର ପେଯେଛି—ପୁରାତନେର ପ୍ରତି ଭକ୍ତିହି ତୋମାର ରୋଗ !
ଏ ବ୍ୟାଧିର ବିଷ ର'ଯେ ର'ଯେ ଶୁମେ ଶୁମେ ପୋଡ଼ାଯ ।
“ ବିବନ୍ଦୁ ବିବନ୍ଦେବବନ୍ଦମ୍ ! ” ଆମି ଆ'ଜୁହି ଏଇ ପ୍ରତି-ବିଷେର
ଉପାୟ କ'ଛି, ତା ହ'ଲେଇ ତୋମାର ପ୍ରତୀକ୍ଷାର ଅବ୍ୟର୍ଥ । ”

ଧରା ବ'ଲେନ “ନାଥ ! ସତ୍ୟଇ ଆମାର ଏହି ରୋଗ ବର୍ତ୍ତେ ! ତାର ପ୍ରତି-ବିଷ କି ? ” କଲି ବ'ଲେନ “ ଭେବେ ଦେଖ, ପ୍ରିୟେ, ତୁମି ସତବାର ଅକ୍ଷା ବିଶୁଦ୍ଧକେ ତୋମାର ଗର୍ଭେ ଏମେ ଅବତାର କରିଯେଛ, ତତବାରଇ ତୀରା ମୂର୍ତ୍ତନେର ଦମନ କ'ରେ ମେଇ ପୁରାତନ ରା'ଖ୍ତେଇ ସତ୍ତବ କ'ରେ ଗେଛେନ ; କାଜେଇ ତୋମାର ପୁରାତନେର ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ବର୍କିତା ଆର ଅଚଳା ହ'ଯେଛେ—କାଜେଇ ସଖନ ସେ କେଉ କୋନୋ ମୂର୍ତ୍ତନ ମତ, ମୂର୍ତ୍ତନ ଧର୍ମ କି ମୂର୍ତ୍ତନ କାଣୁ କ'ର୍ତ୍ତେ ଶାୟ, ତଥିନି ତୋମାର ମର୍ମେ ମର୍ମେ ବ୍ୟଥା ଲାଗେ । ଏହି କି ନା ? ”

ଅନ । କଲିରାଜ ଠିକ ବ'ଲେଛେନ—ଧରା ଏତେ “ନା ” ବ'ଲ୍ଲେ ପା'ର୍କେ ନା—

ବାଞ୍ଚ । ପା'ର୍କେ ନା, ନା ପା'ଲେ !

ଅନ । ପା'ଲେ ? କି ବ'ଲେ ?

ବାଞ୍ଚ । ଧରା ବ'ଲେ “ ନା, ନାଥ, ମୂର୍ତ୍ତନ ହ'ଲେଇ ସେ ଆମାର ମର୍ମେ ବ୍ୟଥା ଲାଗେ, ତା ନଯ—ଆମାର ସଂସାରେ କି ମୂର୍ତ୍ତନ କିଛୁ ହୟନି ? କତ ଶତ ରକମ ମୂର୍ତ୍ତନ ହ'ଯେ ଗେଲ ! ତବେ କିନା, ଅସାଭାବିକ ମୂର୍ତ୍ତନ ହ'ଲେଇ ଆମାର ଅନ୍ତିଜ୍ଞାଳା ଆରାସ ହୟ—ଆମାର ନାଥ, ତା ଅସହ୍ୟ ହ'ଯେ ଓଠେ ! ” କଲି ଅସମ୍ଭବ ହ'ଯେ ବ'ଲେନ “ପ୍ରିୟେ ! ତୁମି ନିଜେ ରୋଗୀ, ତୁମି କି ତୋମାର ଆପନାର ନାଡ଼ି ଆପନି ବୁଝୁତେ ପାର ? ଆମି ଆ'ଜ୍ଞ ସଖନ ତୋମାର

রোগ ধ'রেছি, তখন আর চিন্তা নাই । আমি এখনি
রসাতলে বাস্তুকী মহারাজার কাছে বাব—ত্রুট্টি
হরি করিব কম্প' নয়—যদি নাগরাজ অয়ৎ সদলে
বলে এসে তোমার গর্ভে জন্ম গ্রহণ করেন, তবেই
তোমার নাড়ীতে “পুরাতনের ভক্তি” রূপ যে পুরাতন
বিষ আছে, তাতে কেঁটাকত “নিভাঁজাল মূতনের
ভক্তি” নামা বাস্তুকীদলের বিষ প'ড়লেই ত্রুট্টি পুরাতন
বিষের উচ্ছেদ হবেই হবে ! যাতে তাঁরা এসে তোমার
গর্ভে জন্মান, আমি এখনি তার শব্দিতে চ'লেম !”

পুঁ, বোঢ়া । বাঃ ! বাঃ ! এত কাণ্ড অইচে !

অন । তার পর ?

তক্ষ । তার পর আর কি শুনবেন ? কলিরাজ
পাতালে গে আমাদের প্রতুকে নিডাস্ত জিদ্দ'ক'রে
ধ'রে প'ড়লেন—প্রতু অমুরোধ ছাড়াতে পা'লেন
না—তাই আমাদের সকলকে সঙ্গে নিয়ে অবনীতে
এসে এই অবতার হ'য়েছেন !

পুঁ, বোঢ়া । (করতালি ও প্রায় মৃত্য) [য্যাক-
বার হক্কলে খিলে জয় বাছুকি কও ! জয় বাছুকি !
জয় বাছুকী ! আয় ! আয় ! কি হতুল্য হবতার !]

অন । আমরা পাতাল-দেবতা—তবে যে তক্ষক
ন'ল্ছিলেন, আপনি স্বর্গীয় প্রতু ?

ବାଞ୍ଚୁ । ହା ବାଲକ ! ତୋମାକେ ଏଥନେ ଦିବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଦେଓଯା ହୁଏ ନି ବ'ଲେଇ ଏତ ଆଜ୍ଞା-ବିଶ୍ଵାସ ହ'ଛେ ! ବାଞ୍ଚୁକି ଆର କେ ? ମୁଣ୍ଡି ଭେଦେ ମେହି ଅଗ୍ରୀଯ ପ୍ରଭୁ ବୈ ଆର କେ ? ବାଞ୍ଚୁକି ଆର ଅନୁଷ୍ଠାନା ନାଗ ସ୍ଵର୍ଗ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦେବ ! ନିରାକାର ପରମାଙ୍ଗା ସାକାର ହ'ଯେ କିମ୍ବା ସାକାର ପ୍ରତି-ନିଧି ନିଯୋଗ ଦ୍ୱାରାଇ ସୃଷ୍ଟି ହୃଦ୍ଦିତି ଲାଗ କରେନ—କୋଣୋ ମୁଣ୍ଡିତେ ମୃଜନ, କୋଣୋ ମୁଣ୍ଡିତେ ପାଲନ, କୋଣୋ ମୁଣ୍ଡିତେ ସଂହରଣ, ଏଇ ମାତ୍ର ପ୍ରଭେଦ !

ଅନ । ପାପିଷ୍ଠ ହିଁଦୁଦେର ମା ଏହି ମତ ? ଏ ତୋ, ଦାଦୀ, ଆମାଦେର ଟେନେଟ୍ ନାଁ—କୈ ? ପ୍ରକାଶ୍ୟ ହୁଲେ ତୋ ଆପନାର ମୁଖେ ଏକ ଦିନେ ଏମନ ପ୍ରିଣ୍ଟିପ'ଲ୍ ଶୁଣିନି—

ବାଞ୍ଚୁ । (ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ଚାହିଁଯା, ମୃଦୁଲ୍ଲବ୍ଧରେ) ଆରେ ଭାଇ, ଯଦି ପ୍ରକାଶ୍ୟହୁଲେଇ ଘନେର କଥା ସବ ବ'ଲ୍ବୋ, ତବେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ କଥାର ସୃଷ୍ଟି ହେଯେଛେ କେନ ? ପାପମୟ ହିଁଦୁର ଶାସ୍ତ୍ରେ ଯା ବଲେ, ତାର ସବହି କି ମିଛେ ? ତାତେ ମତ୍ୟ ତ୍ରକ୍ତି ବିନ୍ଦୁର ଆଛେ ! ତବେ କି ଜ୍ଞାନ, ସଖନ କଲିର ଅନୁରୋଧେ ଆମରା ଉଲ୍ଟାତେ ପା'ଲ୍ଟାତେଇ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଯେଛି, ଆର ସଖନ ଶିବ ଲୋକେର ସଞ୍ଚୋଷୋଃ-ପାଦନାଇ ଆମାଦେର ଅଭିପ୍ରାୟ, ତଥନ ହିଁଦୁଦେର ସବହି ମନ—ସବହି ମିଛେ—ସବହି ପାପପୂର୍ଣ୍ଣ, ଏଇ ମତଟାଇ

ପ୍ରକାଶ କ'ରେ ତାଦେର ସମୁଦୟରେ ଉଲ୍ଟେ ପା'ଲ୍ଟେ ଦିତେ
ହେଁ !

ତଙ୍କ । (ମୃଦୁତମ୍ବରେ) ଚୁପ୍ଚକରନ, ନକୁଲ ଆ'ମ୍ଭରେ ।
(ଉତ୍ସମ୍ଭରେ) ଫଳ କଥା, ଯୁବରାଜ, ଆପନାରା ହୁଇଭାବେ
ମେଇବାସୁକି ଆର ଅନ୍ତ୍ର—ପ୍ରତ୍ତ ବାସୁକିରାଜ ; ଆର
ଆପନି ଅନ୍ତ୍ର ନାଗ !

[ନକୁଲବାବୁର ପ୍ରବେଶ]

ପୁଁ, ବୋଡା । ଆ'ଗ୍ରା ହଃ !—ହନ୍ତ ନାହିଁ, ତାଇ
ହନ୍ତ !

ନକୁ । ଆ'ମ୍ଭରେ ଆ'ମ୍ଭରେ ଥେକେ ଆମି
ଅନେକ କଥା ଶୁଣେ ନିଇଛି—କେବଳ ମହାରାଜ ଚୁପେ ଚୁପେ
କି ବ'ଲେନ, ମେଇଟେଇ କ'ଷେ ଗେଛେ ! ଆପନାରା ବାସୁକି
ଆର ଅନ୍ତ୍ର ନାଗକେ ଅନ୍ତ୍ରଦେବ ଯେ ବ'ଲେନ, ମେ ତୋ
ଆର୍ଯ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ମତେ ; କିନ୍ତୁ ବାଇବେଳେର ମତେ ଓ ନା ଏକଟା
କି ବଲେ ?

ପୁଁ, ବୋଡା । (ଅଗତ) ଏହି ଦୂର୍ତ୍ତ ହିରଙ୍ଗାଳ ପୁଲା
ଜ୍ଞା'ଲାଇତେ ଆଇଚେ—ହଃ !

ଅନ । ନକୁଲ ବାବୁ ଏଯେହ ? ବେସ ! (ସହାୟେ)
ତୋମାର ବାଇବେଳ କି ବଲେ ଶୁଣି ?

ନକୁ । ଆଜେ ତାମାର ବାଇବେଳ ଆର କେମନ

କ'ରେ ? ବାଇବେଳ ଆପନାଦେଇ ! ଏହି ପ୍ରତ୍ଯୁ ସେଇମ ଆପନାର ଦାଦା, କ୍ରାଇଟ୍ ତେମନି ପ୍ରତ୍ଯୁର ଦାଦା—ତିନି ଛିଲେନ ଅଗ୍ରଜ ଅବତାର, ଇନି ତୀର ଅଗ୍ରଜ ଅବତାର—ଆମରା ଅଧିମ ଯତ୍ନୁଜ ହ'ଯେ ଖୋଦାର ମାକ୍ଷାଂ ତନୁଜ ଯହାଶ୍ୟାମଦେଇ ମାହାତ୍ମ୍ୟ କି ବୁଝିବୋ !

ଅନ । ସେ ଯା ହ'କୁ, ବାଇବେଳେର ମର୍ତ୍ତ୍ତା ସେ ଉଡ଼େ ଯାଯା !

ନକୁ । କେ ଜାନେ ଯଶାଇ, ଆମି କି ବାଇବେଳ କାଇବେଳ ପ'ଡ଼େ ଥାକି ? ଆପନାରାଇ ବଲେନ, ତାହି ଶୁଣେଛି, ସେ, ଆକେଞ୍ଜେଲ ନା କିରେଶୁରାଜ ନାମେ ଏକ ଜନ ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ଦୂତେର ରାଜୀ ନା କି ଛିଲ, ତାର କି ଅପରାଧେର ଜମ୍ଯେ ଗଡ଼ ତାରେ ର୍ବଗେ ଧେକେ ତୁବ୍ କ'ରେ ପାତାଲେ ନା କୋଷାୟ କେଲେ ଦିଛିଲେନ—ସେଓ ନା ସର୍ପେର ଯୁଦ୍ଧି ସ'ରେ ଆପନାଦେଇ ମା ଠା'କ୍ରମ ଇତ୍ତର କାହେ ଗିଛିଲୋ ? ସେଓ ତୋ ଏଦୋ ପାତାଲେର କେଂଦୋ ରାଜୀ—ହିଁଦୁରା ହ୍ୟ ତୋ ତାରେଇ ବାଞ୍ଚିକି ବ'ଲେ ଥାକେ !

ଅନ । ଭେଲା କୌଶଳେ ଗାଲାଗାଲିଟେ ଦିରେ ନିଲେ ଯା ହ'କୁ !

ବାଞ୍ଚ । ଆଃ ! ଓ ପାଗଲେର କଥା କି ସ'ର୍ବେ ଆଛେ ? ତୋମରା ଅପେକ୍ଷା କର, ଆମି ଆ'ସ୍ଥିତି ।

[ଏହାନ ।

ପୁଁ, ବୋଡା । ଦୂର ପାପିକ୍ଷି ନରାଥମ ! ଯା ହୁଏ
ଆହେ, ତାଇ କୈବାର ଲାଗେ—ହୟାତନେର ପୋଲା ହୟ-
ତାନ !

ନହୁ । ଓ ବାବା ! ଓ କେ ? ଏହି ସେ ପ୍ରଧାନ ଚେଲା,
ଦୟରା ଭୋଲା ! ଷେମନ ଶିଳ ତାର ତେଣୁ ନୋଡା, (ହୃ-
ତ୍କ୍ଷିତେ ସର୍ପାକାର ପ୍ରସରଣ) କୋସ, କୋସ, କୋସ, ପୁଁଯେ
ବୋଡା !—ଓ ବାବା ଚ'କ୍ ରାତ୍ତାଯ ସେ !—ଆତ୍ମଲ ସାପ,
କୋନ !—(ରାମମାଣିକ୍ୟ ସନ୍ତି ଉତୋଲମପୁର୍ବକ ପ୍ରହା-
ରୋତ୍ତତ) ଓ ବାବା ଛୋବଳ ମାରେ ସେ !—ପୁଁଯେ ବୋଡାର
ଏତ ରୋକ !—ଅନ୍ତି କଣ୍ଠି ମନିର୍ବାତା—ଦୂର ହ'ଗୁଗେ
ଛାଇ, ବିପଦ୍ କାଳେ ମନ୍ତ୍ରଟାଓ ମନେ ଆସେ ନା—ଏଯେହେ
ଏଯେହେ, ଆର ଭୟ ନେଇ—ଭୟୀ ବାସ୍ତ୍ଵକିନ୍ତୁଧୀ ; ଜଡ-
ଭରତ ମନିର ପତ୍ରୀ, ମାଗେ ମନ୍ମା ଦେବ୍ୟେଃ ନମୋନମଃ—
ରଙ୍ଗା କର୍ମ୍ୟ, ପୁଁଯେ ବୋଡା ଛୋବଳ ମାରେ !—କୋସ !

ପୁଁ, ବୋଡା । ଦୂର ଅବଜ୍ଞାପା'ନ୍ ! ଆମଗୋ ଚୋଟ
ପ୍ରଭୁର ଲଗ୍ନା ଅଇତ ତୋ ତୋରେ ଦ୍ୟାତାମ—ଏହି
ଟିକେ ତୋର ଅନ୍ତି ଖୁରା କର୍ତ୍ତାମ—ମାରି ମାରି ତ ଅନ୍ତି
କରି ଦ୍ୟାତାମ !

ତଙ୍କ । ଓ କି ? ଭଜଲୋକେର ମୁଖେ ଯାରାହାରିର
କଥା କି ? ଠାଡା ତାଥାନାର କଥାହି କି ଏତ ରାଗ କ'ର୍ତ୍ତେ
ହେ ?

ନକୁ । (ପୁଁଯେ ବୋଡ଼ାର ମୁଖେର ଗୋଡ଼ାଯ ହାତ ନାଡ଼ିଯା)

ଶାନ୍ତିରସେ ଡୁରୁ ଡୁରୁ;

ବଞ୍ଚଦେଶେର ବେଶ୍ମୋ ବାବୁ;

ରାଗ ଗୋସାକେ କ'ଛୋ କାବୁ;

ତବେ କେନ ଫେପୋ ବାପୁ ?

ଫେଁସ୍ ଫେଁସ୍ ଫେଁସ୍ ଫେଁସରୁ ଫେଁ !

ଗର୍ଭେ ଲୁକୋ, ନଇଲେ ଏସେ ହାଡ଼ ଗିଲେ ମା'ରେ ଛୋ !

ପୁଁ, ବୋଡ଼ା । ଦ୍ୟାହେନ ମୁଖ୍ୟ ଦ୍ୟାହେନ, ଏତେ ଶୁଣା
ଅଯ ନା ତୋ କି ଅଯ ?

ଅନ । ତୋମାରୋ ତୋ ମୁଖ ଆହେ, ତୁମିଓ କେନ
ଠାଟା କରୋ ନା !

ପୁଁ, ବୋଡ଼ା । ସେ ଆ'ଗ୍ନା, ଅକନ୍ତୁ ଅବ୍ଦି ତାଇ
କ'ରମୁ !

ନକୁ । ଓ ରମିକରାଜ ! ତାଇ କ'ରେ ! ତବେ ଏସ,
ହାତି ଥିକେ ବା'ର କ'ରେ ଖେଳାଇ—(ସାପ ଖେଳାନୋର
ଭଙ୍ଗୀତେ ସରା ଧରିଯା ଆୟୁଟ୍ ଦୋଲାଇଯା)

(ଆରେ) ହିଂହ ସମାଜେର ଓଁଛା ପାପ ;

ଗୋଟାକତକ କ'ଚକେ କାପ ;

ପେଯେ ବାଞ୍ଚକିର ଧର୍ମେର ତାପ ;

ଡିମ୍ ଫୁଟେ ହୟ ଜାଓଲା ସାପ ;

হিঁছুর ঘরে লাগে হাপ,
 মা বাপ ছেড়ে মা'ল্লে লাফ !
 হিঁছুর ঘরে ঘোম্টার আড়ে,
 থা'ক্ষে ভূতে কিলোয় ঘাড়ে !
 দেখে বাস্তুকির প্রবল প্রতাপ—
 শিষ্ট রকম মিষ্ট আলাপ—
 স্বাধীন হ'তে ছোড়া ছুঁড়ী,
 ঘুটলো এসে মেরে ভুড়ি !
 গোড়ামির বিষ ছুড়াছড়ি !
 ল্যাজ্জ মলার কি হড়োভুড়ি !

(আরে) ধর্মের খোলন অঙ্গে পরা ;
 বেশ্মো চক্রের ফণ ধরা ;
 রিষের বিষে মর্ম ভরা ;
 দেশের দ্বষে দন্ত পোরা ;
 ভুক্তি ছোবল, শান্তি-চোরা ;
 কর্মে কেবল শর্ম হরা ;
 কুহক দিয়ে মূলুক মারা ;
 গোসার ফেঁসে গঞ্জন করা !

(ଓରେ) ଏଇବାର ଖୁଲି ଇାଡ଼ିର ସରା—
ଗୁଲ ମନ୍ତ୍ରେ ଆଜ୍ଞା-ସାରା !
ଇାଡ଼ିତେ ପୁଁଯେ ବୋଡ଼ା ମାପ—
ବାଟାରେ ତୋମାର ଲା'ଗ୍ଛେ ଇଅପ !
କୁଣ୍ଡଲି ଛେଡ଼େ, ମୁଣ୍ଡ ତୁଲେ,
ମଣ୍ଡଲି କ'ରେ, ଫଣା ଧ'ରେ,
ହେଲିଯେ ଦୁଲିଯେ ଖେଲ ତୋ ବାପ !

(ଓରେ) କେଂଡେଲ ବେଦେ ଇାଚି ଚେନେ ;
ହେଂଡେଲ ଥେକେ ଆମେ ଟେନେ ;
ବିଷଦ୍ଵାତ କାମାଯ ମୁଣ୍ଡ ଖୁଲେ ;

(ତୋଦେର) କେଂଚୋ ବାନାଯ ଟିଶେର ମୁଲେ !
ଟିଶେର ମୁଲେ ଜୁର ଜୁର—
ଛୋବଳ ମା'ର୍ବେ, ସରାଯ ମାରୋ—
ବାହୁକିର ଲ୍ୟାଜ୍ ଯା'ପ୍ଟେ ଧର—
ଗରୁଡ଼େର ଠୋଟେ ଶୀତ୍ର ମର !

ପୁଁ, ବୋଡ଼ା । ଦ୍ୟାହେନ ମୁଶ୍ୟ ଦ୍ୟାହେନ ! ଅବନ୍ଦ
ପୁଲାପାନ ଠେଟୀର ବାହି ଯା ମୁଯେ ଆହେ ତାହି କୈବାର
ଲାଗେ ! ଦ୍ୟାହେନ, ଦ୍ୟାହେନ ମୁଶ୍ୟରା ସବ୍ ଦ୍ୟାହେନ—
ଦୋହାଇ ବାହୁକି ରାଜ୍ୟାର !

তক ! সে যা হ'ক নকুল বাবু, তুমি কি এই রকমেই কাটাবে ? পরকালের কথাটা কি একবারও সিরিয়স্লি ভা'বে না ?

নকু ! আজ্জে, সে কি মশাই ? আমি আবার ভাবছি নে ! আমি বড় গলা ক'রে বলতে পারি, আপনাদের বাড়ীর লোক, পাড়ার লোক, কি কোনো বন্ধু লোক আপনাদের পরকালের জন্যে যত ভাবিয় ভাবনা না করেন, আমি তা ক'রে থাকি ?

পুঁ, বোঢ়া ! হনেন মুশয় হয়তানের পুলার কথা হনেন ।

অন ! আমাদের পরকালের ভাবনা, নকুল বাবু ?

নকু ! আজ্জে, সম্পাদক মশাই তাই তো না জিজ্ঞাসা ক'লেন ?

অন ! সম্পাদক মশা'র পরকালের ভাবনার ভার তোমায় দেবার জন্য তো তাঁর যুম হয় নি !

নকু ! আজ্জে, কেন ?

অন ! কেন আর কি ? ও'র জন্যে তোমায় ভা'বতে হবে ন—তোমার আপনার ভাবনা আপনি ভাব, তা হ'লেই আমরা ব'র্তে যাই !

নকু ! আজ্জে, এ উত্তরটা কি এ দাসও দিতে পারে না ?

ଅନ । (ସହାୟେ) ତଙ୍କକ ମଶାଇ, ଶୁଣିଲେ ଗା ?

ନକୁ । ଆଜ୍ଞେ, ମନ୍ଦ କି ବଲିଛି ? ଆପନାରା ସଦି ଆମାର ଜ୍ଞନ୍ୟ ଭା'ବ୍ରତେ ପାରେନ, ତବେ ଆମିଓ କି ଆପନାଦେର ଭାବନା ଭା'ବ୍ରତେ ପାରିନେ ? ଆମାର ସଙ୍କଳେର ଚେଷ୍ଟା ଆପନାରା କ'ର୍ବେନ, ଆପନାଦେର ସଙ୍କଳେର ଚେଷ୍ଟା ଓ କି ଆମାର କରା ଉଚିତ ନାହିଁ ? ପରମ୍ପରରେ ସାହ୍ୟାଇ ତୋ ବଞ୍ଚିତାର ନିଯମ—ସାଧାନ୍ୟ କଥାଯ ବଲେ “ଦର୍ପଣେ ମୁଖ ଦେଥା” —ଆର ସଦି ଜୋର କ'ରେ ଏମନ କଥା ବଲେନ, ସେ, “ଆମାଦେର ଭାବନା ତୋମାଯ ଭା'ବ୍ରତେ ହବେ ନା” ତବେ ଏ ଦାସ ଓ ତୋ ସବିନୟେ ଝିକଥା ବ'ଲୁତେ ପାରେ ! ଆପନାରା ଆମାଯ ଦାନ କ'ର୍ବେନ, କିନ୍ତୁ ଆୟ ଦିଲେ ନେବେନ ନା, ତବେ ଆସି ଆପନାଦେର ଦାନ ନେବ କେନ ?

ଅନ । ଓର ମଧ୍ୟ କଥା ଆଛେ—ତୁମି ଯୋଗ୍ୟ ନାହିଁ, ଉନି ଯୋଗ୍ୟ !

ନକୁ । କିମେ ଜା'ନ୍ତିଲେନ ଆୟ ଯୋଗ୍ୟ ନାହିଁ ? ଆର କିମେଇ ବା ଜା'ନ୍ତିଲେନ ଉନି ଯୋଗ୍ୟ ? ପରମାର୍ଥ ଧନେ କେ ଧନୀ କେ ଦରିଜ୍ଜ, ତା କି (ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ) ଝି ଏକଜନ ଭିନ୍ନ ଆର କେଉ ଜା'ନ୍ତେ ପାରେ ? ସଦି ବଲେନ, ଉନି ପୁଲାପିଟେ ଉଠେ ହାତ ବାଉ ନେଡ଼େ, ହାଉ ହାଉ କ'ରେ “ହେ ଭାତୀ ଭଗ୍ନିଗଣ ! ତୋମରା ପରକାଳେର କି କ'ଲେ ?” ଏହି

ব'লে দোর সারাবৎ আসুন জ'ম'কে বেড়ান, স্বতরাং
উনি যোগ্য ; আর আমি তা করিনে ব'লে আমি
অযোগ্য ; ইটী মনেও ক'র্বেন না—চেঁচালে চিক্কলে
আর ধৰ্ম ধৰ্ম ক'রে বেড়ালেই যদি ধাৰ্মিক হ'তো,
তবে তো জগতে পাপী থা'ক্তো না—চীৎকারের মত
এমন সহজ কাজ কে না ক'র্তে পা'ক্তো ? কিছু মনে
ক'র্বেন না, বাউলদের একটা গান শুন—

অন । না, না, এখন সত্তার সময়, গান শোন্-
বার সময় নয়—

(বাস্তুকির প্রবেশ)

নকু । আ'ছ্বা, আপনারা সত্তার ব'স্তে না
ব'স্তেই নিদেন রাস্তা থেকেও সে গান শুন্তে পাবেন !

বাস্তু । আরে দুর হ'কুগে—মকুলের সঙ্গে ঘিছে
কেন ব'কছো ? ওরে কি তোমরা আঁ'ট্টে পা'র্বে ?
ও দিধিজ্জৱী (ঘড়ি দেখিয়া) এখন সত্তার কাজে মন
দেও—সময় হ'য়ে এলো ।

পুঁ, বোঢ়া । (গবাক্ষে দেখিয়া) এই যে ত্রাতা
বগুৱা ; হ্ব আইচেন—

বাস্তু ! তবে তোমরা যাও—সকলকে বসাওগে—

অন । আপনিও কেন আসুন না ?

ବାମୁ । ଆମି ଏଥିନି ଯାଦ ? ଏଇ ଏକ ଛେଲେ-
ମାନ୍ଦି କଥା !

ନକୁ । (ସହାୟେ) ଆପନି ଏଟା ବୁଝିତେ ପାରେନ
ନା, ଆପନି ଏମ, ଏ ପାଶ କ'ଲେନ କେମନ କ'ରେ ?

ଅନ । (ଜନାନ୍ତିକ) କେନ, କି ବଳ ଦେଖି ?

ନକୁ । ବୁଝିତେ ପା'ଛୋ ନା, ଉନି ଏଥିନ ଗେଲେ କି
ଆଦିବ କାଯଦା ଥାକେ—ଯାରେ ବଲେ କଦର ! ବଦନ ଅଧି-
କାରୀ କି ଆଗେଇ ଆସରେ ନା'ହିଁତୋ ? ବା'ସ୍ତଦେବ କା'ସ୍-
ଦେବ, ମ'ଟ୍ରୋ, ଫ'ଟ୍ରୋ, ହ'ଯେ ଟ'ଯେ ଗେଲେ, ଡର୍ଜାଭର୍ଜ-
ଲୋକେ ଆସର ଜମ୍ଜମ୍ବା ହ'ଲେ, ଶେଷକାଳେ ବଦନେର ବୀଧି
ଛୁକୋ ବେକତୋ ! ତେମ୍ଭି, ଓ ଏମ୍ଭି ସମୟ ସଭାଯ
ଯାବେ ସଥିନ ସଭ୍ୟାସଭ୍ୟତେ ସଭା ଭରପୁର—ଯେମନ ଯାବେନ,
ମକଳେ ଉଠେ ଦାଁଡାବେ, ଭକ୍ତ ଆତା ଭଗ୍ନୀରା ସବ ହାତ-
ତାଲି ଦେବେ—ଯାରେ ତୋମରା କ୍ଲ୍ୟାପ୍ ବଳ ! ସଥିରା କୁଞ୍ଜ
ମାଜିଯେ କୁଞ୍ଜେର ଜଣ୍ଠେ ମାଲା ଗେଁଥେ ବାସକସଜ୍ଜା ହ'ଯେ
ବ'ମେ ଥାକେ ନା ତୋ କି ଆଗେଇ କୁଞ୍ଜଠାକୁର ଗେ କୁଞ୍ଜେ
ବ'ମ୍ବେନ ? ଏଓ କି ଶୋଭା ପାଯ ?

ଅନ ! ଚଲ, ଚଲ, ଆର ତୋମାର ଭାଙ୍ଗାଯିତେ କାଜ
ନେଇ !

[ବାସ୍ତକି ବ୍ୟତୀତ ମକଳେର ପ୍ରସ୍ଥାନ ।

বাস্তু । (পদচারণপূর্বক স্বগত) অবোধেরা
বলে হিংসুরসমাজে মিশ খাও—ছট ! তাদের ক্ষমতা
কি ? তাদের তোষে আর রোষে এসে যায় কি ?
কৈলাসের শ্বেতক য় শিববংশীয় সম্রাইকে তুষ্ট
রাখাই কাজ ! খগেন্দ্রের বাড় বোকারা উন্নতির
আকাশে ভাল ক'রে পাখা ছেড়ে উড়তে চায় না—
কেবল মাটীতে প'ড়ে আস্তে আস্তে র'য়ে ব'সে হামা-
গুড়ি দিয়ে যেমন যা'ছে, শিব লোকে নাম ডাকও
তেমনি ছাই হ'ছে ! তারা যেমন ভীৰ, তেমনি কেঁচোর
মত লতিয়ে লতিয়ে বেড়া'ছে—তারা আমাদের মত
কণা প'রে কোঁস কোঁস ক'রে তর্জন গর্জনে কি ত্রিভু-
বন কঁপা'তে পারে ? আবার বলা হয়, ধর্ষের কাজে
মাটী হওয়াই চাই—কপালে আগুন ! এই জন্যই
তো তাদের দল ছেড়ে এয়েছি—এসে না ক'লৈম কি ?
টাট্কা নধার ছেলে যেয়ে গুলোকে দংশন ক'রে বাপ
মার কোল থেকে জন্মের মত কেড়ে এনেছি—এনে
মানুষ জম শুচিরে তাদের ভুজঙ্গ ক'রে ফেলেছি—
তারা আর কোথায় বাবে ? বাস্তুকি-চরণ বই তাদের
বিশ্বাসে কি অন্ত গতি রা'খ্তে দিইছি ? নর হ'য়ে
অমর কি নাগরাজ হওয়া, একি সামান্ত কথা ?
একি যেমন তেমন ক্ষমতার কাজ ? একি খগেন্দ্র দলের

କାରୋ ସାଧ୍ୟ ହୟ ? ବିବେର ତେଜ ଦେଖିଯେଛି ବ'ଲେଇ
ତୋ ଆଶ୍ରମତୋଷ ବଂଶ ଆମାକେ ସଶେର ମଣିର ଅଧିକାରୀ
କ'ରେଛେନ—ଆହା ମେ ମଣିର କି ଦୀପି !—ଆମାର
ମନେର ତାର କି ତୃପ୍ତି !—ମେ ମଣିର ପ୍ରଭା ନା ଥା'କୁଳେ
କି ଏତ ଶୀକାର ଯୁଟୁଟୋ ? ଏ ବିଷ ଆବାର ତ୍ୟାଗ
କରା ! ନିର୍ବିଷ ହ'ଯେ ଜସନ୍ତ ହିଁଟର ସମାଜେ ଆବାର
ସଖ୍ୟତା କରା ! “ମରନ କି ବାତ—ହାତୀକି ଦାଁତ !”—ଯା
କରିଛି ତା କରିଛି ! ଏହି ସେ ମହାପୁରୁଷ ହଇଛି—ଅବ-
ତାରଓ ହବ—କାର ସାଧ୍ୟ କେ କି କରେ ? ଏକ କଥା କବେ,
ଅମ୍ବନି ଲାଇବେଲ କେମ ଏନେ ତାର ମାର୍ଦା ଥାବ ! ତାତେ
ଯଦି କାପୁରୁଷ କୁଣ୍ଡମାଜେ କଲକ୍ଷ ହୟ ତୋ ବ'ଯେଇ ଗେଲ—
ଓଦିକ ଥାକୁଳେଇ ହ'ଲୋ !—ଯାଇ ଏଥିନ ସଭାଯ ଯାଇ—

[ପ୍ରଶ୍ନାନ ।

ପଟକ୍ଷେପଣ ।



(ନେପଥ୍ୟ ବାଉଲେର ଜୁରେ ଗାନ ।)

ଠାହର କ'ରେ ଦେଖ୍ ଦେଖି—

ତୋର ମନେ ମନେ ଆଛେ କି ?

ଓ ତୁଇ, ଏକ ବଲିମ୍, ଆର କାଜେ କରିମ୍,

ମନେରେ ଠାରିମ୍ ଆଁଥି ;

ও তুই, পর বুঝায়ে ঘরে আসিস্‌
আপ্নারে আপ্নি ফাকি ! ১ ॥

ওরে, আপ্নারে যে জানে আপ্নি,
তার জাঁক জমকে দরকার কি ?
সেজন, কথায় থোবা, কাজে হাবা,
করে না মে বাক্সাকি ! ২ ॥



দ্বিতীয় গৰ্ভাক্ষ ।



(বাসুকী রাজপুরী—সভাগৃহ)

[বহু নাগনাগিনী ও নকুলবাবু উপস্থিত]
বোঢ়া । সম্পাদক মহাশয় ! সময় হ'লো প্রভু
কি আ'স্ছেন ?
তক্ষক । এলেন ব'লে ।
পুঁঁয়ে বোঢ়া । (তোত্ত্বা স্বরে) সম্পাদক মুশ্রায় !
আ'জ্ঞাকার এই হবা কি প্রকাশ্য ?
তক্ষ । (সহায্যে) জিজ্ঞাসা ক'ছেন কেন ?
পুঁ, বো । আম'গো নাগ নাগিনী ছারা দুস্রা
লোক হবায় রইব ক্যান ?

ତକ । କୈ ଦୋସରା ଲୋକ କେ ଆହେ ?

ପୁଁ, ବୋ । ଝାଁ ଯେ (ନକୁଲକେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ) ଦୟାହେନ ନା !

ତକ । କେ ନକୁଲ ? ଓ ଆର ଦୋସରା କି ?

ପୁଁ, ବୋ । ଆ'ଗ୍ରମା ହଃ ! ଆପନାର ଲଗେ ହତ୍ୟ କଇଚି, ଓ ଛୁବ୍ୟନ୍ !

ଅନ୍ତରୁ । (ନକୁଲେର ପ୍ରତି ଜନାନ୍ତିକେ) ନକୁଲ ! ପୁଁଇୟା ବୋରା ଯେ ତୋମାର ଭାଗାବାର ଲାଗ୍ଚେନ !

ନକୁଲ । (ଜନାନ୍ତିକେ) ତବେ ରତ୍ନନ—ଖାନିକ ଖେଳାଇ (ଦେଖାଇଯାଇଲୁ ପ୍ରକାଶ୍ୟ) ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ ! ଆପନାଦେର ସଭାରଭେତ୍ରେ ପୂର୍ବେ ଆମାର ଏକଟି ପ୍ରକ୍ଷାବ ଆହେ—ଆପନାଦେର ଯଥ୍ୟେ ଏମନ ଶ୍ରୀ-ହିତୈସୀ କେ ଆହେନ, ଯିନି ଏକଟି ଅନାଥା ପିତ୍ତ-ମାତ୍ର-ଡର୍କୁ-ହୀନା ବିଧବାର ପାଣିପୀଡ଼ନ କ'ରେ ତାର ଅନ୍ଧ ବକ୍ଷେର ଅଭାବ ମୋଚନ, ଅନ୍ତରେର ତାପ ଯୁଡ଼ନ, ସ୍ଵଭାବେର ଯାନ ରକ୍ଷଣ, ସମାଜେ ଶୁରୀତି ପ୍ରଚଲନ, ତାରେ ପବିତ୍ର ନାଗ ଧର୍ମେ ଦୀକ୍ଷିତ କରଣ ପ୍ରଭୃତି ଅଶେଷ ଯନ୍ତ୍ରଳ ସାଧନ କରେନ ?—କୈ ? କେଉଁ ଯେ କଥା ନ୍ତକ ନା !—ଜନକଝର୍ମ ଧନୁର୍ଭୁବ୍ରେ ସଭାଯ ବ'ଲେଛିଲେନ, “କି ? ନିର୍ବିର୍ମୁଖିତଲେ !” ଆମାକେଓ ଯେ ତେମନି ଆକ୍ଷେପେ ବ'ଲୁତେ ହ'ଲୋ “କି ! ନିର୍ବିର୍ମାତାତଲେ !—ନିର୍ବିର ନାଗଲୋକେ !”

ପୁଁ, ବୋ । (ଗର୍ଜିଯା ଉଠିଲା) କକ୍ଷଣୁଇ ତା ଆହି

কৈতে দিয়ু না—যদি প্রভুর আদেশ অয়, তবে (শীঘ্ৰ
বক্ষ বাজাইলা) পুঁয়ে বোৱা তানার বৱ—পুঁয়ে বোৱা
তানার—পুঁয়ে বোৱা তানার বৱ—বৱ ! এই মুই তিন
হত্য কল্পাম !

অন । ওহে, একবাবেই সত্য ক'রে ব'স্মে—কে
মে ? বাড়ী কোথায় ? বয়স কত ? দেখ্তে কেমন ?
চরিত্র কিৱলপ ? আৱ জা'ত'ই বো কি ?

বোড়া । আজ্জে জা'ত' দেখাৰ দৱকাৰ কি ?

অন । দৱকাৰ নেই—যদি মেথৰাণীই হয় !

নকু । আজ্জে, তাই, তাই—আপনি সৰ্বজ্ঞ বটে !

পুঁ, বো । হ্যাক্ থু ! দ্যাহেন সম্পাদক মুশ্য, ও
হুৰ্মু কিমা ?

নকু । কেন ? এই আপনি অভেদ-জ্ঞানী হ'য়ে-
ছেন ! এই আপনাদেৱ জা'ত' বিচেৱ উঠিয়ে দেওয়া !
এই বুৰি একাকাৰ ক'র্তে আপনাদেৱ অবতাৱ হওয়া !
মেথৰ জা'ত' কি মানুষ নয় ? তাদেৱ গায় কি পশুৱ
ৱক্ত ? তায়া কি তোমাদেৱ সেই ব্ৰহ্ম পিতাৰ সন্তান
নয় ? বড় লোক দেখে—পৱিষ্ঠাৰ ব'কৰ'কে দেখে—
আতা বগী ব'ল'বে, ছোট জা'ত'কে ব'ল'বে না—তাদেৱ
নামে হ্যাক্ থু ! এই কি তোমাদেৱ ধৰ্মপুস্তকেৱ মত ?
এই কি তোমাদেৱ ধৰ্ম পণ্ডিত শিক্ষা দেন ?

ପୁ, ବୋ । ଦ୍ୟାହେନ ମୁଶ୍ୟ, ଦ୍ୟାହେନ, ପବିତ୍ର ପ୍ରଭୁକେ ଆର ପ୍ରଭୁର ଅଭାସ ଏଣ୍ଟକେ ପାପୀର ପୁଲା ଗା'ଲ୍ ଦେଇ— ଯା ମୁହଁ ଆହେ ତାଇ କଇବାର ଲାଗେ—ଦ୍ୟାହେନ ମୁଶ୍ୟରା !

ଗେଂଡ଼ି-ଭାଙ୍ଗୀ କେଉଁଟେ । କେନ ଉନି ମନ୍ଦ କି ବ'ଲେ-ଛେନ ? ଓ ର ଆସଲ କଥାର ଉତ୍ତର ଦିତେ ପାରେନ ନା, ଆଁଟା ଆଁଟା ଦେଖେ “ଦ୍ୟାହେନ ଦ୍ୟାହେନ” କ'ରେ କେଂଦେ ଯାଟା ଭିଜୁଛେନ ! ଉଃ ! ନାଗ ହ'ତେ ଏରେହେ—ପବିତ୍ର ଭୁଜୁଙ୍ଗ ଧର୍ମ କି, ତାର ଧର୍ମ ଧରା ଚୁଲୋଯ ଥା'କୁ, ତାର ଚର୍ମ ଛୁଁତେ ପାରେ ନା—ଏକଟା ସାମାନ୍ୟ ତର୍କେର ଉତ୍ତର ଦିତେ ଜାମେନା, କେବଳ ପରେର ଲ୍ୟାଜ ଧ'ରେ ମନେ କ'ରେହେ ଭ୍ରମ-ସିନ୍ଧୁ ତ'ରେ ଯାବେ ! ଓରେ, ଏକି ତୋର ଦେଶେର ବୁଢ଼ୀ ଗଙ୍ଗା, ନା ଧଲେଶ୍ୱରୀ ? ମନେ କ'ରେଛିଲେମ ଥା'କୁ, ଛୋଡ଼ା ଗୋଡ଼ା କୋଡ଼ା ହ'ଯେ ପାଲେ ମିଶେ ଥା'କୁ, କିଛୁ ବ'ଲ୍ବୋ ନା ; ତା ଚୁପ କ'ରେ ଥାକେ ଟିକେ ? ସକ୍ରି କଥାଯ ଟିପ୍ପନୀ କା'ଟିତେ ଯାଇ !—ଉଃ ! କି ବ'ଲ୍ବୋ, ଏ ସଭା ଘର, ନଇଲେ ଏକ ଥାପ୍ପଡ଼େ ଓର ଚାବାଲି ଛିଡ଼େ ଦ୍ୟାହେନ ମ୍ୟାହେନ ସୁନ୍ଦର ପଦ୍ମାପାରେ ଓରେ ଦ୍ୟାହେ ପାଠିଯେ ଦିତେମ !

ପୁଁ, ବୋ । (ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୋତଳା ଥରେ) ଦ୍ୟାହେନ ମୁଶ୍ୟ ରା ! ମୁ ଆର ର୍ୟାତ୍ କର୍ମନା (ମହା କ୍ରୋଧେ ଆନ୍ତିନ ଗୁଟା-ହିତେ ଗୁଟାଇତେ) ଆଯ ପୁ—ର ପୁଲା ଦେହି ତୋର କୋନ୍ ହିୟେ ରାହେ ! (ଫିକ ହାତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ)

ଗେଁ, କେଉଁ । ହୋଡ଼ାର ମରଣ ସୁନିଯେଛେ ! (ଆକ୍ରମନୋଦୟତ)

(ତକ୍ଷକ ଓ ବୋଡ଼ା କର୍ତ୍ତକ ଉଭୟେ ଧୂତ ଓ ନିବାରିତି ।)

ନହୁ । (ପୁଁଯେ ବୋଡ଼ାର ପ୍ରତି) କୋଥା ଯାଓ ଗୋପାଳ କନେ ଯାଓ ? — ଏ ହେଲିଯା ହ'ତୋ — ଗିର୍ଗିଟୀ ହ'ତୋ, ଏକ କଦମ୍ବ ଝା'ଡ଼ିତେ ହା'ନ୍ ଛିଲ ନା — ଏ ଯେ ତୋମାର ସାକ୍ଷାତ୍ ଯମ — ଅନ୍ୟ ନନ, ଗେଡ଼ିଭାଣୀ ! (ଅଗତ) ଯା ହ'କ୍, ଅଭେଦାଭୀ ଭାତା ଡଗ୍ଗୀଦେର ଉପଯୁକ୍ତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସଭା ବଟେ !

କାଲାଜ୍ । କି କରେ ସବ ? ଏଦେର ଏ ଛିଡୋମୁଡ଼ି କିମେର ? — ଆରେ ଆମି କି କେଉଁ ନଇ ? କାଣେ ଶୁଣେ ପାଇନେ ବ'ଲେ କି କିଛୁଇ ଶୁଣେ ପାବ ନା ?

ବୋଡ଼ା । ଉଠେ ଦାଁଡ଼ାଓଁ ସବ, ପ୍ରଭୁ ଆ'ସ୍ତରେ ।

[ବାସ୍ତକିର ପ୍ରବେଶ]

(ସକଳେର କରତାଲି — ଅନେକେର ପ୍ରଣାମ — ଅନେକେର ଗଡ଼ାଗଡ଼ି — ଅନେକେର ପ୍ରଭୁର ପଦଧୂଲି ଲେହନ — ଅନେକେ ପ୍ରଭୁର ପାଦୁକା ଚୁପ୍ରନ ଇତ୍ୟାଦି)

ବାସ୍ତ । ଗୋଲମାଳ ହ'ଛିଲ କିମେର ? ଏକି ? ପୁଁଯେ ବୋଡ଼ାର ଏ ମୁଣ୍ଡି କେନ ?

ତକ୍ଷ । ଆଜେଇ ନା, ଓ କିଛୁଇ ନା । (ପୁଁରେ ବୋଡାର ପ୍ରତି ଜନାନ୍ତିକେ) ଖବରଦାର, ଚୂପ୍, ଏକଟିଓ କଥା ନା—ଯା ହବାର ହୁଯେଛେ, ଆର ଢଳାଟଲି ନା !

ବାସ୍ତ୍ଵ । (ସିଂହାସନେ ଉପବେଶନାନ୍ତେ) ଆତା ଭଣ୍ଟି-ଗଣ ! ବ'ସୋ ସବ ବ'ସୋ—ତୋମାଦେର ପ୍ରେମ ଆର ନାଗ-ଧର୍ମେ ନବୋଂସାହ ବର୍କିତ ହ'କୁ ! ଶ୍ରବଣ କର ;—ତକ୍ଷକ ଆତା ଆମାଦେର ବନ୍ଧୁ ବିନ୍ଦୁର କାହିଁନୀ ମେ ଦିନ ସବି-ନ୍ଦାର ଶୁଣିଯେଛେନ ; କା'ଲୁ ଅନେକ ନାଗନାଗିନୀର ନାମ-କରଣ ପ୍ରକରଣେ ବ'ଲେଛେନ ; ତାତେ ଅନେକେ ଆପନାପନ ନାମ ଜାଣେ ପେରେ ପୂର୍ବକାର ଜସନ୍ୟ ପୋତୁଲିକ ନାମ ପୁରାତନ ଛିନ୍ନ ବନ୍ଦେର ହ୍ରାୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କ'ର୍ତ୍ତେ ପେରେଛେନ !

ନକୁ । ମେହି ନାମ ପୋଯେ ଅନେକେଇ ସମ୍ମଟ, କିମ୍ବୁ ପ୍ରଭୁ, ସମ୍ମଟ ହନ ନି, ଏମନ ଲୋକ ଓ ଦୁଇଚାରିଜନ ଆଛେନ !

ବାସ୍ତ୍ଵ । ଆମି କି କ'ର୍ବୋ ? ଆମି ଆପନ ଇଚ୍ଛାଯ ନାମ ଦିଇନି—ସେ ସବ ନାମ ଦିଇଛି, ସର୍ବବଂଶେର ମେ ସବ ନାମ ବାନ୍ଧବ ଛିଲ କିମା, ଏ ଦେହେ ଆମି ତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜା'ନ୍ତେଯ ନା—ଆମାର ମୁଖ ଦେ ସର୍ବଜ୍ଞ ଅଗ୍ରୀୟ ପିତା ଯା ବ'ଲିଯେ ଦେଛେନ, ଆମି କେବଳ ତାଇ ବଲିଛି—ଶୁଣାନ୍ତୁ-ସାରେଇ ନାମ କର । ; ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଅବଶ୍ୟାଇ ସାର ସେ ଶୁଣ ଜାନେନ ; ଏତେ ସେ ଅସମ୍ମଟ ହବେ, ମେ ନିତାନ୍ତର୍ହି ଈଶ୍ୱରେର ଅଖଣ୍ଡନୀର ସାକ୍ଷାତ ଆଜ୍ଞାର ବିକନ୍ଧକାରୀ—

অনেকে । (চীৎকার স্বরে) সে বিদ্রোহী ! বিদ্রোহী !!

পুঁ, বো । হ্বায় তারে রাহা নয়, রাহা নয়, তারে
তারিয়ে দিবার ছচ্ছিত অয় !

অনেকে । কে তারা ! নকুল বাবু তার নাম
বলুন —

নকু। না, আমি এখন ব'লবো না, এর পর বিরলে !

অনেকে । না, এখনি—এখনি—এখনি !

বাস্তু । আতাগণ ! এত হ্রিতলার প্রয়োজন কি ?
এখন না হয়, এক্টু পরেই শুন্বে ।

অনেকে । আচ্ছা, পরেই হবে, পরেই হবে—যে
আজ্জে—যে আজ্জে !

পুঁ, বোড়া । প্রভুর দয়ার হীমা মেই !

বাস্তু । সে যা হ'ক আতা ভগ্নিগণ ! আগামী কল্য
এই শুণ নির্ণয়ের সঙ্কেত ও স্থায়ী নিয়ম ক'রে দেওয়া
বাবে ; আর সেই সভাতেই বক্তৃ আতা ভগ্নীগণের
মামকরণ আর নবপ্রার্থীর উপাধি দান ইত্যাদি কার্য্য
হবে । আপাততঃ আ'জ তক্ষক আতা আমাদের বির-
সঞ্চারের যে বিজ্ঞাপনী প্রস্তুত ক'রেছেন, তা তোমরা
শ্রবণ কর । বৎশব্দক্ষির পালাটী যেমন চমৎকার, এ
আবার ততোধিক !—ও দিগে কথা কয় কে ? চুপ-
কর ।—ও দিগে ঘস্মসিয়ে বেড়ায় কে ? তোমার

ଆପନାର ହ୍ରାନ୍ତେ ଗେ ବ'ମୋ !—ଏହି ସତ୍ତି ଖୋଲା ଥା'-
କ୍ଲୋ, ଭାବାକେ ଏକ କୋଯାଟାରେ ମଧ୍ୟେ ସମାପ୍ତ କ'ରେ
ହବେ !*

ତଥ । (ଗାତ୍ରୋଖାନ ପୂର୍ବକ ପାଠ) ଆମି ନତ
ମୁନିକେ ସାକ୍ଷାତ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମେର ଅବତାର ସହାସନ ପର-
ମାରାଧ୍ୟ ଶ୍ରୀମାନ୍ ବାନ୍ଦିକିରାଜେର ଚରଣେ ପ୍ରଗତି ପୂର୍ବକ
ତ୍ଥାର ଆଦିକିଟ ଆମାଦେର ବିଷୟକୁ ମହିମା ପୂର୍ବକ
ହେ ନାମନାଗିନୀ ଭାତା ଭଣ୍ଣିଗଣ ! ତୋମାଦେର ସମକ୍ଷେ
ଆ'ଜ୍ ବର୍ଣନା କରିତେଛି, ତୋମରା ପୂର୍ବ ଜନ୍ମ ଘରଣ ପୂର୍ବକ
କୁଣ୍ଡଳ ପାକାଇଯା ଅବହିତ ହଇଯା ଶ୍ରବଣ କର !

କଲି ଯୁଗେ ରାମମୋହନ ଝବି କଣ୍ଠପ ଅବତାର ।
ତିନିଇ ଆଦି ସମାଜ ନାମାଖଗକୁଳ, ଆରଭାରତ ସମାଜ
ନାମା ଏହି ଆମାଦେର ମହାନାଗକୁଳ, ଏ ଉତ୍ତରେରଇ ମୁସ ।
କଲି ଯୁଗେ ଖଗେନ୍ଦ୍ରର ଅବତାର ଦେବେନ୍ଦ୍ର ; ବାନ୍ଦିକି ମହା-
ରାଜେର ଅବତାର ଏହି ଆମାଦେର ପ୍ରଧାନ ଆସନୋପବିଷ୍ଟ
ମହା ପ୍ରତ୍ରୁ ! ଖଗେନ୍ଦ୍ର ବଂଶ ଆମାଦେର ସୋର ବୈରୀ ;
ତାହାରା ଆମାଦିଗକେ ପାଇଲେ ଯୁକ୍ତି-ମଧ୍ୟେ ଧରିଯା ସତ୍ୟ-
କ୍ଲପ ଚଞ୍ଚିତେ ଠୋକରାଇଯା ଗିଲିଯା ଥାଏ ! କିନ୍ତୁ ଆମ-
ରା ଓ ତାହାଦିଗକେ କମ ଜ୍ଞାଲାଭନ କରିତେଛି ନା—

* ଯଥାର୍ଥରେ ଏହିକପ କୁଳ ମାଟୀର-ଗିରି ହଇଯା ଥାକେ ।

নকু। (অগত) মনে মনে লক্ষ্মা ভাগ ; আপনা
আপনি মহাজ্ঞান !

বাস্তু ! ওদিগে বিড় বিড় করে কে ?

নকু ! আজ্ঞে না, এই গুলো মুখস্থ ক'রে নিচ্ছি !

অনেকে ! বেস ! বেস !

তক্ষ। (পাঠ) খগবৎশের পরমাত্মীয় হিন্দুবৎশের
হেলে ঘেরেদের দংশন ক'রে আমরা তার শোধ
তুল্ছি ! তাতে তাদের মর্যাদিক দুঃখ হয়—এর বাড়া
আর আক্লান্দ কি ? (ক্ল্যাপ)

নকু ! সাধু ! সাধু ! সাধু ! (বিড়ি বিড়ি স্বরে)
তাদের মর্যাদিক হয় ; এর বাড়া আক্লান্দ কি,
আক্লান্দ কি !

তক্ষ। (পাঠ) যে বিষের গুণে আমরা সেই
শক্ত পক্ষ পক্ষীকুলের অন্তর্বেদনা জন্মাইতে পারি,
এবং যাহার কৃপায় আমাদের সেই বিষ বর্দ্ধিত হই-
যাছে, এবং সেই বিষের তেজে তেজস্বী হইয়া যেন্নপে
আমরা ভয়কর হইয়া উঠিয়াছি, তাহাই বলিতেছি,
আতা ভগ্নিগণ, শ্রবণ কর !

নকু। (বিড়ি বিড়ি স্পষ্টস্বরে) যে বিষের গুণে
যে বিষের গুণে ; আমরা সেই শক্ত, আমরা সেই শক্ত ;
পক্ষ পক্ষী, পক্ষ পক্ষী, পক্ষ পক্ষী ;—

ଥାମୁ । ନକୁଳ ! ଏକଟୁ ଆଣେ !

ନକୁ । ସେ ଆଜ୍ଞେ ଆଣେ—(ବିଡ଼ି ବିଡ଼ି) କୁଲେର
ଅନ୍ତର୍ବେଦନା, କୁଲେର ଅନ୍ତର୍ବେଦନା—

ତକ । (ପାଠ) ସତ୍ୟମୁଗେ ଦେବତାରୀ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ତନ
ପୂର୍ବିକ ବହୁ ବହୁ ରତ୍ନ, ଷୋଟିକ, ହଣ୍ଡି, ଗୁର୍ବଧ, ଡେଷକ, ଚନ୍ଦ୍ର
ଓ ଅମୃତାଦି ଆହରଣ କରେନ ; କରିଯା ଆପନାଦେର ମଧ୍ୟ
ତତ୍ତ୍ଵରେ ବାଟିଯା ଲାଗେନ । ସକଳ ଦେବତାଇ କିଛୁ କିଛୁ
ପାନ, ନିଦାନ ଦୁଇ ଏକ ଫୋଟା କରିଯା ଅମୃତ ଥାନ,
କେବଳ ମହାଦେବଇ କିଛୁ ପାନ ନାହିଁ । ତାହାତେ ବିକ-
ପାକ କେପିଯା ଉଠିଯା ବାମ୍ବକିକେ ମନ୍ତନରଙ୍ଗୁ କରିଯା
ପୁନର୍ବାର ମନ୍ତନ କରାଇଲେନ । ସମୁଦ୍ରେ ଡାଳ ବନ୍ତ ତୋ
ଆର ଛିଲ ନା, ଶୁତର୍ଯ୍ୟ ରାଶି ରାଶି ହଲାହଲ ଉଠିଯା
ଭୁବନ ଦଞ୍ଚ କରିତେ ଲାଗିଲ । ତଥନ ଦେବତାରୀ ମହାଦେବକେ
ବଲିଲେନ “ ଠାକୁର କି କ'ଲେ ? ଉପାୟ କି ? ” ମହାଦେବ
ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ହଇଯା ଆର କି କରେନ, ମେଇ ବିବରାଶି ଗଣ୍ଠୁବେ
ପାନ କରିଯା ଫେଲିଲେନ । କିନ୍ତୁ କୋଷ କରିଯା ଲାଇତେ
ସକଳ ବିଷ ଉଠିଲ ନା—

ନକୁ । ବିଶେଷତଃ ତରଳ ସାମଗ୍ରୀ ଆଗୁଲେର ଫାସା
ଦିଯେଓ କତକ ପ'ଡ଼େ ଗେଲ !

ତକ । ଇଁତାଓ ସତ୍ୟ ! Thank you Nocool Baboo !

(ପାଠ) ମହାଦେବ ପାନ ମାତ୍ର ଢଲିଯା ପଡ଼ିଲେନ ; ଅବଶିଷ୍ଟ

বিষ কে থার ? দেবতাদের চিকণ বুঝির নিকট কোনো
বিষয়ই অপ্রতিবিধিয় নয় ; শিব ঢলিলেন, কিন্তু বিষও
রহিল, শীত্র তাহারা মা মনসাৰ নিকট নারদ খবিকে
পাঠাইয়া দিলেন। মা মনসা আসিয়া ঝাড়াইয়া
বাপের শরীর হইতে বিষ নামাইলেন, কতকটা কেবল
কঢ়ে থাকিয়া গেল ।

নকু ! তাই নাম নীলকণ্ঠ !

তক ! (পাঠ) এখন পূর্বকার বিষের সঙ্গে
আবার ঈ ঝাড়ানো বিষ সংযুক্ত হইয়া রাশীকৃত হইল
—সে বিষ কোথায় থাকে ? যহাদেখের আদেশে
মা মনসা তৎক্ষণাৎ একহস্তারে ত্রিভুবনের ষত নাগকে
আনাইয়া অনুমতি করিলেন, যে ষত পার বিষ গ্রহণ
ক'রে যহাবলী হও । তাহারা লক্ষ লক্ষ রসনায় চাটিতে
লাগিল ।

নকু ! পুঁরে বোঢ়াও কি তার মধ্যে ছিল ?

তক ! সকলেই ছিল—যার যেমন শক্তি, চাটিয়া
ও চূঁধিয়া লইল—কেউ কেউ মুখ ছাড়া ল্যাজে করি-
য়াও লইল !

নকু ! যেমন কলা'রে বাঘ'নেরা থায় আবার
তোলে ।

(সকলের হাস্য ও ঝ্যাপ)

ବାଞ୍ଚୁ । Order ! Order !

ତକ । (ପାଠ) ଏଇକପେ ସମୁଦ୍ରାଯିଇ ପ୍ରାଯି ନିଃଶେଷିତ
ହିଲ । ଅବଶେଷେ ବିବେର ଶ୍ଵାନଟାତେ ବୋଲ୍ତା, ଡେମ୍ବଳ,
ବିହା, ପିଂପଡ଼ା, ଛାରପୋକା, ମଶା, ମାକଡ଼ଶା ପ୍ରଭୃତି
ବହୁ ବହୁ କୀଟ ପତଙ୍ଗକେ ମା ଘନମା ହରିର ଲୁଟ ଦିଲେନ !
ତାହାରା କେହ ମୁଖେ, କେହ ଲ୍ୟାଙ୍ଗେ, କେହ ହଲେ, ସେ, ସେ
ଅଙ୍ଗେ ପାରିଲ, ବିଷ ଉଠାଇଯା ଲାଇଲ !

ନକୁ । ଯାନ୍ତେରାଓ ମାକି ଦ୍ଵେଷ, ହିଂସା, କପଟତାର
ଷଟୀ, ବାଟୀ ଟେମିତେ କ'ରେ ପୂରେ ନେ ଗେ ସର କ'ରେ
ରେଖେଛିଲ — (କ୍ଲ୍ୟାପ) — ମେ କାଲେର କର୍ତ୍ତାରା ତା
ଦିନାନ୍ତେ ପାଦୋଦକେର ଯତ ଛିଟିକୋଟା ଗାଲେ ଦିତ,
ଏଥିନ କଲିକାଲେର ଉତ୍ସତିଶୀଳ ସତ୍ୟ ଛୋକରାରା ଦିନ
ରା'ତ୍ ନାକି ଢକୁ ଢକୁ କ'ରେ ଗିଲ୍ଲଛେ ! ଜନ କତକେଇ
କୁରିଯେ କେଲେ — ତାଦେର ଛେଲେ ପୁଲେଦେର ଜନ୍ୟ ଆର
ନାକି ବଡ଼ ଥା'କୁଳୋନା ! ଆପନାରାଇ କୁରିଯେ ଦିଲେ,
ଛେଲେ ପୁଲେର ଜନ୍ୟ ରା'ଖିଲେ ନା, ଏକି ଲଜ୍ଜାର କଥା ନାହିଁ ?

ସକଲେ । Shame ! Shame !

ପୁଁ, ବୋଡ଼ା । (ବୋଡ଼ାର ପ୍ରତି ଜନାନ୍ତିକେ) ଓ
କି କଇଚେ ? ଆମ୍ବଗୋ ବାଲୋ ନା ଯଜନ କଇଚେ ?

ବୋଡ଼ା । ତୋମାର ମାଥା କଇଚେ !

ତକ । (ପାଠ) ସତ୍ୟ ମୁଗେର ଏଷ୍ଟମାର ଅମୁଲପ

কলিকালেও ছইয়াছে। যদিও কাল মাহাত্ম্যে
মৰ্মাংশে সর্ব প্রকারে অবিকল তত্ত্বপ না হউক,
চিন্ত মূল ও স্থূল ব্যাপারে বড় একটা বাতিক্রম হয়
নাই। কোল্কুক, জোস, উইল্কিস, উইল্সন
প্রভৃতি দেবতারা হিন্দু শাস্ত্রসিদ্ধি মন্ত্র দ্বারা অযুত
ও নানা রক্ত আহরণ করিয়া থান। লরেন্সকুপী
মহাদেব শেব আসিয়া—(বাতির আলোকে ভালো
করিয়া অক্ষর দেখা)

নকু। দেখ্ছেন আর কি, হয় তো এই লেখা
আছে—“বাস্তুকির ল্যাজ মলিয়া—”

তক। আচ্ছা একই কথা ! (পাঠ) বাস্তুকির
দ্বারা আবার সিদ্ধি মন্ত্র পূর্বক জগন্ত্য হিন্দু-সমাজ-
ধর্মসকারী স্বাধীন উদ্ভূতের উৎসাহকৃপ গরল
উৎপাদন করেন। তিনি নিজে তত্ত্বাবক্রপ হলা-
হলের সারাংশ পানে চলিয়া গলিয়া পড়েন। তাহার
শাসনশক্তি নাস্তী একচ'কো নন্দিনী, মা মনসাৰ
স্থলাভিষিক্ত। হইয়া “প্রকাশ্যে Neutrality রাখ্য
কর্তব্য” ইতি মন্ত্রে তাহার শরীর হইতে উৎসাহ-বিষ
কতক নামাইয়া দেন—কঞ্চে তবু অনেকটা থাকিয়া
যায় ! সেই বিষ নিজ দেহ হইতে প্রকাশ্যকৃপে কথা-
ইয়া মহাআশা বাস্তুকি ও বাস্তুকির নিরমল অখল সরল

ଦଳକେ ପ୍ରଚୁର ପରିଧାଣେ ଦାନ କରେନ ! ମେହି ହିତେ
ଆମାଦେର ମହାରାଜ—ଦୁତରାଂ ଆମରାଓ ଆମାଦେର
ପ୍ରସର ଅରାତି ଥଗେନ୍ଦ୍ର ବଂଶକେ ଉପେକ୍ଷା ପୂର୍ବକ
ସୁନ୍ଦିତ ହିନ୍ଦୁଜାତିକେ ସର୍ବଦା ଦଂଶନ ଓ ତାଦେର ପୁତ୍ର
କନ୍ୟାଦି ହରଣ ଦ୍ୱାରା ଜୁଲାତନ କରିତେ ସମର୍ଥ ହିତେଛି
—ମେହି ହିତେ ଆମାଦେର ବିଷବୁଦ୍ଧିର ଅନ୍ତିତୀଯ ଉପାୟ
ହିଯାଛେ—ମେହି ହିତେ ଆମାଦେର ମହାପ୍ରଭୁକେ ମହାଦେବ
ଏତ ଭାଲ ବାସେନ, ସେ, କଲିର କୈଲାସ ଇଂଲଣ୍ଡେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ତାହାକେ ଲାଇଯା ଗିଯା ମହା ସମ୍ମାନିତ ଓ ଜଗତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ
କରିଯା ଦିଯାଛେ—ମେହି ହିତେ ଶିବବଂଶୀଯେରା ଓ ଶିବ-
ମୁଚରେରା ଆମାଦେର ଭୁଜଙ୍ଗ ବଂଶେର ପ୍ରତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁ-
କୂଳ ଆଛେ—ମେହି ହିତେ ଆମରାଓ ବିପୁଲ ବିକ୍ରମ
ଓ ସୋର ତର୍ଜନ ଗର୍ଜନ ସହ କଣ୍ଠ ଧରିଯା ବୈରୌପକ୍ଷକେ
ଆକ୍ରମଣ କରିତେ ପାରିତେଛି—ମେହି ହିତେ ଏହି ମହା-
ନୀତି ଶିଖିଯାଛି, ସେ, କଲିର ଶ୍ଵେତକାର ଶିବମୂର୍ତ୍ତି ସଂ-
ଧେର ଘନୋରଙ୍ଗନ ବ୍ୟତୀତ ଜଗତେ ଉନ୍ନତ ହିବାର ଯୋ
ନାଇ—(କ୍ଲାପ) ଏବଂ ଜମ୍ଭୁମିହି ହ'କ୍, ଆର ସଦେଶ-
ବାସୀ ସେ ଶ୍ରେଣୀଇ ହ'କ୍, ସକଳେର ମଙ୍ଗଳକେ ବଲିଦାନ
ଦିଯାଓ ମେହି ଶ୍ଵେତାଙ୍କ ଦେବତାଦେର ପୂଜା ଓ ତୁଟିବିଧାନ
କରାଇ ଅହିବଂଶେର ଏକଥାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ! (Continued cheers)

ନକୁ ! ମାଧୁ ! ମାଧୁ ! ମାଧୁ ! (ସ୍ଵଗତ) ବେହା-

য়ারা কেমন ক'রেই বা বলে ? হায় ! এদের কি একটু চক্ষু-লজ্জাও নেই ? হা ঘাঁতঃ বঙ্গভূমি ! তুমি এমন নর-ভূজক অস্তুত মন্ত্রান্তরগুলোকে প্রসব করবার সময় একবারে যমপুরীর আঁতুড় ঘরেগে দাওন পা'ত্তে পার নি ? আর বদি এখানেই বিউলে, দেশে কিমা লুণ ছিল না ? হায় ! হায় ! সেই সময় একটু একটু গিলিয়ে দিলেই সব উৎপাত চুকে যেতো !

বাস্তু । নকুল ! এখনও মুখশ্ব ক'চ্ছে বে—

নকু ! আজ্ঞে, এমন চিজ্জ কি ছা'ড়তে পারি ?

তক্ষ । (পাঠ) ভাতা ভগ্নিপণ ! যত দিন তোমরা এই অভাস্তু উগদেশগুলি হৃদয়ে ধারণ পূর্বক তদনুসারে কার্য্য করিতে পারিবে এবং যত কাল বাস্তুকি মহারাজকে সেই কৌশল সাধনে, যাহার যত দূর সাধ্য, প্রাণপণে সহায়তা করিবে, তত কাল খগেন্দ্র বংশই চঙ্গপুটে কত বিক্ষত করক, আর যুণিত হিন্দুরাই ওৰা ডাকিয়া কি সেই ওৰার কথায় বোৰা বোৰা জিশমূল দ্বারা তোমাদিগকে ক্ষণমাত্ৰ জড়সড় কৰিয়া রাখুক—

নকু ! কিস্মা নাগদল থেকে কেউ বিজোহী হ'য়ে বেরিবে গিয়ে অবতার-বাদের প্রতিবাদে ট্রেনিং বিদ্যালয়ে বক্তৃতাই কৰক—

ତଙ୍କ । (ପାଠ) କିଛୁତେଇ ତୋମାଦେର ଘରଣ ହବେନା—ତୋମରା ଘରିଯା ଓ ଘରିବେ ନା—ତୋମାଦେର ପବିତ୍ର ଡଣ୍ଡ ଚାତୁରୀ ନାମା ବିଷନ୍ତୁ ଏହି ଝଳପେ କେହ ଭାଙ୍ଗିଯା ଦିଲେ ଓ ଦେବାଦିଦେବ ମହାଦେବେର ବରେ ଆର ମହାପ୍ରଭୁର ପ୍ରତାବେ ଆବାର ତୋମରା ନବ ଦନ୍ତେ ଭୂଷିତ ହଇତେ ପାରିବେ !

ନକୁ । ସେମନ ଅକ୍ଷାର ବରେ ରାବଣେର ଦଶ ମୁଣ୍ଡ ରାମ ସତ ବାର କେଟେ ଛିଲେନ, ତତ ବାରଇ ବୋଡ଼ି ଲେଗେ-ଛିଲ ! ଶେଷେ ହମୁମାନ ମୃତ୍ୟୁବାଣ ହ'ରେ ନିଯେ ଗିଯେଇ ଗୋଲ ବାଁଧାଲେ !—ଅତଏବ ଭାତାଗଣ ! ସାବଧାନ ! ସଦି ତୋମାଦେର ମୃତ୍ୟୁବାଣ ଥାକେ, ତବେ ସେନ ମନୋଦରୀ-ଦେର ହାତେ ଥୁରୋନ—କି ଜାନି, କୋନ୍ତେ ଛଲେ କୋନ୍ତେ ପବିତ୍ର ଭାତା ବିଭିଷଣେର ମତ ବିପକ୍ଷ ଦଲେ ଗିରେ ସନ୍ଧାନ ବ'ଲେ ଦେ ସର୍ବନାଶ କ'ରେ ! (ସଗତ) ତାଇ ସ'ଟେ ଉଠିଛେ !

ତଙ୍କ । (ପାଠ) ଭାତା ଭଗ୍ନିଗନ ! ଏହି ତୋ ବିଷ ସଞ୍ଚାର ନାମା ଅହି ଗୀତା ପୁରାଣାନ୍ତର୍ଗତ ତୃତୀୟ ସର୍ଗ ସଂକେପେ ବର୍ଣନା କରିଲାମ ଶୁଣିଲେ । ଭରସାକରି, ଏତ-କ୍ଷୁବଣେ ଶ୍ରୀମାନ୍ ମହାଦେବ, ତମ୍ଭେ କୁମାରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ମନ୍ଦମାଦେବୀ ଏବଂ ଆମାଦେର ଏହି ଶ୍ରୀମାନ୍ ବାନୁକି ମହାପ୍ରଭୁର ପ୍ରତି ତୋମାଦେର ଭାତା ଅଚକ୍ଳା ତାବେ ବର୍ଦ୍ଧିତା ହୁଏ ! ଅତଏବ ଏକବାର, ଶ୍ରୀଯତମ ଶ୍ରୀଯତମ ଭାତା

ଭଗ୍ନିଗଣ, ଏମ ଏକବାର ଆମାର ମହିତ ଏକ ବାକ୍ୟେ ବଲ—

(ସକଳେ ସମସ୍ତରେ)

ଜୟ ମହାଦେବକି ଜୟ !

ଜୟ ମା ମନ୍ଦା ଦେବୀକି ଜୟ !!

ଜୟ ମହାପ୍ରଭୁ ବାନ୍ଧୁକି ମହାରାଜକି ଜୟ !!!

(କୋନୋ ଦିକେ ଫୋସ୍ ଫୋସ୍ ଶବ୍ଦ)

ବାନ୍ଧୁ । କେଓ ଫୋସ୍ ଫୋସ୍ କ'ରେ କେ ?

କରେକ ନାଗିନୀ । (ଚିଂକାର ଅରେ) ଓ ଗୋ ସାପ
ଗୋ—ଓ ଗୋ ସାପ ଗୋ—ଓ ଗୋ ମନ୍ତ୍ର ଏକ ସାପ ଗୋ
—ଓ ଗୋ ମତ୍ୟକାର ମନ୍ତ୍ର ଏକ ସାପ ଗୋ ! ଓ ଗୋ ଏହି
ଖର୍ତ୍ତବ୍ଦିଦେ ଏଲୋ ଗୋ—ମନ୍ତ୍ର ଏକ ସାପ !

ସକଳେ । କି ? କି ? କୈ ସାପ ! କୈ ସାପ ? ସତ୍ୟଇ
ତେ—ଈ ସେ—ତବେ ଆମାଦେର ମହାପ୍ରଭୁ ସତ୍ୟଇ ବାନ୍ଧୁକି
ଅବତାର ଗୋ ! ମେରନା, ମେରନା, ଜ୍ଞାତି ହିଂମା କ'ରୋନା !
ପ୍ରଭୁର ଅନୁଷ୍ଠାନିତି ଲାଗୁ !

(ମତ୍ୟାଯ ହୁଲ ସ୍ତୁଲ, ଗୋଲମାଲ, ଲଞ୍ଚ ବାଲ୍ପ, ଦୌଡ଼ା-
ଦୌଡ଼ି, ଚିଂକାର, ପଲାଯନ ଇତ୍ୟାଦି)

(ପଟ କ୍ଷେତ୍ରଣ)



তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক।

(নাগাশ্রম—নাগসভা)

[বহু নাগনাগিনী ও নকুল বাবু উপস্থিত এবং
বাস্তুকি প্রধান আসনোপবিষ্ট]

বাস্তুকি। আতা ভগ্নিগণ! আমি কা'ল্-ব'লেছি,
নাম উপাধিকৃপ মান দান সম্বন্ধে বিশেষ নিয়ম করা
যাবে। আ'জ্ঞার এই বিশেষ অধিবেশন সেই জন্য।
অতএব বিশেষ আদেশানুসারী যা ব্যক্ত ক'চ্ছি, সকলে
বিশেষ ঘনোযোগ পূর্বক শ্রবণ কর।

সকলে। আজ্ঞা কৰুন!

বাস্তু। এই নগরের উত্তর প্রান্তে বাগবাজার নামে
এক প্রাচীন মহা পঞ্জী আছে, তোমরা জান?

সকলে। জানি, জানি।

নকু। আজ্ঞে বাগবাজারে আমার মামাৰ বাড়ী—

বাস্তু। ত্রিশ বত্রিশ বৎসর পূর্বে তথায় এক
ভীষণ সম্প্রদায় ছিল, নাম “পক্ষীর দল” এ তোমরা
জান?

অনেকে। না প্রত্বু, জানিমা—

নকু। জানি প্রত্বু, আমি জানি; আমাৰ মামা
তাৰ একজন বড় পক্ষী ছিলেন।

ବୋଡ଼ାନୀ । ପ୍ରଭୁ ମହା କ'ରେ ମେଇ ପବିତ୍ର ମଞ୍ଚଦାୟେର
କଥା ଆମାଦେର ଶ୍ରେଣ କରା'ନ, ଶୁଣେ ଧନ୍ତ ହଇ !

ବାଞ୍ଚ । (ସହାଯେ) ନା ଡଗ୍ଗି, ତାରା ପବିତ୍ର ନୟ—
ଘୋର ଅପବିତ୍ର !

ପୁଁ, ବୋଡ଼ା । ସିକ୍କ ପ୍ରଭୁର ଅମନୀଯ ତାଦେର ନାମ
ଉଟିଚେ, ତଥନ ତାରା ଅପବିତ୍ର ଅଇଲେଓ ପବିତ୍ର !

ବାଞ୍ଚ । କିମ୍ବୁ ତାଦେର ଘର୍ଯ୍ୟ ଏକଟୀ ବଡ଼ ଚମ୍ବକାର
ନିୟମ ଛିଲ, ମେଇ ନିୟମଟି ଆମି ଆମାଦେର ଘର୍ଯ୍ୟ
ପ୍ରଚଲିତ କ'ର୍ତ୍ତେ ଚାଇ ।

ସକଳେ । ସେ ଆଜ୍ଞେ, ତାଇ କରନ !—ଆହା ! କି
ଚମ୍ବକାର ନିୟମ ! କି ଚମ୍ବକାର ନିୟମ !

ବାଞ୍ଚ । ଶୋନ ଆଗେ—

ଅନେକ । ଶୁଣେ ହବେ ନା— ସଥନ ତ୍ରୀମୁଖ ଦେ
ଚମ୍ବକାର ଶବ୍ଦ ବେରିଯୋଛେ, ତଥନ ମେ ଚମ୍ବକାର—ଅତି
ଚମ୍ବକାର—

ନକୁ । ଅପୂର୍ବ ଚମ୍ବକାର ! (ସ୍ଵଗତ) ହା ସମ !

ବାଞ୍ଚ । ତବୁ ଏକବାର ଶୋନ ଆଗେ—ତାରା ଅତିଶ୍ୟା
ଗିଜାପାଇଁ ଛିଲ !

ସକଳେ । ଚମ୍ବକାର ନିୟମ — ଚମ୍ବକାର ନିୟମ !

ବାଞ୍ଚ । ନା, ନା, ତା ଚମ୍ବକାର ନୟ ; ମେ ଅତି କଦର୍ଯ୍ୟ
କାଜ—

ସକଳେ । ଅତି କର୍ଦ୍ଦୟ—ଅତି କର୍ଦ୍ଦୟ !

ବାଞ୍ଚ । ତାଦେର ମଧ୍ୟେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ସେମନ ଗାଁଜା ଟା'ର୍ତ୍ତେ ପା'ର୍ତ୍ତୋ, ଆର ସେ ସେ ପରିମାଣେ ନକଳ ତାମାମା ଡ୍ରାମୋତେ ମ'ଜ୍ବୁତ ଛିଲ, ତଦ୍ବୁନ୍ଦାରେଇ ତାର ନାମ ଉପାଧି ହ'ତୋ । ସେମନ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ସିନି ଅଧିକ ଗାଁଜା ଥେବେଳ, ତୀର ନାମ ଗର୍ଭା — ତିନିଇ ପକିଦଲେର ରାଜା ଛିଲେନ — ତିନି ବାସ୍ତବ ବ୍ରକ୍ଷଚାରୀ, କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣେ ତା ଜା'ର୍ତ୍ତୋନା, ଲୋକେ ତୀରେ “ପକିରାଜ” କି “ମହାରାଜ” ବ'ଲେଇ ଡା'କୁତୋ ! ଗାଁଜା ତୋ ସହଜ କଥା, ତିନି ସେଁକୋ ବିଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥେଯେ ହଜମ କ'ର୍ତ୍ତେନ, ଏହି ସାଧ୍ୟ !

ଅନେକେ । କି ଚମକାର ସାଧ୍ୟ, କି ଚମକାର ସାଧ୍ୟ ।

ବୋଡ଼ା । ପ୍ରଭୁର କଥାର ମାଝେ ଏକଟା ବଲି—ତବେ ତୋ ତିନିଇ ଯଥାର୍ଥ ଥଗେନ୍ଦ୍ର ଛିଲେନ; ଏଥନକାର ଆଦି-ସମାଜେର ଥଗେନ୍ଦ୍ର ତବେ କିମେର ଥଗେନ୍ଦ୍ର ?

ଅନେକେ । କିମେର ଥଗେନ୍ଦ୍ର ? କୋନୋ ଘୋଗ୍ଯତା ନେଇ, କୋନୋ ଘୋଗ୍ଯତା ନେଇ !

ବାଞ୍ଚ । ସେ ଯା ହ'କ୍, ତୀର ପରେ ଶୁଣାନୁମାରେ କେଉ ଶକୁନି, କେଉ ହା'ଡ୍‌ଗିଲ, କେଉ ଟିଲ, କେଉ ଶାଲିକ, କେଉ ଫିଙ୍ଗ, କ୍ରମାନ୍ତରେ ଏହି ଏହି ଉପାଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହ'ତୋ ।

ଅନେକେ । ଚମକାର ନିଯମ—ଚମକାର ନିଯମ !

বাস্তু । এক দিন এক জন সঙ্গতিমান् ভদ্র যুবক
পক্ষীর দলে ভর্তি হ'তে এলো—

অনেকে । চমৎকার, চমৎকার—

বাস্তু । শোন আগে—গুরু মহারাজের নিকট
সেই উদ্যোগের প্রার্থনাটী জানানো হ'লো । মহারাজ
হৃকুষ দিলেন “প্রার্থীর পরীক্ষা লও !”

অনেকে । বাঃ ! বাঃ !

বাস্তু । তারে জিজ্ঞাসা করা হ'লো “তুমি এক
ঠাঁই ব'সে উপরি উপরি কত ছিলিম টাঁন্তে পার ?”
সে ব'লে “১০৮ ছিলিম !” তৎক্ষণাৎ পরীক্ষা আরম্ভ
হ'লো ! পক্ষীর অট্টালায় এক কালে শত শত
ক'লকেয় গাজাসাজা টেয়ের থা'ক্তো ! কিমে থা'ক্তো
তা জান ?

সকলে । আজ্ঞে না, ন—

বাস্তু । অয়েল বর্ণার সাজাবার কাঁট্কো দেখেছ ;
ঠিক তেমনি । কিন্তু তদপোকা ক্ষুদ্র ক্ষুদ্র ছিদ্র-
বিশিষ্ট বড় বড় কাঁট্কোতে এই সব ক'লকে নাজানো
থা'ক্তো !

অনেকে । কি চমৎকার নিয়ম !

অনেকে । Excellent ! Excellent !

বাস্তু । সর্বদাই দরকার ; হৃকুষ মাত্রই এপ্রেটিস্

ଚେଲାରା ଆଶୁନ ଚ'ଡ଼ିରେ ଦିତ ! ଏ ନବାଗତ ପରୀକ୍ଷା-
ସ୍ଥୀକେଓ ଆଶୁନ ଚଡ଼ିରେ ଚଡ଼ିରେ ଦିତେ ଲା'ଗ୍ଲୋ—
ମେ ବିରାମ ବ୍ୟତୀତ ଦମେ ଦମେ ୧୦୭ ଛିଲିମ ଅନାଯାସେ
ଶେବ କ'ଲେ ! କିନ୍ତୁ ମର୍ବ ଶେବେର ଛିଲିଧଟେ ଟାନ୍ତାର
ସମୟ—

ନକୁ । ଅକ୍ଷରଙ୍କୁ ଫେଟେ ଗେଲ ନାକି ?

ବାଞ୍ଚୁ । ନା, ନା, ତାଓ କି ତେମନ ବୀରେର ସନ୍ତୁବ ହୟ ?

ଅନେକେ । ଆହା ! କି ବୀର !

ନକୁ । ତବେ ପ୍ରଭୁ କି ହ'ଲୋ ?

ବାଞ୍ଚୁ । ଶେବେର ଟା'ନ୍ଟାତେ ଏକଟାବାର ଏକଟୁ
“ଖୁକୁ” କ'ରେ କେଶେଛିଲ ! ଇହିତେଇ ତାର ଡିଗ୍ରି ଲାଭ
ଅନେକ ଡିଗ୍ରି କ'ମେ ଗେଲ ! ଇଉନିଭାସିଟିର ପରୀକ୍ଷାଯା
ଅତି ଉତ୍ତମ ବାଲକଓ ସେମନ ମକଳ ବିଷୟେର ଉତ୍ତର ଭାଲ
ଲିଖେ ଦୈବାଂ କୋମୋ ଶାଖାର ହୁଇ ଏକଟା ପ୍ରଶ୍ନେର ଉତ୍ତରେ
ଭୁଲ କ'ଲେ ବିପଦେ ପଡ଼େ, ତାର ଅନୃଷ୍ଟେଓ ଠିକ ତାଇ
ହ'ଲୋ ! ମେ ସେମନ କେଶେଛେ, ଅମ୍ବନି ପକ୍ଷୀରାଜ ବ'ଲେନ
“ଛାତାରେ !” ଦଳମୁଦ୍ର ଅମ୍ବନି ବ'ଲେ ଉଠିଲୋ “ଛାତାରେ !”
ଆଟାଲାର ଭିତର ବ'ାର ଚୌଦିକେ ରବ ଉଠିଲୋ
“ଛାତାରେ !” ପଦପ୍ରାର୍ଥୀ ଭଜ ଲୋକଟି ମନୋହରୀଖେ ଆର
ସୁନ୍ଦାର ଠକ୍ ଠକ୍ କ'ରେ କା'ପ୍ତେ ଆର କା'ଦୃତେ
ଲା'ଗ୍ଲୋ !—୩୧ର ଦୁଃଖ, ଆତା ଭଣ୍ଣିଗଣ, ବୁଝାତେଇ ପାର !

নাগিনীগণ । আহা ! আহা ! কি দুঃখ !

বাস্তু । তখন সেই হতভাগ্য ধরণী পৃষ্ঠে লুণ্ঠিত হ'য়ে মহারাজের পায় ধ'রে গড়াগড়ি দে এই ব'লে কাদ্দতে লাগ্লো । “ প্রভু ! আমি ভদ্র সন্তান, কিছু দিয়েও আছে, কেবল মহারাজের অনুগত অনুচর আ'র রাজ সরকারে একটা সন্তুষ্ট উচ্চ পদ পাব ব'লেই বল্কাল হ'তে মা গঞ্জিকা দেবীর আরাধনা ক'রে আ'স্বিছি । প্রভু ! আমি ১০৮ ছিলিম ক'রে এক স্থানে এক সময়ে ব'সে রোজ টানি ; হয় নয় আ'জ বিকালে আবার একবার পরীক্ষা ক'রে দেখুন ; আমার বড় অনুষ্ঠ মন্দ, তাই দৈব প্রতিকূল হ'য়ে হঠাৎ একটা কাশি এনে গলায় বাঁধিয়ে দিলে ! কিন্তু মহারাজ শুণজ্ঞ, শূক্ষ্ম-বিচারক, সাক্ষাৎ ধর্ম্মাবতার, দয়ার সাগর — দয়া ক'রে এ অধীনের “ ছাতারে ” নাঘটী বদল ক'রে একটী ভাল নাম দান কৰুন । ” কেমন নাগগণ, তোমাদের বিচারে পক্ষীরাজের কি উচিত হয় ?

সকলে ! বদল উচিত, প্রভু, বদল উচিত !

নকু ! আমি হ'তেম তো পক্ষীরাজের গলা টিপে ধ'রে তাঁরে বক্ষমা কাশি কাশিয়ে ছাঁড়তেম !

পঁ, বোড়া ! অবদ্র পুলান ছক্কল তাতে কথা কইবার যাই—প্রভুর লগেও অবদ্রতা !

ବାନ୍ଧୁ । ତୋମରା ସା ଉଚିତ ବ'ଲେ ପକ୍ଷୀରାଜୁ ତାଇ କ'ଲେନ । ତାର ଅଳୁନରେ ସଦର ହ'ଲେନ—ତବେ ନାଟୀ ଏକବାରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବଦଳ କ'ଲେନ ମା ; ବ'ଲେନ “ ଦେଖ, ହାକିମ ନଡ଼େ ତୋ ହକୁମ ନଡ଼େ ନା ! ” ଅତଏବ ଆମାର ମୁଖ ଦେ ଏକବାର ଯା ବେରିଯେଛେ, ତା ନିତାନ୍ତ ବ୍ୟର୍ଥ ହବାର ନନ୍ଦ ; ତବେ ତୋମାର କଥାଯ ଆମି ପ୍ରସନ୍ନ ହ'ରେ ଏହି କ'ର୍ଚ୍ଛି, ତୋମାର ନାମେର ପୁର୍ବେ “ ସ୍ଵର୍ଗ ” ବସିଯେ ଦିଚ୍ଛି —ତୁମି “ ସ୍ଵର୍ଗ ଛାତାରେ ! ” ଆଟଚାଲାମୟ ଶବ୍ଦ ହ'ଲୋ “ ସ୍ଵର୍ଗ ଛାତାରେ ! ”

ସକଳେ । କି ଚମର୍କାର ! କି ଚମର୍କାର !

ବାନ୍ଧୁ । ଶୁଣ ଆତା ଭଗ୍ନିଗଣ ! ଆମି ଆମାଦେଇ ମଧ୍ୟେ ତେବେ ଏକଟୀ ନିୟମ ଚାଲାତେ ଚାଇ ।

ଅନେକେ । ସେ ଆଜ୍ଞେ ତାଇ କରନ, ତାଇ କରନ !

ବାନ୍ଧୁ । ଅର୍ଥାଏ ପୁଃ ଶାଧୀନତା ଆର ଶ୍ରୀ ଶାଧୀନତା ବିଷୟେ ସେ ସେମନ ଆଶ୍ରୀ, ଉତ୍ସାହ, ଅନୁରାଗ, ସତ୍ତ୍ଵ ଆର ଫୁତକାର୍ଯ୍ୟତା ଦେଖାତେ ପା'ର୍ବେ, ତାର ତେବେ ଉପାଧି ଦେଓଯା ଯାବେ ! ତୋମରା ଏ କାଜ ସେ ସେମନ ପେରେଛ କି ପା'ର୍ବେ, ଅର୍ଥାଏ ପିତା ମାତା ଭାତା ପ୍ରଭୃତି—ଯାଦେଇ କୁମଂକାରାବିଷ୍ଟ ପୋତୁଲିକ ହିନ୍ଦୁରା ଶୁକ ଲୋକ ବ'ଲେ ଥାକେ—ତାଦେଇ ଉପେକ୍ଷା କି ତ୍ୟାଗ କ'ରେଓ ଆମାଦେଇ ପବିତ୍ର ଧର୍ମାଦେଶେ ଏହି ପବିତ୍ର ନାଗାଶ୍ରମେ ଏସେ ସନ୍ତ୍ରୀକ

বস ; প্রকাশ্য স্থলে, বিশেষতঃ শিববংশীয় সুসভ্য
সমাজে শ্রী, ভগুৰী, কন্যা প্রভৃতিকে লয়ে যাওয়া ; কৈলাস-
বাসিনী অস্মাদের ন্যায় শ্রী পরিজনকে হাটে, বাজায়ে,
পড়ের ঘাটে, ঘোড়ার পৌঠে, সভায়, আদালতে,
বেখানে সেখানে যথন তখন অবাশে ছেড়ে দেওয়া ;
এসব কাজে কঠিত বা লজ্জিত বা নিন্দা প্রভৃতি
কোনো কারণে শক্তি বা পিছপাও না হওয়া ইত্যাদি
কাজ বে যেমন ক'র্ষে কি ক'র্তে পা'র্বী, তার সেই
স্বাধীনতা-প্রবৃত্তির ক্রম বুঝে তারে কেউটে, গোকুর,
তক্ষক, শঙ্খচূর প্রভৃতি উচ্চ জাতীয় নাগের শ্রেণীতে
কেলা যাবে ! যারা তত দূর না পা'র্বী, তারা
বোলচিতি, চেলোচিতি, গন্ধচিতি, শঙ্খচিতি, বোঢ়া-
চিতি, বোঢ়া, বিষুতেবোঢ়া, সিন্ধুরিয়া প্রভৃতি যথ্যম
শ্রেণীর উপাধি পাবে ! তন্মধ্য ধরণের গুণশীলেরা
তন্মধ্য শ্রেণীর নামেই অভিহিত হবে ! কেমন, ভাতা
ভগ্নিগণ, এ প্রস্তাবে তোমরা সম্মত ?

সকলে ! সম্মত, সম্মত, সম্মত !

জনৈক নাগিনী । হ'লোনা, হ'লোনা, ও হ'লোনা
—তিনবার সম্মত বলাতে প'চে গেল !

(সকলের হো হো শব্দে হাস্য)

বাস্তু ! ভগ্নি ! অদ্যাপি তোমার সেই ঘৃণিত হিন্দুর

ସରେର କୁମରକାର ଆହେ, ଏତେ ଆସି ବଡ଼ ଦୁଃଖିତ ହଲେଯ । ତୋମାର ବସନ ଅଞ୍ଚଳ, ଆ'ଜ୍ଞୋ ଶୁଣି ବାଲିକା ବ'ଲେଇ ହୁଏ; ସମ୍ମିତି ତୋମାର ମନ୍ତ୍ରାନ ହେଯେହେ—କେନନା, ତୋମାର ନିକଟେ ତିମ ଚା'ର ବ୍ୟସର ବସନେର ଏହି ବେଳକଟି ଦେଖିଛି, ଉଠି ଅବଶ୍ୟାଇ ତୋଷାରଇ ପୁତ୍ର ହବେ । କିମ୍ବା କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ତୋମାର ବସନ୍ତରୁ ୧୬୧୭ ବ୍ୟସରେ ବେଳୀ ମର ! ଏମନ ବସନେ ଆସାଦେର କୈଳାମେର ସେଇନ୍ଦ୍ରେ ବିବାହେର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ହୁଏ ନା ! ଶୁତରାଂ ବିଲକ୍ଷଣ ବୁଝା ଯାଏଛେ, ଶୁଣି କିମ୍ବା ତୋମାର ଅବୋଧ ଭର୍ତ୍ତା ଅଦ୍ୟାପି ବାଲ୍ୟ-ବିବାହେର ଦୋଷାବସ୍ଥାରଣେ ଓ ସମର୍ଥ ନାହିଁ ।

ତଙ୍କ । (କରଷୋଡ଼େ) ପ୍ରଭୁ ! ଓଁର ପୂର୍ବଭର୍ତ୍ତା ମାଇ, ଏହି ଭଗ୍ନିଟି ପବିତ୍ର ନାଗାଶ୍ରମେ ସମ୍ପ୍ରତି ଏଲେହେମ; କୁଳନାହି ଆମେର ଯାନ୍ୟତଥ ପ୍ରଚାରକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବାସୁ କିଶୋରୀଟୀନ ବନ୍ଦେଯାପାଧ୍ୟାର ଆତା ଓଁରେ ଏଲେହେନ—ତୋର ସନ୍ତେଇ ଓଁର ବିବାହେର ସମ୍ବନ୍ଧ ହ'ଛେ—

ବାସୁ । ଦେଇ ବୀରା ଅତ ରାତ୍ରେ ଏଲେ ଏକବାରେ ରାଜ-ପୁରୀତେ ଯାଏ ? ଏହି ନାମ ନା ଶତକଳା ?

ତଙ୍କ । ଆଜନ୍ତେ ହୀ ।

ନକୁଳ । (ସ୍ଵଗତ) ଶତକଳା ! କି ଅନୁକୂଳପା ବଳ୍ୟାଯିନା !

ବାସୁ । ଯା ହ'କୁ, ଇନି ତୋ ତବେ ଅଜ୍ଞାନପୁରେ ଥେକେ ଓ ପବିତ୍ର ନାଗଧର୍ମେର ତତ୍ତ୍ଵ ଜ୍ଞାନ ପେଇଲେନ ?

তক ! আজে ইঁ, কিন্তু সবধা অবস্থায় পতি
সক্তে নয়, তখন অন্ধকারেই ছিলেন ; বৈধব্যের পর
কিশোরী আতার শুণেই উনি পবিত্র আলোক প্রাপ্ত
হয়েছেন ।

বাস্তু ! তবে সেই সব স্মরণ আর অল্প বয়স বি-
বেচনাতেই আমি ওঁ'রে সর্বাধম শ্রেণীতে নিষ্কেপ
করা রহিত ক'রেছে ! ভগ্নি ! তোমার নাম আমি
“লাউডুগী” রাখলেম ; কিন্তু জেনো, এ কেবল ঐ দুই
কারণে, নতুবা তোমার কার্য্য আর সংস্কার ষেন্টেন্স,
তাতে তোমায় “হেলে” কি “পুঁয়ে” শ্রেণীতেই কেল-
তেম ! (ক্ল্যাপ)

সকলে ! কি শৃঙ্খল বিচার ! কি চমৎকার বিচার !
কি চমৎকার নিরয় !

নকুল ! (পুঁয়ে বোঢ়ার প্রতি জনান্তিকে) ঐ
দ্যাখ তোর পুঁয়ে জাঁত সর্বাধম ! দূর—এত গেঁ-
ড়ামি ক'রেও সর্বাধম !

পুঁ, বোঢ়া ! (দাঁড়াইলা করযোড়ে) প্রভু ! পুঁইয়া
আর পুঁইয়া বোরা কি বিষ নয় ?

বাস্তু ! কে বলে নয় ?

পুঁ, বোঢ়া ! এই অবজ্ঞ পুলান কইবার লাগে ।

বাস্তু ! বিস্তর ভিষ ! কিন্তু সত্তা শুলে ভজ

ଲୋକକେ ଅଥନ କ'ରେ ଅଭଜ୍ଜ ବାକ୍ୟ ପ୍ରଯୋଗ କ'ଲେ ସେ
ବିଭିନ୍ନତା ଟୁକୁ ଓ ରବେ ନା ! ଆ'ଜ୍ ତୋମାଯ ସତକ କ'ରେ
ଦିଲେମ !

ପୁଁ, ବୋଡା । (ସ୍ଵଗତ) ହୃତାନେର ପୁଲା କି
ହୃତୁ ତାହି ହା'ଦ୍ଚେ ।

ବାସ୍ତ୍ଵ । ଶୁଣ ଆତା ଡଗ୍ନିଗଣ ! ଆମାର ମର୍ଦ୍ଦ ଭାଲ
ରଖେ ଦୁର୍ବେଲ ଓ ;—ସାବୀନତା ଆର କୁମଂକାର-ଛୀନତା
ଗୁଣେର ବିଚାର କାଲେ ବାଲ୍ୟ ବିବାହେର ଉଚ୍ଛେଦ ଏବଂ
ପୂର୍ବରାଗ ଅର୍ଥାଏ କୋର୍ଟସିପଜନିତ ବିବାହ ; ଅସରଗ
ବିବାହ ; ବିଧବୀ ବିବାହ ; ଶୁଡ୍-ତୁତୋ ଜ୍ୟାଠ୍-ତୁତୋ ପିସ-
ତୁତୋ ମାସ-ତୁତୋ ମାଘାତୋ ଭାଇ ଭଗ୍ନୀର ବିବାହ ଇତ୍ୟାଦିର
ପ୍ରଚଳନ ଆର ଅମୁଠାନକେ ଉଚ୍ଚ ଧରଣେର ଗୁଣ ବ'ଲେଇ
ଆଗେ ଧ'ର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରା ଯାଯ !

ସକଳେ । ଚମ୍ବକାର ନିୟମ ! ଅତି ଚମ୍ବକାର ନିୟମ !

ନକୁଳ ! ସାଧୁ ! ସାଧୁ ! ସାଧୁ ! (ସ୍ଵଗତ) ହାଯ ମା
ଶୁବ୍ରଚୁମ୍ବୀ କବେ ଷାଡ଼ ଭାଂବେନ ? (ଦଶାରମାନ ହଇୟା
ପ୍ରକାଶ୍ୟ) ମହାରାଜ ! ଏକଟୀ ଶୁଁତ ଯେ ର'ଯେ ଗେଲ —

ପୁଁ, ବୋଡା । ଦ୍ୟାହେନ, ଦ୍ୟାହେନ, ହୃତାନ ବକର
ପ୍ରଭୁର କୁଁତ ଫରେ !

ବୋଡାନୀ ! ଏବାର ତୋ ପୁଁରେ ବୋଡା ଯଶାଇ ଭାଲ
କଥାଇ ବ'ଲେହେନ !

নকু ! আঃ ! রওনা ! ত্যক্ত কর কেন ? প্রত্যু
আবার কথা বুঝেছেন—

বাস্তু ! কি খুঁত নকুল ?

নকু ! আজ্ঞে, একই ব্যাকরণের খুঁত ! উপাধি
বা নাম শুলি পুঁলিঙ্গে বেস খাঁট্বে, শ্রীলিঙ্গে সকল
স্থলে যে ভাল হবে না !

গেঁড়ি, কেউটে ! দৃষ্টান্ত, দৃষ্টান্ত, দৃষ্টান্ত চাই !

নকু ! এই যেমন বোঢ়া, বোঢ়ানী ; ধোঢ়া ধোঢ়ানী ;
পুঁয়ে বোঢ়া, পুঁয়ে বোঢ়ানী ; তক্ষক তক্ষকী ; এসব তো
বেস মিল্লো ; কিন্তু কেউটের বেলা কি হবে ? কেউটেনী
কি শুন্তে ভাস হবে ? এমি আরো আছে—কাঁলাজি ;
তার শ্রী-লিঙ্গে কালাজী কি কালাজনী তো ভাল
শুনোর না ! বেত-আছড়া, বেতআছড়ী ; কেমন ধারা
হ'লো ? গোধা, গোধানী ; এটা বদিও একরকম হ'লো,
শুন্তে ভাল না ! য়াল, য়ালী ; গোখুরা, গোখুরানী ;
চিতি, চিতিনী ; এসব শ্রীলিঙ্গ বলসাধ্য, শ্রুতি-সুখের
নয় ! আবার এই এক নাগিনীকে নাম দিলেন “লাউডুগী”
তাঁর বিনি স্বামী হবেন, তাঁরে কি “লাউডোগা না লাউ-
ডগা” ব'ল্বেন ? লাউডগা নাম শুন্লে লোকে তো নাগ
ব'লে ভয় ক'র্বেনা, বরং ভাতে দে খাবার জিনিষই তা'ব্রে-
অতএব প্রত্যু, এর একটা হেস্ত নেন্তু ক'রে দিন্ত !

ଅନେକେ । ନକୁଳ ବାବୁ ଭାଲ ବ'ଲେଛେନ, ଭାଲ ବ'ଲେଛେନ !

ବାବୁ । (ମହାମ୍ୟ) ଏଇ ଉପାଯ ମହଜ । ଏ ଖୁଁତ ଆମି ଆପନିଇ ତୋ ବ'ଲୁଛିଲେମ, ତବୁ ତୁମି ଉବ୍ଜେ ଦିଲେ ବ'ଲେ ମତୀ ତୋମାର ନିକଟ ବାଧ୍ୟତା ଶୀକାର କ'ରେନ ! ଶୁନ ଭାତୀ ଡଗ୍ନିଗନ ! ଏଇ ମହଜ ଓ ତିବିଧାନ ଆଛେ ;—ସାଦେର ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗେ କିମ୍ବା ନକୁଲେର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଲାଉଡ଼ଗାର ନ୍ୟାଯ ପୁଂଲିଙ୍ଗେ ଏକମ ଦୋଷ ସ୍ପର୍ଶ ହତେ ପାରେ, ତାଦେର ନାଗ ବଂଶୀୟ ନାମେର ପରେ ପୂର୍ବକାର କୁଳୋପାଧି ବୋଗ ଦିଲେଇ ଲେଠା ଚୁକେ ଥାବେ ! ସେମନ କେଉଁଟେ ବନ୍ଦୁ, କେଉଁ ଟ ବନ୍ଦୁନୀ ! କାଳା'ଜ୍ ବନ୍ଦେୟାପାଧ୍ୟାଯ, କାଳା'ଜ୍ ବନ୍ଦେୟାପାଧ୍ୟାଯୀ ! ବେତ-ଆହୁଡ଼ା ମିତ୍ର, ବେତ-ଆହୁଡ଼ା ମିତ୍ରାମୀ ! ଦେଇନ, ଏହି ହ'ଲେଇ ହବେ ନା ?

ମକଲେ । ଚମକାର ! ଚମକାର ! ଅତି ଚମକାର !

ନକୁ । (ସ୍ଵଗତ) ଏହି ଚାଇକାର, ଏହି ଶୀଇକାର ଆର ଏହି ଡିଟୋର କୁଇକାର, ଏଣୁଲି ଆରୋ ଚମକାର !

ବାବୁ । ନକୁଳ ! ଇଁ, ନା କିଛୁଇ ନା ବ'ଲେ ବିଡ଼ୁହିଡ଼ୁ କ'ରେବେ ?

ନକୁ । ଆଜେ ; (ମାଥା ଚାଲିକାଇତେ ୨) ତାଇ ତେବେ ଦେଖିଛି, ଠିକ ହଲୋ କିନା ?

ପୁଁ, ବୋଡ଼ା । ଦୟାହେନ, ମୁଶ୍ୟରା ଦୟାହେନ, ଅକମୋ

বর্ণন কর বাবুছি ! — প্রিভুর আ'গ্নায় হন্দে ক'রে
বাবুছি কৈবার পারে, এখন বাবুকের পুলা বাবুকতো
এ ঘর্ত্য লোকে দেহিনে !

বাসু । এতে নকুল, তোমার উপর বড় সন্তুষ্টই
হলেম । কোনো কথা তলিয়ে না বুঝে সহসা কর্তব্য
কি উত্তম বলা উচিত নয় ! — যা ই'ক্ক, এখনও কি
তোমার কিছু সন্দেহ আছে ?

নকুল । আজ্ঞে, ভেবে দেখলেম, মহারাজ
যা আজ্ঞে ক'ল্লেন, তাতে হয় বটে, কিন্তু সম্পূর্ণ
ক্লিপে নয় !

গেড়ি, কেউটে ! কিসে নয় ? কিসে নয় ? দৃষ্টান্ত ?
দৃষ্টান্ত ?

নকুল । এই দেখুন না কেন — আগে আক্ষণ
থেকেই ধরি —

পুঁ, বোঢ়া ! দ্যাহেন মুশয়রা, এ হবায় আক্ষণ
হৃদ বর্ণবেদ লাগাইচে !

বাসু । লাগাক, তার পর নকুল ? — তুমি যা
ব'ল'বে আমি বুঝিছি, তবু তুমি যখন তুলেছ তখন
তোমার মুখ দিয়েই প্রস্তাবটা ই'ক !

নকুল । (করযোড়ে) এত গুণ না হ'লে এই ত্রিভু-
বনের মহা মহা সারালো বিবধর সব এত শরণাপন্ন

ଛବେନ କେନ ? ପ୍ରଭୁ ଭକ୍ତାଧୀନ—ମହାଭାରତେ ବଲେ,
ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଘନେ କ'ଲେ ଅମନ କୋଟି କୋଟି ଗୁଣେ
ଅମ୍ବିତ୍ୟ କୁର୍ବନ୍ୟକେ କଟାକ୍ଷେ ଭୟ କ'ରେ କ୍ଲେତେ
ପାର୍ତ୍ତେନ—ଅମନ କୋଟି କୋଟି ଖାଣବ ବନକେ କୁଟାକ୍ଷେ
ଅଗ୍ନିର ଭକ୍ଷ୍ୟ କ'ରେ ଦିତେ ପାର୍ତ୍ତେନ, କେବଳ ପରମ ଭକ୍ତ
ଅର୍ଜୁନେର ବୀରପଣାର ଗୋରବ ବାଡାବେନ ବ'ଲେଇ ତା
କରେନ ନି ! ଦ୍ରୋପଦୀର ସ୍ୱର୍ଗରେ ସଥନ ଲକ୍ଷ ରାଜ୍ଞୀ ଭୌମା-
ର୍ଜୁନେର ଉପର ଯୁଗପଂ ଚଢାଓ ହ'ଲୋ, ତଥନ ବଲଦେବ
ବଲେନ “କୁର୍ବନ ! ଏ ସଦି ସଥାର୍ଥ ପାଣବ, ତବେ ଏମନା,
ଦାଁଡିଯେ ଦେଖୁ କି ? ଆମରା ଥାକେ ଦୁଇନକେ ଲକ୍ଷ
ଲୋକେ ମାରେ ” କୁର୍ବନ ବଲେନ ? “ଦାଦା, ସା ହୟ ହ'କ୍ଗେ;
ଆମାଦେର କକ୍ତାଯ କାଜ କି ? ” ତାର ଅର୍ଥ କି ?
ବଲଦେବର ଚେଯେ ଭୌମାର୍ଜୁନେର ପ୍ରତି କୁର୍ବନର କି ବେଶୀ
ବ୍ୟଥା ଛିଲ ନା ? ଅବଶ୍ୟଇ ଛିଲ ! ଛିଲ ବ'ଲେଇ ଭକ୍ତାଧୀନ
ଭଗବାନ ଭକ୍ତର ମାନ ବାଡାଲେନ—ତୁହି ଭାଇ ଲକ୍ଷ ରାଜ୍ଞାକେ
ହାରାଲେ, ଜଗତେ ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧନିଟି ରା'ଖିତେ ଦିଲେନ !
ଏ ଅଧୀନେର ପ୍ରତି ପ୍ରଭୁର ମେଇନ୍ଦ୍ରପ ଅନୁଗ୍ରହ ଦୈତୋ ନା !
ଆପନି ସକଳି ଜାନେନ, ତବୁ ଭକ୍ତର ମୁଖ ଦେବଲାବେନ !

ଅନ । ତୋମାର କେଡିଲୀ ରାଥ, ଏଥନ ବଲ ?

ନକୁଳ । ବଲାବଲି ଆର କି ;—ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାରୀ,
ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାରୀ, ଦେବନ ବଲେନ, ତେବୁନି ଯେନ ମୁଖୋପା-

ধ্যায়, চট্টোপাধ্যায়ের বেলা ও হ'তে পারে। তেমনি
আবার মজুমদার, মজুমদারা ; হালদার হালদারী ;
ষোষ, ষোষানী ; বস্তু, বস্তুনী ; মিত্র, মিত্রানী ; কদ্র,
কদ্রানী ; এমনি এমনি কতক শুলো উত্তম এবং আর
কতক শুলো মধ্যম ও হ'তে পারে ; কিন্তু গোটা কতক
পদবীর স্ত্রীলিঙ্গ ক'ভেই সর্বনাশ !

গেঁড়িভাঙ্গা কেউটে। দৃষ্টান্ত, দৃষ্টান্ত !

অন। এই যেমন বা'গ্চি, এর স্ত্রীলিঙ্গ বাগ্চিনী ;
একি ভাল শুনায় ? আর যেমন সাণ্ডেল, সাণ্ডেলী—

নহু। ভাল, ও যেন এক রকম-পুঁজো খাওয়ানে
গোচ হ'লো ? কিন্তু ঢোলের বেলা কি ক'র্বেন ? ঢোল,
ঢোলানী কি ব'ল্বেন ? না ঢাক ঢাকানী ; হোড়,
হোড়ানী ; ভড়, ভড়ানী ; কর, করাণী ; সরকার সর-
কাণী ; সোঁয়, সোঁয়ানী ; পাল, পালানী ; পালিত,
পালিতানী ; গুহ, গুহনী ; এম্বি এম্বি ঘনুমাধা নামে
প্রিয়নাগিনী ভগুন্দের কি ডা'ক্বেন ? যদি একজন “দে”
মহাশয় নিজ শুণে কেউটে উপাধি পান, তবে তাঁর
সহধর্মী নাগিনীকে কি ব'লে সম্বোধন ক'র্বেন ?
কেউটে দে, এ যেন পুঁলিঙ্গে হ'লো ; তাঁর স্ত্রী, কেউটে
দে-নী না দে-রানী হবেন ? সেনের স্ত্রীলিঙ্গে সেনী, নয়
সেনা, নয় বড় জোর সেনানী হয়, এই বা কেমন শুনায় ?

ଅମେକେ । ନକୁଳ ବାବୁ ଠିକ ବ'ଲେଛେ !—

ବାବୁ । (ମହାଦୟ) ନକୁଳ ଏଇ ଉପାୟ ତୁମି କି ବଲ ?

ନକୁ । ଆଜେ, ଆମି ଅତି କୁଦ୍ରବୁଦ୍ଧି କୁଦ୍ର-ପ୍ରାଣୀ, ଅନୁଷ୍ଠବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଭୁର ନିକଟ ସାହସ କ'ରେ କି କୋନୋ କଥ । କଇତେ ପାରି ?

ବାବୁ । ନକୁଳ ! ଏଇ ନାଗାଶ୍ରମ ସ୍ଵାଧୀନତାର ନାମେ ଉଂସୁଟ ! ତୁମି ସଜ୍ଜନେ ବୁଲ ?

ନକୁ । ପ୍ରଭୁ ! ଆମାର ସାମାନ୍ୟ ବୁଦ୍ଧି, ଅନେକ ଠାଉରେ ଠୁଇରେ କ୍ଳାସ, ଡାଂସା, ପାକା, ତିନ ରକମ ଉପାୟ ଦେଖିତେ ପୋଯେଛି—

ଅନ । ସଦି ପାକା ଦେଖିତେ ପୋଯେ ଥାକ, ତବେ ଆର ଡାଂସା କ୍ଳାଚାଯ କାଜ କି ?

ନକୁ । ଆଜେ ନା, ପାକା ହ'ଲେଇ ସେ ରମ୍ୟ ହୟ, ତାର ଠିକ ନେଇ । ଏକ ଏକ ଆଗ କେମନ କ୍ଳାଚାମିଟେ । ଆବାର ପାକା ଆଗଓ ଏମି ଟକ ହୟ, ସେ ତୁରୁକ ତୋବା ନାମେ ହାଟେ ପ'ଡେ ଗନ୍ଧାଗଡ଼ି ସାଯ, କେଉ ଛେଁଯ ନା !

ଅନ । ତୋମାର ପାକା ଉପାୟ କି ତେମି ତୁରୁକତୋବା ?

ନକୁ । ଆଜେ, ଆପନାଦେର ଏକବାର ଚାକିଯେ ନା ଦେଖାଲେ ବ'ଲୁତେ ପାଛିନେ !

ଗେଣ୍ଡି, କେଉଟେ । ତବେ ଚାକାଓ !

ନକୁ । ଆଜେ ଆମାର କ୍ଳାଚା ଉପାୟ ଏଇ ; ପୁକୁ-

দের নামের পূর্বে “ শ্রীযুক্ত ” বা শুধু “ শ্রী ” ।
আর ঘেয়েদের নামের পূর্বে “ শ্রীমতী ” বা নামের
পরে “ বতী ” ; তাহ’লেই লিঙ্গ ভেদ হলো !

বাস্তু । (সহাস্য) যতী আর বতী, এতো হিঁছ
সমাজের পুরাতন ধরণ !

নকু । আজ্ঞে, কখনো কখনো পুরাতন বড়
কাজে লাগে ! পুরাণো চালু ভাতে বাড়ে !

বাস্তু । ছোঃ ! সে রোগীর পক্ষে ! সে ভীক
কাপুকষ বাঙালীদের পক্ষে !

নকু । আজ্ঞে, পুরাতনের প্রতি নাগবংশের বড়
পিরীত, তা এ দাস জানে ব’লেই, সে উপায়টাকে
কাঁচা ব’লেই ব’লেছি !

অন । তবে সে তোমার কাঁচামিঠে হ’লোনা !

নকু ! আজ্ঞে, এখানে তো নয়ই !

গেঁড়ি, কেউটে ! যখন পাপ হিঁছুয়া তাদের
নামের গোড়ায় ঢ়ি ছুটো দেয়, তখন আমরা, তা কক্ষ-
ণে নেব না !

পুঁ, বোড়া ! দন্ত ! দন্ত ! দন্ত !

বোড়া ! বিশেষতঃ যখন পৌত্রুলিক নাম ঘুচাবার
জন্যই পূর্ব জন্মের নামে প্রতু আমাদিগকে ভূষিত
ক’রে দিচ্ছেন ; তখন তো তা নয়ই নয় !

ବାଞ୍ଚ । ତାର ପର ନକୁଳ, ତୋଷାର ଡାସା କି ?
ନକୁ । ଆଜେ, ମେଦୀ ମର୍ଦ୍ଦୀ ! ନାଗେର ନାମେର
ଗୋଡ଼ାଯି ମର୍ଦ୍ଦୀ ; ନଗିନୀର ଗୋଡ଼ାଯି ମେଦୀ ! ସେମନ ମର୍ଦ୍ଦୀ
କେଉଁଟେ, ମେଦୀ କେଉଁଟେ !

ବାଞ୍ଚ । ଏଓ ଇତର ଲୋକେର ଭାଷା ।

ବୋଡ଼ା । ବିଶେଷତଃ ଇତର ଲୋକଦେର ପୁରାଣ କଥା !

ବାଞ୍ଚ । ତାର ପର ନକୁଳ, ତୋଷାର ପାକା ଉପାୟ କି ?
ନକୁ । ଆଜେ, ହି ଆର ସି ! ଆପନାଦେର କୈଲାମେ
ଯଥନ He goat ଆର She goat ବ'ଲେ ଥାକେ, ତଥନ
ଆପନାଦେର ତାତେ ବିଶେଷ ଆପନି ନା ହିତେ ପାରେ !
ବିଶେଷ, ହି କେଉଁଟେ, ସି କେଉଁଟେ, ଶୁଣେ ପୁରଣେ
ହ'ଲୋ ମା !

ବାଞ୍ଚ । ଏ ବର୍ଣ୍ଣ ଭାଲ !

ସକଲେ । ଭାଲ, ଭାଲ, ଏଇ ଭାଲ, ଏଇ ହ'କ !

ବାଞ୍ଚ । ଆଚ୍ଛା, ଏଥନ ଏଇ ପର୍ମଯ୍ୟ ଥାକୁଲୋ,
ପରେ ଏଟା ଭେବେ ଦେଖା ଯାବେ !

ପୁଁ, ବୋଡ଼ା । (ଉଠିଯା କରିଯୋଡ଼େ) ସକନ୍ ପ୍ରଭୁ
ଏତା ଦାଜ୍ଜୋ ନା କଜେନ, ତଥନ ପ୍ରଭୂର ଚିନ୍ତାର ମୁଖେ
ଆମିଓ ଏଟା ପ୍ରଚାପ୍ ପେଲେ ଦିବାର ବାଞ୍ଚା କରି ;—
ପୁରୁଷେର ଅଗ୍ରେ ଆତା ଆର ମାଇୟେର ଅଗ୍ରେ ବନ୍ଧୀ ବହା-
ଇଲେଇ ତୋ ଅଇବାର ପାରେ ?

৬৪ নাগাশ্রমের অভিনয় ।

নকু। তোমার স্ত্রীকে যখন তুমি ঠাকুবে, তখন কি অগ্রে বগুী বহাইবে ?

(ক্ল্যাপ ও হাস্য)

পুঁ, বোঢ়া। আগগামী, তবে বৎস আর গাবী বহাইলে কি অয় না ?

নকু। অকন্তু না—আগে তোমার নাগিনী ঠাকুরণ পশ্চিম থেকে আইমুন, তকন অইবার পারে !

(ক্ল্যাপ ও হাস্য)

বাসু। (তককের প্রতি) সভার আর কি কাজ আছে ?

তক্ষ। প্রভো ! এক জন ভদ্র সন্তান পরিত্রক নাগাশ্রমে বাস ক'র্তে আর নাম লেখাতে সন্তোক এসেছেন। তাঁর প্রার্থনা, এই নৃতন নিয়ম তাঁদের দিয়েই প্রবর্তিত হয় !

নকু। যধূস্থৰন গুপ্ত মেডিকেল কলেজের প্রথম ছাত্র, তাই তাঁর ছবি মেডিকেল কলেজে রাখা হয়েছে ! ডাক্তার সূর্য গুডিব ডাক্তারি শিখতে প্রথম বিলোত বান, তাই তাঁর অত বড় নাম—তেমনি এই নৃতন নিয়মের প্রথম নাগ নাগিনী হ'লে এঁদের ফটোগ্রাফ স্বর্গে ইন্দ্রের হালে পর্যন্ত ঝুলতে পারে !

বাসু। বড় আঙ্কাদের কথা, তাঁদের আ'স্তে বল—উভয়কেই আ'স্তে বল—

[ଉଭୟେର କଞ୍ଚିତ ଦେହେ ପ୍ରବେଶ]

ତକ । ଏହି ଦିଗେ—ଏଥାନେ ଦାଁଡାଁ—

ବାଞ୍ଚ । ଆତ୍ମ ! ତୋମାର ସହିତ ଆଲାପ କର୍ବାର ପୂର୍ବେ ତୋମାର ଶ୍ରେଷ୍ଠାଙ୍ଗଳପିଣୀ—ଯାରେ ଆମା-ଦେର କୈଲାମେ “ Better half ” ବଲେ—ସେଇ ଏହି ଭଣ୍ଡୀର ମାନ ଆଗେ ରାଖା ଆବଶ୍ୟକ !—ପ୍ରିୟ ଭଣ୍ଡି ! ତୋମାର ନାମ କି ?

ଭଣ୍ଡି । ଆମାର ନାମ ପ୍ରଭୁ, ଶିଥୁରୁଥୀ ବଞ୍ଚନୀ !

ବାଞ୍ଚ । ଇନ୍ ତୋମାର କେ ?

ଶିଥୁ । (ସଲଜ୍ଜ ନାମୁଥୀ)—ଇନି—ଇନି—

ବାଞ୍ଚ । ବୁଝାଇଛି ! ଯାଓ ଭଣ୍ଡି, ସମୋଗେ—ଆ’ଜୋ ତୁମି ସଥାର୍ଥ ଉତ୍ସତିଶୀଳା ଆସିନାର ଭାବେ ଅଭିଭିକ୍ଷା ହ’ତେ ପାର ନି—ଆ’ଜୋ ସ୍ଥନିତ ହିଁନ୍ଦର ସରେର ଜୟନ୍ୟ ଲଜ୍ଜା ତୋମାର ଛାଡ଼େନି, ଅଥବା ତାରେ ତୁମି ଛା’ଡ଼ିତେ ପାରନି ! କୋଥାଯ ଆମି ଜିଜ୍ଞାସା କର୍ବା ମାତ୍ର ତୁମି ଓଁର କଞ୍ଚଦେଶେ ବାହୁ ଦିଯେ ପରିବର୍ପେମେର ଚିହ୍ନ ସଙ୍କଳପ ମୁଖ୍ୟମନ ଦାରୀ ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ଦେଖିଯେ ଦେବେ ଉନି ତୋମାର ସ୍ଵାମୀ, ତା ନା ହ’ଯେ ଲଜ୍ଜାଯ ମାଥା ହେଁଟ ! ଆ’ଜୋ ସ୍ଥନିତ ସୋମଟା ଦେଓଯା ପ୍ରଥାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ତୋମାର ଯାଇନି—ଆ’ଜୋ ପିଞ୍ଜରକୁଙ୍କା ହିନ୍ଦୁ-କୁଳବ୍ୟୁର ମତ ତୁମି ଏତ ଦୂର ସଲଜ୍ଜା, ସେ, ଯେଇ ଆୟି ତୋମାର ମୁଖ ପାମେ ଚାଚି,

ତୁମି ଅସି ତୁମ୍ଭ ହ'ରେ ମାଥାର କାପଡ଼ ଟେନେ ମୁଖେର ଅର୍ଦ୍ଧ-
ଭାଗ ଟେକେ ଫେଲିଛୋ—ଆ'ଜୋ ତୁମି ପର-ପୁରୁଷେର
ମଙ୍ଗେ ଭାଲ କ'ରେ ଚ'କୋଚ'କି କରେ ପାର ନା—ତୋମାର
କି ବ'ଲେ ଆସି ଉଚ୍ଚ ଉପାଧି ଦିଇ ବଳ ଦେଖି ? ଆମାର
ମୁଖ ଦେ ତୋମାର ଜନ୍ୟ “ପୁଁଯେ ନାଗିନୀ” ନାମଟାଇ ବେକ-
ଛିଲ, କିନ୍ତୁ ତୋମାର ଆମୀର ପରୀକ୍ଷାଟା ହ'କ ଆଗେ !

ମନ୍ଦିରରେ କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା

ବାଞ୍ଚୁ । ଆଜ୍ଞା ଆତଃ ! ତୋମାର ନାମ କି ?

ବାଞ୍ଚୁ । ଆଜ୍ଞେ, ଆମାର ନାମ ବରନାଥ ବନ୍ଦୁ ।

ବାଞ୍ଚୁ । ତୋମାର ସରେ ଆର କେ ଆଛେନ ?

ବାଞ୍ଚୁ । ଆଜିନ୍ତା ଦାଦା ଆର ବଡ଼ ବୈ—

ବାଞ୍ଚୁ । ଘନେ କର, କୋନୋ କାରଣେ ନାଗାଶ୍ରମେର
ପବିତ୍ର ଆତା ଡଗ୍ନିଦେର ମଙ୍ଗେ ଯଦି ତୋମାଦେର (ଦୀର୍ଘର
ନା କରନ) କୋନୋ ଅର୍କେଶଲ ସଟେ, ତବେ କିମ୍ବେ ସରେ
ଯାଓଯା ଆବଶ୍ୟକ ହବେ ତୋ ?

ବର । ଆଜ୍ଞେ ସାତେ ଏ ଅପ୍ରାର୍ଥନୀୟ ସ୍ଟଟନା ସ୍ଟଟ୍ଟେ
ପାରେ, ଏମନ କାଜ ଆମରା କଦାଚ କ'ରୋ ନା !

ମନ୍ଦିରରେ କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା

ବାଞ୍ଚୁ । ମେ ତୋ ବଡ଼ ମୁଖେର କଥା ; କିନ୍ତୁ ତୋମା-
ଦେର ସହାୟ ମତକତା ମନ୍ତ୍ରେ ଅନ୍ୟେର ଦୋଷେଇ ଯଦି
ସଟେ (ପ୍ରାର୍ଥନା, ନା ସ୍ଟୁକ) ତଥନକାର କଥା ବ'ଲୁଛି ?

ବର । ଆଜେ, ତା ହ'ଲେ ପ୍ରଭୁକେ ଜାନାବ—
ବାସ୍ତ୍ଵ । ମନେ କର, ତାତେଓ ସଦି ପ୍ରତିବିଧାନ ନା
ହୁଁ, କି ଆୟି ସଦି ତଥନ ଦୂରଦେଶେଇ ଥାବି, କିମ୍ବା ତୋମରା
ଦୁଇନ, ତୋରା ଦଶ ଜନ, ଦଶଚକ୍ରେଇ ସଦି ତୋମାକେ
ପୁଣ୍ୟ ହୁଁ ହୁଁ ?

ବର । ଆଜେ, ତା ହ'ଲେ କାଜେଇ ସରେବେ ଆର
କୋଥାର ଯାବ ?

ବାସ୍ତ୍ଵ । ତଥନ ତୋ ତୋମାର ମୁକ୍ତକ ମୁଖନ, କଡ଼ି ଉୱ-
ସର୍ଗ, ଗୋମର ତକ୍ଷଣାଦି ଆବଶ୍ୟକ ହବେ—ଏହବ ସ୍ଵୀକାର ନା
କ'ଲେ ତୋ ସରେ ନେବେ ନା—ମମାଜେ ଚଲ୍ଲତି ହବେ ନା !

ବର । ଆଜେ ଆମାର ଏମନ ଦାଦା ନନ—

ବାସ୍ତ୍ଵ । ତିନି କି ଅର୍ଥଦକ୍ଷ ହିନ୍ଦୁ ନନ ?

ବର । ଆଜେ ନା, ତିନି ଆଦି-ମମାଜଭୁକ୍—

ବାସ୍ତ୍ଵ । (ମହାଦେଶ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରାର ପ୍ରତି) ଭାତା ଭଗ୍ନି-
ଗଣ ! କପଟ ଥଗେନ୍ଦ୍ର ବଂଶ ପାକା ସୁଟି କେଂଚେ ବ'ସେଛେ—
ଆବାର ମୁଢ଼ରା ହିନ୍ଦୁର ଦଲେ ମିଶ ଖାବାର ଚେଟା ପାଞ୍ଚେ !

ସକୁଳେ । ଧିକ ! ଧିକ ! ଧିକ !

ବାସ୍ତ୍ଵ । ମେ ଯା'ହକ ବରନାଥ, ତୋମାର ଦାଦା ସଥନ
ଥଗେନ୍ଦ୍ରର ଶିଷ୍ୟ, ତଥନ ଅବଶ୍ୟଇ ମେ ଘୋର କପଟ, ଘୋର
ମାୟାବୀ, ନିତାନ୍ତ ଅସାର, ନାଗବଂଶେର ସ୍ମଣ୍ୟ—

ନକୁ । ପ୍ରଭୁ ! ଏମନ ଜନ ଜୟନ୍ୟ ଭଦ୍ରଶୂନ୍ୟ ଭାତାର

କନିଷ୍ଠ ଭାତା ହ'ଯେ ଓ ବରନାଥ ବାବୁ ଯେ ସଞ୍ଚୀକ ବେରିଯେ
ଆଁମ୍ବତେ ପେରେହେନ, ଏ ସାମାନ୍ୟ ବାହବାର କର୍ମ ନଥ !
ମେ ଭାତା ହିନ୍ଦୁଦେର ମତ ଅଧୀନତା ତୋରେ ବୁଦ୍ଧିତୋ ନା,
ଉନି ମନେ କ'ଲେ, ସରେ ବ'ମେଇ ଯେତ୍ରପ ଇଚ୍ଛା କ'ର୍ତ୍ତେ
ପାର୍ତ୍ତେନ, ତରୁ ପ୍ରଭୁର ଏମ୍ବନି ମାଧ୍ୟାକର୍ଷଣ, ଜଗଭାଥେର
ଡୁରିର ମତ ଗଲାଯ ବେଦ୍ ଦେ ହିଁଚ୍ଛେ ଟେନେ ଏମେହେ !

ଅନେକେ । ଠିକ, ଠିକ,—ପ୍ରଭୁ ମାନୁଷ ନନ !

ବାବୁ । ବରନାଥ ବାବୁ, ତୁମି ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଯୋଗ୍ୟ ମତ୍ୟ ;
କିନ୍ତୁ ଅମନ ନୀଚାଶୟ ମହୋଦରେର ସହବାସ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏଥନେ
ତୋମାର ମନେ ସଥନ ଜାଗରକ ଆଛେ, ତଥନ ତୋମାକେ
ଆର ଭଣ୍ଣି ଶିଧୁମୁଖୀକେ ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀତେ ଦିତେ ପା'ଲେମ
ନା—ତୋମରା “ଗୋଧା” “ଗୋଧାନୀ” ହ'ଲେ ! (କ୍ଲ୍ୟାପ)

ମକଲେ । କି ସୂର୍ଯ୍ୟ ବିଚାର ! ସାକ୍ଷାଂ ଧର୍ମ !

ବର । (କରଷୋଡ଼େ) ପ୍ରଭୁର ସୂର୍ଯ୍ୟ ବିଚାର, ଆମି
କଥା କଇ, ମାଧ୍ୟ କି ? ତବେ କି ନା, ବିଚାରଟୀ ଅତି
ସୂର୍ଯ୍ୟ ହ'ଯେହେ—

ଅନ । ଓକି ରକମ କଥା, ବୁଝିତେ ପା'ଲେମ ନା—
ନକୁ । ଅନୁଯତି ହୁଯ ତୋ ଆମି ବୁଝିଯେ ଦିଇ—
ଯେମନ ଗଡ଼ନ ବିଶେଷେ ଖୁବ ଖାଟି ଦୋଣା ଥାଟେ ନା, ମଟ୍
କ'ରେ ଭେଣେ ଶାଯ ; ତେଣି ଅନ୍ତି ବିଶେଷେ ଅତି ସୂର୍ଯ୍ୟ
ଧାର ଟେକେ ନା । ବରନାଥ ବାବୁର ଅଭିପ୍ରାୟ, ଏକ୍ଟୁ ଦରା

ଶିଶୀନୋ କ୍ଷୁଲ ରକଷେର ଧାର କ'ରେ ନିଲେ ଉନି ଏକ ଖାନି ଭାଲ ଅନ୍ତରେ ହ'ତେ ପାରେନ—ଓରେ ଦେ ପ୍ରଭୁର ଅନେକ କା'ଜ୍ ହ'ତେ ପା'ରେ—

ବର । ଆଜେ ହଁବା, ଶେଷ ବକ୍ତା ମହାଶୟ ଠିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କ'ରେଇଛେ ! ଏ ଦାସ ଏକଟୀ ଅନ୍ତରେ ହ'ତେ ପା'ରେ— ଆମାର ଏକଟୀ କ୍ଷୁଲ ଆଛେ, ତାତେ ଏକଶ ଛେଲେକେ ବିଷେ ଜ୍ଞେରେ ରା'ଖୁତେ ପା'ର୍ଛି—ଆମି ଏକା ଆସିଛିମେ, ଏକ ଶତ ଶିବ୍ୟ ମନ୍ଦେ ସମ୍ମାନ ଏମେ ପ୍ରଭୁର ପଦାଞ୍ଚର ଗ୍ରେଣ କ'ର୍ଚ୍ଛି—ମେଇ ଶତ ଶିବ୍ୟ ଯେନ୍ଦ୍ରପ ଶିକ୍ଷା ପାଇଛେ ; ତାତେ ତାରା ବଡ଼ ହ'ଲେ କର୍କଣ୍ଠ ମା ବାପେର ରବେ ନା— ପ୍ରଭୁର ହିତ ଚିହ୍ନିତ ଦାସ ହବେ—ତାରା ବିଷେ ଜୁ'ରେ ନାଗ ରନ୍ଧନ ଧ'ରେ ନାଗଦଲେର ବଳ ବୁଦ୍ଧି କ'ରେ ମନ୍ଦେହ ନାହିଁ ! ବିଶେବ ପ୍ରଭୁ, ଆମିତୋ ସେଚ୍ଛାୟ ସରେ କିରେ ଯାବାର କଥା ବଲିନି—ନିତାନ୍ତ ତାଡ଼ିତ ନା ହ'ଲେ ଯାବ ନା, ଏହି ମଂକମ୍ପାଇ ବିଦିତ କ'ରେଇ—

ବାନ୍ଧୁ । ତୋମାର କ୍ଷୁଲ ଆଛେ ? ଶତ ଶିବ୍ୟ ମହିତ ଶରଣାପନ୍ନ ? ତବେ ତୋ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର କଥା ! ବିଶେବ ତୁମି ସ୍ପଷ୍ଟ ଜାନାଇଛୋ, ଯଦି ନିତାନ୍ତ ଉଂପିଡ଼ିତ କି ଉପାୟ ବିରହିତ ହୋ, ତବେଇ, ନତୁବା ତୋମାର ଅଗ୍ରିଜେର ନିକଟ ସାବେ ନା ! ଏ ଦୁଇ କଥାର ଅବଶ୍ୟକ ରାଜ-ପ୍ରସମ୍ଭତା ପେତେ ପାର ! କିମ୍ବୁ ଯେ ପକ୍ଷିରାଜ ଆମାଦେର ଆଦର୍ଶ, ତୀର କଥା ତୋ

শুনেছ ? তিনি ব'লে গেছেন “ হাকিয় ক্ষেরে তো
হৃকুম ক্ষেরে না ! ” অতএব যে নাম দিয়েছি, এখন কিছু
কাল তা সম্পূর্ণ অপহৃব হবার নয় ; কেবল তার সঙ্গে
একটা উচ্চ ধাতুর বিশেবণ যোগ দিয়ে দিচ্ছি । বাগ-
বাজারের ছাতা'রে যেমন স্বর্ণ ছাতা'রে হ'য়েছিল,
তুমিও তেমি “স্বর্ণ গোধা” হ'লে, আর তামী শিখমুখী
‘স্বর্ণ গোধানী’ হ'লেন !

সকলে । (ক্ল্যাপ) ঠিক হ'য়েছে, ঠিক হ'য়েছে !

অনেকে । প্রভু কথনো মানুষ নন !

(পুঁয়ে বোঢ়া প্রভুতি কয়েক নাগ কর্তৃক
প্রভুর পদ লেহন)

জনৈক নাগ । প্রভু ! আমার আর আমার
শ্রেষ্ঠাঙ্গ রূপণীর নাম এখনও হয় নি !

ধাস্ত ! তুমি কি এখনও পবিত্র নাগাশ্রমে এসে
বাস কর্বার মত প্রির ক'র্তে পার নি ?

নাগ । আজ্ঞে, আর কিছু না—যদিন বুড়ো গা
মাগী আছেন—

(চতুর্দিগে রব—ছি ! ছি ! ছি !)

বাস্তু । বস্তু হ'য়েছে—আর ব'ল্লতে হবে না—তোমার
এখনও আড় ভাঙিনি—তোমার নাম ‘আড়িয়ালবঙ্ক’
আর তোমার স্ত্রীর নাম ‘আড়িয়াল বঙ্কী’ হ'লো ! (ক্ল্যাপ)

ଶଞ୍ଚିନୀ । (କରଖୋଡ଼େ) ପ୍ରଭୁ ! ଆଡ଼ିଯାଲବଙ୍କ
ନାମେ କି ସଥାର୍ଥେଇ କୋନୋ ସାପ ଆଛେ ?

ବାଞ୍ଚୁ । ବଖନ ଆମାର ମୁଖ ଥେକେ ବେରିଯେଛେ, ତଥନ
ନା ଥା'କ୍ଲେଓ ଥା'କ୍ଲୋ !

ଅନେକେ । ତାର, ସନ୍ଦେହ କି ? ତାର ସନ୍ଦେହ କି ?

ତଙ୍କ । କେନ ? ଥା'କ୍ଲେବେ ନା କେନ ? ସତ୍ୟଇ ଝାମେ
ଏକ ଜ୍ଞାତୀୟ ବିଷୟର ଆଛେ—ପ୍ରଭୁର ବଦନ ଛ'ତେ କି
ଯିଥିୟ ନିର୍ଗତ ହୟ ? ଆମାର ଶ୍ଵରୁର ବାଡ଼ିର ଗ୍ରାମେ
ଆବଶ ମାଦେର ନାଗ ପକ୍ଷମୌ ଅବଧି ଅଟାଇ ଘନମାର
ପୁଥି ହୟ, ତାର ବନ୍ଦନାତେ ଦେବୀର ନାଗେର ଅଲକ୍ଷାର
ବର୍ଣନାୟ ଆଛେ—

“ବାହୁଟି କଙ୍କଣ ହେଲ ଆଡ଼ିଯାଲ ବଙ୍କ !”

ବାଞ୍ଚୁ । ଆତା ଭଣ୍ଣିଗଣ ! ଆ'ଜୁ ଆର ନା, ଆ'ଜୁ
ରାତ୍ରି ହେଯେଛେ, ଆ'ଜୁ ଆର ବିଶ୍ରାମ କୁଥେ ବଞ୍ଚିତ ହୋଯା
କି ରାତ୍ରା ଉଚିତ ନଯ—ଆ'ଜ୍ ଯାର ସେ ବିବରେ ଯାଓ—
କା'ଲ୍ ସ୍ଵର୍ଗଗୋଧୀ ଭାଯାର କ୍ଷୁଲଟି ବିଶେଷ ବିଧାନ ମତେ
ଆଶ୍ରମାଧୀନ କରା ହେବ ! ସର୍ବେଶ୍ଵର ସର୍ବପାଲକ ସର୍ବଶୁଦ୍ଧ-
ଦାତା ତୋମାଦିଗକେ ରଜନୀର ନିଜ୍ରା କାଳେ ନିର୍ବିମ୍ବେ
ରଙ୍କା କରନ ! (କ୍ଲ୍ୟାପ)

[ପ୍ରଥମ ।

ପଟ୍ଟକ୍ଷେପଣ ।

—
—
—

ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଙ୍କ ।

—०१५०—

ପ୍ରଥମ ଗର୍ଭାଙ୍କ ।

—००—

(ନାଗଧର୍ମ—ଟୋଡ଼ାର ବିବର)

[ଟୋଡ଼ାନୀ, ବୋଡ଼ାନୀ, ବୋଡ଼ା, ସ୍ଵର୍ଗୋଧା,

ସ୍ଵର୍ଗୋଧାନୀ ଏବଂ ଲାଉଡୁଗୀ

‘ଉପଶିତ ।

ବୋଡ଼ାନୀ । ଭଗ୍ନୀ ଲାଉଡୁଗି ! ତୋମାଦେର ବେ ହବେ
କବେ ?

ଲାଉ । ତା ତୋ ଏହି ବୋଡ଼ା ମଶାଇ ଜାମେନ—
ବୋଡ଼ା । ଆ'ଜ୍ କିଶୋରୀଚାନ୍ଦ ଭାଯା ଏଯେଛେନ,
ତିନି ଯକ୍ଷଃସ୍ଵଲେ ଗେ ପବିତ୍ର ନାଗଧର୍ମ ପ୍ରଚାରେର ଆର
କିମ୍ବଳ ଇମ୍ୟାସିପେସନ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରୀ-ସ୍ଵାଧୀନତାର ଯା
ଯା କ'ରେ ଏସେଛେନ, ଆ'ଜ୍ ରାତ୍ରେ ଯହାପ୍ରଭୁର ନିଜାଲଯେ
ଗେ ତାର ରିପୋର୍ଟ ଦିବେନ ; ଦିଯେ ଆଗେ ନାମ ବଦଲେର
ପ୍ରାର୍ଥନା, ତାର ପର ବିବାହେର ଲମ୍ବ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ହବେ !

ସ୍ଵର୍ଗୋଧାନୀ । ଏହିଦେର ଲାଉଡୁଗି ନାମ ବୁଝି ବଦଲ
ଛବେ ?

ବୋଡା । ଏହି ତୋ ହି-ଲାଉଡୁଗି ଭାଯାର କଣ୍ପେନା !
ତିନି ମରଃସ୍ତଲେ ସେ ସବ କାଣ୍ଡ କ'ରେ ଏସେହେନ, ତାତେ
ତୁମ୍ଭାର ଉଚ୍ଚ ନାମ ହଣ୍ଡାଇ ଉଚିତ !

ଟୋଡାନୀ । ଉଚିତ ବଟେ, କିନ୍ତୁ ଶୁଣ ବିବେଚନାୟ
ମାନ ବାଡାନୋ ମକଲେର ଭାଗ୍ୟ ହୟ କୈ ? ଏହି ଯେ
ଆମାଦେର ଇନି—

ବୋଡାନୀ । ଓ କି କଥାର ଶ୍ରୀ ? ଆ'ଜୋ ପୋଡା
ହିଁହର ସରେର ସଦ୍ ଅଭ୍ୟାସଟା ଛା'ଡ଼ିତେ ପାର ନା, ତୁମି ଆ-
ବାର ବଡ଼ ନାମ ଚାଓ ? ଆଜୋ ବଳ “ଆମାଦେର ଇନି !”

ଟୋଡାନୀ । ନା, ନା, ଓଟା ଭୁଲ ହେଁଯେଛେ—ଆମି
ବ'ଲ୍ଲଛି, ଏହି ଯେ ପ୍ରାଣ ପ୍ରିୟ ଟୋଡା ଏତଟା କ'ରେ
ଛାପାଥାନା ବ'ମିଯେ ଛେପେ ଛେପେ ମ'ଛେନ, କୈ କି
ହଲୋ ? ଆବାର ଯେ ଗାନ ବେଧେହେନ, ଏକ ତାରିର ଦାମହି
ଲାକ ଟାକା !

ବୋଡା । ଭାଲ କଥା ମନେ କରେଛ ଡଶ୍ମି, ଆ'ଜୁ
କ ଦିନ ସ'ରେ ଆମାର ବଡ଼ ଇଚ୍ଛେ ହେଁଯେଛେ, ତୋମାର ମୁଖେ
ମେଇ ଗାନଟା ଶୁଣି—ଯଦି କୋନୋ ଆପଣି ନା ଥାକେ,
ଦୟା କ'ରେ ଏକବାର ଶୁଣିଯେ ଦେଓ—ଆହା ! ତୋମାର କି
ମୁହଁର ନ୍ତର ! ବିଶେଷ ଯା ମନ୍ଦାର, କିମ୍ବା ମହାରାଜ ବାନ୍ଧୁ-
କିର ଜାତ୍ ତୋମାର ମୁଖେ ବଡ଼ ଖାସା ଲାଗେ ! ପ୍ରିଯେ
ବୋଡାନି ! ତୁମିଓ ତୋ ମେ ଜାତ୍ ଶିଖେହ ?

বোঢ়ানী । বড় ভাল না—

বোঢ়া । তবে এই বেলা ভগুী টেঁড়ানীর সঙ্গে
গেয়ে ভাল ক'রে শিখে ন্যাও—ষাও ছুজনে পায়না-
পোট্টের সঙ্গে গাওগে—আমাদের এই মৃতন আতা
ভগুীরা শুন—

লাউডুগী । পায়রাপেঁটা কি গা ? কোথায় ?

বোঢ়ানী । দূর ! পায়রাপেঁটা কেন ? পায়না-
পোট ; বাজাবার বন্দু ; ঈ বে ও ঘরে—

[টেঁড়ানী ও বোঢ়ানীর প্রস্থান ।

লাউডুগী । আমিও দেখে আসি —

[প্রস্থান ।

(নেপথ্য গান—বাউলের স্বর)

তারে কে ভাই পারে চিন্তে ?

ও যার হাজার খানা, ধর্মের ফণা, বক্তৃতাতে,
মরি মরি, বক্তৃতাতে ফোস্মি ফোসন্তে !

ওরে ! সে ফণার, বাক্ত যোজনার, বিষের পানার
তার পেয়েছে যে ;

শোনেনা মায়ের কান্না, মানেনা বাপের ধান্না,
আমরণ করে কেবল হিঁচুকে ঘেম্মা !

ଓତାର ଭକ୍ତି ନଦୀ ଓଲ୍‌ସାଇ ଯେନ ଭାଦ୍ରୁରେ ଭର୍ମୀ ;
ଭୋଲା ମନ ! ଓ ଭୋଲା ମନ ! ମନରେ ଆମାର !

ଭକ୍ତି ନଦୀ ଭାଦ୍ରୁରେ ଭର୍ମୀ ;
ତାଇ ନିଯେ ସେ ତେଲଚନ୍ଦ୍ର, ମାଖିଯେ ଦେଇ ବାନ୍ଧକିରଞ୍ଜି—
ପ'ଡେ ରୂପ ନାଗରାଜେର ଞ୍ଜ ପଦ ଆନ୍ତେ ! ୧ ॥

ଓରେ ! ମୁଖେ ସାର ଜୀବେର ମଣି, ଦିନ ରଜନୀ,
ଦପ୍ଦପାନି ଜୁଲେ ;

ମେ ମଣିର ପ୍ରଭା କିବା, ନିଶିତେ ଯେନ ଦିବା,
ଦିଶୀ ଭାବନ୍ୟ ଗୋ ଆମଲ ବିଲିତି ବିଭା !

ତାତେ ବାହ୍ୟ ଯୁକ୍ତିର ଆଇଟ ରକମ ଲାଇଟ ପାଇବା ;
ଭୋଲା ମନ ! ଓ ଭୋଲା ମନ ! ମନରେ ଆମାର !

ଆଇଟ ରକମ ଲାଇଟ ପାଇବା ;
ମେ, ଇଂଲିସ ସଭ୍ୟତାର ନିଭା—ମେ ଆଲୋ ପାରେ ଭାଲୋ
ମରି ମରି, ପାରେ ଭାଲୋ ଶିକାର ଆନ୍ତେ ! ୨ ॥

ଓ ତାର ମହିମା, କି ଅସୀମା, ଗୁଣ ଗରିମା,
ଉପମା ନାହିଁ ଭବେ !

ହ ଦୁଦେର ଗୁଣ ଗଡ଼େ, ଘୋମ୍ଟା ଦେଥା'କେମ ପ'ଡେ,
ତାର ଗୁଣେ ବେରିଯେ ଏମେ ବାଁଚିଲେମ୍ ହାଁକ ଛେଡେ !

ଏଥନ ଲାଜ ଶରମେର ଖୋଲୁମ ଥାନା ଫେଲିଛି ବେଡ଼େ;
ଭୋଲା ମନ ! ଓ ଭୋଲା ମନ ! ମନରେ ଆମାର !
ଖୋଲୁମ ଥାନା ଫେଲିଛି ବେଡ଼େ;
ଏହି, ବେଡ଼ାଛି ସହର ବେଡ଼େ, ଏଦିନେ ସ୍ଵାଧନାର ସୁଖ,
ଆମରି, ସ୍ଵାଧୀନାର ସୁଖ ପେଲେମ ଜାଣେ ! ୩ ॥

ଓରେ, ଲ୍ୟାଜଧାରୀ, ଆଜ୍ଞାକାରୀ, ସ୍ଵେଚ୍ଛାଚାରୀ,
ଭକ୍ତ ସାରା ତାର,
ଦେଇ ନାଗ ନାଗିନୀ ଦଲେ, ଉତ୍ସତିର କପି କଲେ,
ହାକୁରେ ଜ୍ଞାକୁରେ ଝାକୁରେ ତାଦେର ଦ୍ୟାନ ସ୍ଵର୍ଗେ ତୁଲେ !
ତାରା, ଶୂନ୍ୟ ପଥେ, ସଟୀ ହାତେ, ଜୟ ବାନ୍ଧକି ବ'ଲେ;
ଭୋଲା ମନ ! ଓ ଭୋଲା ମନ ! ମନରେ ଆମାର !
ସଟୀ ହାତେ ଜୟ ବାନ୍ଧକି ବ'ଲେ;
ଯାଯ ତାରା ସ୍ଵର୍ଗେ ଚ'ଲେ, କୁହକମୟ ଆଲୋକ ରୁଥେ,
ସ୍ଵେଚ୍ଛାଚାର ଆଲୋକ ରୁଥେ ଚଢେ ଜ୍ୟାନ୍ତେ ! ! ୪ ॥

—୦୦—

[ଟେଡାନୀ ବୋଡାନୀ ଓ ଲାଉଡୁଗୀର ପ୍ରବେଶ]

ବୋଡାନୀ । (ସହାସ୍ୟ) ଏହି ତୋ ଶୁଣିଲେନ ।
ମକଲେ । ଅମୃତ ! ଆହା କି ଶୁନ୍ଦର ଗାନ !

[ଟୋଡ଼ାର ପ୍ରବେଶ]

ଟୋଡ଼ାନୀ । କେମ କାନ୍ତ ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର ଟୋଡ଼ାଯଣି !
କେମ ତୋମାର ଅଭାବ-ସ୍ଵପ୍ନସମ୍ପାଦିତବର୍ଗ ବନନଥାନି ଆ'ଜ୍
ବିବର୍ଗ ବିଷୟ ଦେଖୁଛି ?

ବୋଡ଼ା । ତାଇ ତୋ ହେ, ଏମନ ଶଲିନ କେମ ?

ଟୋଡ଼ା । ଆର ଶଲିନ ! ଆର ବିଷୟ ! ଅନ୍ଧ ଯାରା
ଯାର, ଆର ବିବଣ' !

ଟୋଡ଼ାନୀ । କେମ ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ ! ସର୍ବରକକ ବାନ୍ଧୁକି
ମହାରାଜେର ମହେ ଆଞ୍ଚଳେ ଥେକେ ଆବାର ଅନ୍ଧ ଚିନ୍ତା ?

ଟୋଡ଼ା । ପ୍ରିୟେ ! ସେ ରକ୍ଷକ, ସେ ଭକ୍ତକ ହ'ଲେ ଆର
ଉପାୟ କି ?

ଅର୍ଣ୍ଣ ଗୋଧାନୀ । ଅଯନ କଥା ବ'ଲିବେନ ନା, ତିନି
ଆବାର ଭକ୍ତକ ! ଏ କଥା ଆପନାର ମୁଖ ଦେ ବେଳେଲୋ
କେମନ କ'ରେ ?

ବୋଡ଼ା । ହେଡେ ଦେଓ— ଓ କଥା ଯେତେ ଦେଓ—
ଆତା ଟୋଡ଼ା ଏକ ଜନ ପରମ ଭକ୍ତ, ଓ ର ମୁଖ ଦେ ଅଯନ
ଉକ୍ତି କି ବେଳେତେ ପାରେ ? ଆ'ଜ୍ ହ୍ୟତୋ କି ଜମ୍ଯେ
ମନଟା ଥାରାପ ହରେହେ—ମୂନୀନାକୁ ଯତିଭ୍ରମ—ମୁଖ ନା
ଥା, ହଠାଏ କଥାଟା ବେରିରେ ପ'ଡ଼େହେ !

ଅର୍ଣ୍ଣ ଗୋଧାନୀ । ତାଇ ହବେ, ନଇଲେ ଓ ର ଯତ ଜାନୀ
ଲୋକେର ମୁଖେ କି ଅନ୍ଧ ଚିନ୍ତାର କଥା ଶୋନା ଯେତୋ ?

নাগরাজের উপদেশ-পীযুষ যে একবার পান ক'রেছে,
তার কি আবার ছার অন্নের ক্ষুধা আর থাকে ?

টোড়া ! ভগ্নি ! রাগ ক'রোনা তবে একটা
কথা ব'লতে টাই—

স্বর্গগোধানী ! আপনি অচ্ছন্দে বলুন—

টোড়া ! তাঁর উপদেশ যদি এমন পাকা হ'র্তু কি,
তবে আপনার প্রিয় পতি এই স্বর্গগোধা ভায়া কি
জন্যে ওঁর ক্ষুলের ছাত্রদের কাছ থেকে এত টাকা
ক্ষুলিং আদায় করেন ? আপনাদের তো অন্ধপানের
ক্ষুধা ত্রপ্তি নাই, মুতরাং সংসারের চাল জাল স্থি
মাছ তরকারি তো কিম্বতে হয় না, অথচ আপনার
অঙ্গে বেশী অলঙ্কারও তো দেখতে পাইলে, তবে এত
টাকা মাস মাস যে সংসার খরচ ব'লে নিয়ে থাকেন,
সে সব টাকা কি হয় ?

স্বর্গগোধা ! (সহান্ত্যে) ভাতৎ ! ওঁর ক্ষুধা ত্রপ্তি
নাই, ইইতেই খোরাকীর ছিসাবে আশ্রমের অধ্যক্ষ
মশা'র নিকট খণ্ণী হ'য়ে পড়েছি ; এর ওপর প্রিয়ার
যদি ক্ষুধা ত্রপ্তি থাক্কো, তবে এদিনে দেনার দায় হয়
তো আমায় জেলে যেতে হতো !

স্বর্গগোধানী ! (সরোবরে) আমার কি এত
বড় পেট, যে আমার খোরাকির জন্যে তোমার মেনা

ହେଁଲେ ? ପୋଡ଼ା ପେଟେର ଜନ୍ୟ ସଭାର ଶାଖାନେ
ଆମାର ଏତ ଅପମାନ ! ଏ ପୋଡ଼ା ପେଟେ ନା ଆ'ଜ୍
ଆଶ୍ରମ ଜ୍ଞାଲେ ଦେବୋ ।

ସର୍ବଗୋଧା । (ପଢ଼ୀର ହୃଦ ଧୟିଯା) ପ୍ରିୟେ ! କଷା
କର, ଆମି ସେ ଭାବେ ବଲିନି—

ଲାଉଡୁଗୀ ! ଭଗ୍ନି ! ଉନି କଥାର ଉତ୍ତରେ ପରିହାସ
କରେଛେନ, ଏତେ ତୋମାର ରାଗ କରା ଉଚିତ ନଯ !

ଟୋଡ଼ାନୀ । ସେ ଯା ହ'କୁ, ପ୍ରାଣକାନ୍ତ ! ଆ'ଜ୍ ଏମେ
ତୁମି ଅମନ କଥା ବ'ଲେ କେନ ?

ବୋଡ଼ା । ବିଶେଷ ଭାଇ, ବାସୁକି ମହାରାଜାର ପ୍ରତି
ତୋମାର ଅସୀମ ଭକ୍ତି—ତୁମି ତୀର ଶୁଣ ଯତ ଜ୍ଞାନ, ଏତ
ଆରକେ ଜ୍ଞାନେ ? ଆହା ! କି ଗାନଇ ବେଁଧେଛ !—“ଉଦ୍‌ଭତ୍ତିର
କପିକଲେ ; ଇଁକରେ ଜାଁକରେ ଝାଁକରେ ତାଦେର ଦୟାନ ସ୍ଵର୍ଗେ
ତୁଲେ !” ଆହା କି ନିଗୃତ ତତ୍ତ୍ଵ ! “ଯାର ତାରା ଶୂନ୍ୟ ପଥେ, ସଂଗ୍ରହୀ
ହାତେ, ସ୍ଵେଚ୍ଛାତାର ଆଲୋକ ରଥେ !” ମରି ମରି କି ଭାବ !

ଟୋଡ଼ା । ସଂଗ୍ରହୀ ହାତେଇ ହେଁଲେ ! ସେମନ ପାନ ବେଁଧେ-
ଛିଲେମ, ତାର ପ୍ରତିକଳ ଆମାକେ ଦିରେଇ କ'ଲେଛେ—
ଉଦ୍‌ଭତ୍ତିର କପିକଳ ନା ଛୟେ ଉତ୍ସମ୍ଭର କପିକଳେଇ
ଆମାଯ ତୁଲଛେନ ! ଶୂନ୍ୟ ପଥେ ସଂଗ୍ରହୀ ହାତେ ଆର କେଉଁ
ଥାକୁ ନା ଥାକୁ. ଆମାକେ ତୋ ଆ'ଜ୍ ଶୂନ୍ୟ ପକେଟେ
ସଂଗ୍ରହୀ ହାତେ ଆଶ୍ରମ ଥିକେ ସେତେ ହଲୋ !

চোড়ানী । কেন নাথ কি হয়েছে ?

চোড়া । প্রিয়ে ! তোমার মনে অসুখ হবে ব'লে
আগে তোমায় বলিনি—এখন আর না ব'লে নয়; কাজেই
ব'ল তেই হ'চ্ছে ! ক'দিন ব'রে ভাবান্তর দেখছি—
গালাঘুসাও শুন্ছি, কিন্তু শুনু বিশ্বাস ক'র্তৃম না !
ভাবত্তেম “ না এমন হবে না ”—এমন পরিত্র ধর্মোপ-
দেষ্টা জগৎসংস্কারক মহাপ্রভু নামধারী মহারাজার
রাজসংসারে এতদূর নিদাকণ বিচার কর্তনই হবে না—
শত সহস্র বাহ্য ভাবান্তর হ'ক, সত্য সত্য আমার
স্বত্ত্ব হানি কদাচই হবে না ! কিন্তু আ'জকের ব্য-
ভাবে সেই বিশ্বাস স্বর্গ থেকে একবাবে বিস্ময় পা-
তালে চুব ক'রে প'ড়ে গিয়েছি—আ'জ জেনেছি,
রাজ-সংসার সর্বত্তেই সমান—আ'জ জেনেছি, সুষোগ
নামে দেবতা আর সুবিধা নামে দেবী, এই দম্পত্তীই
আধুনিক কালের রাজ সভা মাত্রেরই ইষ্টদেব আর
ইষ্টদেবী ! ধর্মনীতি নামে যে একটা শান্ত আছে,
সে বড় লোকের জন্য নয়, সে কেবল চুঁধী প্রাণীদের
জন্যই সৃষ্টি হয়েছে !

বোড়া । কেন হে ডায়া, কাণ্ডানা কি ?

চোড়া । কাণ্ড আর কি—আমার বিব কেড়ে
মেছেন !

ମକଳେ । ବିଷ କେଡ଼େ ନେହେନ୍—ମେ କି ?

ଚୋଡ଼ା । ମୁଦ୍ରାୟନ୍ତରି ଷେ ଆମାର ବିଷ, ତାତୋ ମକଳେଇ ଜାନେନ୍ ! ମେଟି ଆଂଜୁ ଆମାର କାହିଁ ଥେକେ କେଡ଼େ ନେହେନ୍ !

ବୋଡ଼ା । କେମନ କ'ରେ ?

ଚୋଡ଼ା । କେମନ କ'ରେ ଆର କି—ଆମି ଭାଲ ଜ୍ଞାନିନେ, ଯନ୍ତ୍ର ଜ୍ଞାନିନେ, ସେଥମ ନିର୍ଭୟାଇ ସ୍ତ୍ରୀଲଙ୍ଘରେ କାଜ କ'ର୍ତ୍ତେ ସାଇ, ଆ'ଜ୍ଞା ଦଶଟାର ସମୟ ଗେଲେଇ—ଗିରେ ଦେଖି, ଆମାର ତାଳା ଭାଙ୍ଗା, ନୂତନ ତାଳା ବନ୍ଧ—ବାଇରେ ପ୍ରହରୀ, ଆମାର ପ୍ରବେଶପତ୍ର ନିରିଷ୍ଟା !

ବୋଡ଼ା । କେନ ?

ଚୋଡ଼ା । କେନ, ତା ଜାନ୍ବୋ କିମେ ?

ସ୍ଵର୍ଗୋଧାନୀ । ଅବଶ୍ୟକିଜୁ ଅପରାଧ ହୟେ ଥା'କବେ ?

ଚୋଡ଼ା । ଭାଲ କ'ରେଛିଲେଇ—ପ୍ରାଣପଣେ କ'ରେଓ ଆସ୍ତି, ଏଇ ମାତ୍ର ଅପରାଧ ! କଲିତେ ଭାଲ କ'ର୍ତ୍ତେ ନାହିଁ, ଏଇ ପ୍ରାଚୀନ କାକ୍ୟେର ଅବମାନନ୍ଦ କରେଛି, ଏଇ ମାତ୍ର ଅପରାଧ ତୋ ଦେଖିତେ ପାଇଁ !

ସ୍ଵର୍ଗୋଧାନୀ । କି ରକମ ଭାଲ କରେଛିଲେନ ?

ଚୋଡ଼ା । ଭେମେ ଭେମେ ବେଡ଼ାତେନ—ଏଇ ଦୋରେ ତାର ଦୋରେ ନାଗଲୋକେର ସତ ଲେଖା ପଡ଼ା ଛାପିଯେ ଛାପିଯେ ବେଡ଼ାତେନ—ଆମି ମନେ ବୁଝେ ଦେଖିଲେଇ,

আমাদের নিজের একটা বিষ-সঞ্চালনের যন্ত্র স্থাপন করা বড় আবশ্যিক ; বুরো তার প্রিস্তাব ক'ল্লেম ; শুনে খুসি ছলেন ; যোগাড় দেখতে লাগলেম, যোগাড় ক'ল্লেম, বহুমূল্য উপকরণ সুলভ মূল্যেই গাঁ'থলেম ; রাজকোষ হতে প্রথম মূলধন 'ব'লে কেবল সাত শত রেপ্য চাক্রি শাত্র পেয়েছিলেম ! তার পর যতদূর মানসিক যন্ত্র, দৈহিক শ্রম, বাচনিক ব্যবসাদারী আর আর্থিক সাহায্য ক'র্তে হয়, তার অনুমতি কৃটী করিনি !

লাউডগী । তাতে নাগলোকের কি কাজ হয় ?
 টেঁড়া । তা এই এঁদের জিজ্ঞাসা করন—ভূজঙ্গ-কুলের অধর্ম্যতত্ত্ব ; মুখ-দর্পণ ; নাগিনী বান্ধব প্রভৃতি হলাহল প্রবহণের যত মাসিক, পাক্ষিক, সাপ্তাহিক, দৈনিক লিপি সব ছাপা হয়। তা ছাড়া রাজা, পাত্র, মহাপাত্র, রাজভাতী প্রভৃতি মহা মহা নাগাবধি বেত-আছড়া চিতি ফিতি ক্ষুদ্র নাগ পর্য্যন্ত যথন যিনি যে কিছু বিষ বক্তৃতা-ছলে উদ্বোরণ ক'রে আসছেন— যথন যাঁর যে কিছু বিদ্যা বুঝি দ্বেষ শ্লেষ ছড়া কীর্তন ছট্টকানোর দরকার হয়েছে, তা সব একান্ত মনে প্রাণ-পণে ছেপে বেঁধে প্রচার ক'রে দিইছি ; তাতে গতর আর টঁক ছয়ের আকৃ করেহি—এই দিনের তরে

ଆପତ୍ତି, କି ଅନିଚ୍ଛା—ଘୋର ଅମାଟିନ୍ଦ୍ର ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିନି ।

ଚୋଡ଼ାନୀ । ଆପତ୍ତି ଦୂରେ ଥାକ୍, ଓଁର ଦେବା ଦେଖେ ଆମି ସଦି ସୁରେ ଚ'ଲ୍ଲତେ ବ'ଲ୍ଲତେ, ତାତେ ଉତ୍ତର ଦିତେନ “ନାଗ ବଂଶେର ସାତେ ଉତ୍ସତି ହୁଯ—ସାତେ ଦେଶେର ଛେଲେ ଘେଯେ ଗୁଲୋ ମାର କୋଲ ଶୂନ୍ୟ କ'ରେ ଆଧୀନତା-ବିଷେ ଜୁ'ରେ ସେଚ୍ଛାଚାର ଘାଁମେ ଭେଦେ ରସାତଳେ ଚ'ଲେ ଆସେ, ସାଧାମତ ତାର ସାହାଯ୍ୟ କ'ର୍ତ୍ତେଇ ହବେ !”

ଚୋଡ଼ା । ଅଧିକ କି, ହିନ୍ଦୁଦେର ଗତ ବାରେର ଯହା ପାର୍ବଣେର ସମୟ—

ଲାଉଡୁଗୀ । କୋନ୍ ପାର୍ବଣ ?

ଚୋଡ଼ା । ଏହି ଗୋ—ବାର ଦଶହାତ, ତାର ପୁଜୋର ସମୟ—

ଲାଉଡୁଗୀ । ହୁଗ୍ ପୁଜୋ ?

ବୋଡ଼ାନୀ । ଆଃ ! ନାମ କର କେବ ? ଓ ନାମ କି ଆମାଦେର କ'ର୍ତ୍ତେ ଆହେ ? ନା, ଦଶ ହାତ ଆମାଦେର ଦେଖୁତେ ଆହେ ?

ଚୋଡ଼ାନୀ । ମେ ବଚର ସାର ଏ ଦଶ ହାତେର ପୁଜୋଯ ଏକ ଜନ ଅବୋଧ ହିଁନ୍ଦୁ ଧନୀ କୋମୋ ନାଗ ମଶାଇକେ ନିମ୍ନାଂଶୁ କରେଛିଲ ବ'ଲେ ମୁଖେର ମତ ଖୁବ ସାଜାଇ ପୋରେଛିଲ—

ଲାଉଡୁଗୀ । କି ସାଜାଇ ?

ବୋଡାନୀ । କେବ, ଆମାଦେର ନାଗ ସଭାର ନାମେ ସମ୍ପା-
ଦକ ଦୋଦା ତାରେ ସା'ହେତ୍ତାଇ ସା'ଲେ ଅପରାଧ କରେଛିଲେନ !

ବୋଡା । ସା'କୁ ମେ କଥା ହେତେ ଦେଓ—(ଚୋଡାର
ପ୍ରତି) ତାର ପର ?

ଚୋଡା । ତାର ପର ଯଶାଇ, ମେହି ଶରତେର ଯହା ପାର୍ବିଣୀ
ଏଲୋ, ଆର ସତ ହିଁନୁ ପାଓନାଦାର ବେଟାରୀ ସେବ ଦୁପୁରେ
ମାତନେ ସେତେ ଉଟ୍ଟଲୋ—ଭୀମକୁଳେର ଚାକେ ସା ଦିଲେ ଯେମନ
ହୟ, କେବି ହଲୋ !—ଏ ବଲେ ଆମାର ଟାକା ଦେଓ ; ଓ
ବଲେ ଆମାର ହିସେବ ନିକେଶ କର ; ମେ ବଲେ ଆମାର
ବାଡ଼ୀତେ ପୁଜୋ ! କମ୍ପୋଜିଟିର ବେଟାରୀ ଆମାର ଚାକର,
ତବୁ ବେଟାଦେର ଧାମାନୋ ଭାର ! କେଉ ବଲେ ଆମାର ଦୂର
ଦେଶେ ବାଡ଼ୀ, ଆର ଥାକେ ପାରିନେ ; କେଉ ବଲେ,
ଆ'ଜ୍ ସତୀର ରା'ତ— ଏଥନେ ବାଚକାଚେର ଶୁତୋ
ଥେଇଟେ ହଲୋ ନା ; କେଉ ବଲେ ଯଶାଇ ଆ'ଜକେର ଦିନେ
ଟାକା ନଇଲେ ଉପରୋଧ ସା'କୁବେନା ; କେଉ ସା ଦୁଏକଟା
ଶକ୍ତ କଥା ଓ ସା'ଲୁତେ ଲାଗଲୋ ! ବେଟାଦେର ଏତ କ'ରେ
ପେନ୍ତୁଲିକ ଉଂସବେର ଦୋଷ ଦେଖିଯେ ଦିଇ— ଏତ କ'ରେ
ପବିତ୍ର ସର୍ପର କଥା ବୋବାଇ— ଏତ କ'ରେ ପରକାଳେର
ଭୟ ଦେଖାଇ, କିଛୁତେଇ ସର୍ଗ ମାନେ ନା—“ଧ୍ୟାଯ ଦାୟ ତତ୍ତ୍ଵ
କଥା ଛାଡ଼ନା !” ହ୍ୟାଦେ ପ୍ରେସଯ୍ୟାନ ବେଟାରୀ ଘୋସଲ-
ମାନ, ମେ ବେଟାଦେର ଓ ଝି ସଂଜ୍ଞାମକ ରୋଗେ ସା'ଲୋ !

ବୋଡା । ତା ତୁମ କେବ, ସହାପନ୍ତର କାହେ ଗେ
ଜାଗାଲେ ନା? ଅବିଶ୍ୟା, ତୁମେର ଜନ୍ମେଇ ତୋମାର ଦାର
—ବିଶେଷ ତିନିଓ ତୋ ଅଂଶ୍ମୀ—

ଚୋଡା । ଓ ଯଥାଇ, ମେହି ଦୁଃଖେର କଥାଇ ତୋ
ବ'ଲ୍‌ହି—ତିନି ଅଂଶ୍ମୀ ନା ହଲେଓ, ତୁମେର କାହେ
ବସ୍ତ୍ରାଳୟେର ସେ ପାଞ୍ଚମା, ତାର କତକ ପେଲେଇ ସେ ସଥେଟ
ହତୋ!—ଆମି ଆବାର ଜାନାଇ ନି! ହେଟେ ହେଟେ
ଖୋଲୋସ ଛିନ୍ଦେ ଗେଲ—ଗପିଯେ ଗପିଯେ ତାଙ୍କୁ ଶୁକିଯେ
ଗିଛିଲୋ! ତୁ କିଛୁ ନା, କେଉ ଏକ ପରମାଣୁ ବି-
ଲେବ ନା, ଆହ୍ୟର କ'ଲେନ ନା—ଯେନ ଆମାରି ବାପ
ମା ମରା ଦାର! ତାର ପର ଦୁଃଖେର କଥା ଆର କବ କି,
ଶେଷକାଲେ, ଅନନ୍ୟ-ଉପାର ହ'ରେ ପ୍ରେସମୀ ଚୋଡାନୀର ଏହି
କମନୀର ଅକ୍ଷେ ହାତ ଦିତେ ବାଧିତ ହଲେମ!

ବୋଡାନୀ, ଅର୍ଦ୍ଧମୋହାନୀ ଓ ଲାଉଡୁଗୀ! ଝୁମ୍ବା! ଓମା
ମେ କି? ପ୍ରିୟ ଭାଗୀକେ ଆପନି ମା'ଲେନ?

ଚୋଡା । ଆଃ! ଆପନାରା ମକଲେଇ ସେ ଅଜ୍ବୁଜ
ହଲେନ! ଗାଯ ହାତ ଦେଓଯାତେ ଯାରା ବୈ ଆର କିଛୁ
କି ହୟ ନା? କିନ୍ତୁ ସେ କାଜ କରେଛିଲେମ, ତା ଯାରାର
ଚେଯେ ବେଶୀ! (ଚକ୍ର କମାଳ ଦିଲ୍ଲା କୋକାଇଯା) ମେ ଦିନ
ଆମି ସେ ବିକ୍ରି ମୁଶିମେର କାଜ କରିଛି, ତେବେ କାଜ
ଜାନ ପୂର୍ବକ କୋନ୍ ଅଜାନ ପାତି କ'ରେ ଥାକେ?

ଚୋଡ଼ାନୀ । (ଶଶବ୍ୟକ୍ଷେ ଅଙ୍ଗଳ ଦିଯା ପତିର ନୟନ ମୁହାଇତେ ମୁହାଇତେ) ଓକି ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର, ହାର ଗୟନାର ଜନ୍ୟ ତୋମାର ଚ'କେ ଜଳ । ତୋମାର ମାନ ରାଖା ଆଗେ, ନା ଆମାର ଗା ସାଜାନୋ ଆପ୍ରେଣ ଗିଯେଛେ, ଗିଯେଛେ, ତୁମି ସେହି ଥାକ, କତ ଗୟନା ଦେବେ—କତ ପ'ରୋ, କତ ଥାବ !

ବୋଡ଼ା । (ଚୋଡ଼ାନୀର ଶିରଶ୍ଚଦ୍ଵନ ପୂର୍ବକ) ହାଯ ! ଏମନ ଶୁଣବତୀ ମତୀ ସାର ପଢ଼ି, ତାର ଆବାର କିମେର ଅଭାବ—କିମେର ଦୁଃଖ ? ପ୍ରିୟେ ! ଶକ୍ରତେ ସବ ମେ'କ, ଆର ଆମାର ଦୁଃଖ ମେଇ !

ବୋଡ଼ା । (ଜନାନ୍ତିକେ ବୋଡ଼ାନୀର ପ୍ରତି) ଦେଖ, ପ୍ରିୟେ ! ଚୋଡ଼ାନୀ କେବନ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ?

ବୋଡ଼ାନୀ । (ସାତିଯାନେ) କେନ, ଆର କେଉ କି ଅମନ ହତେ ପାରେନା ? ଆସି କି ତୋମାଯ ବଲିଛି, ତୋମାର ଦାୟ ଦଢ଼ା ପ'ଢ଼ିଲେ, ଆସି ଗୟନା ଦେବ ନା ? ଏକବାର ଦାୟ ପଡ଼ିଯେ ଦେଖ ଦେଖି ଦିଇ କି ନା ଦିଇ ?

ବୋଡ଼ା । ନା, ନା, ତା ବ'ଲୁଛିନେ—ତବେ କି ନା, ଆସି ମାସେ ମାଟେ ସଥନ ଆମାର ଘାଇନେର ଟାକା-ଶୁଳ୍କ ଏମେ ତୋମାର ଛାତେ ଦିଇ, ତଥନ ଆମାର ବୁଡ୍ଗୋ ଯା ମାଗୀକେ କିଛୁ ଥରଚ ପାଠିଯେ ଦେବାର କଥା ବ'ଲେ ଥାକି—ତୀ ନାହିଁ ଏହି ତିନ ବଛରେ ଏକବାରଓ ହ'ଲୋନା, ତାଇ ଏଥନ ଘନେ ପ'ଡ଼େ ଗେଲା !

ବୋଡ଼ାନ୍ତି । ଆମି କି ତୋମାର ହାତେ ସ'ରେ ବେଂଧେ ରାଖି ? ଯାମକାବାରେର ଦିନ ଆକିମ ଥେକେ ଆସିବାର ସମୟ ତୁମି କେନ ଉଡ଼ିଯେ ପୁଡ଼ିଯେ ଦିଯେ ଏମନା, ତୋମାର ଟାକା, କେ ତୋମାର ସ'ରେ ରା'ଖିବେ ?

ବୋଡ଼ାନ୍ତି । ତୋମାର ଅନୁଭବ ନା ହ'ଲେ କି ପାରି ?

ବୋଡ଼ାନ୍ତି । ଆମାର ଆର ଯତାଯତ କି ? ତୋମରାଇ ସ'ରେ ଥାକ, କେଉ କାରୋ ହାତ-ତୋଳା ଥାଓଯା, କି ନେଇଥା, କି ଦେଇଥା ଉଚିତ ନାହିଁ—ଯହାରାଜୀର ମୁଖେ ଓ ଶୁଣେ ପାଇ, ଶିବଲୋକେର ମା ବାପେରା ଛେଲେର ତଙ୍କା ରାଖେ ନା, ବର୍ତ୍ତ ବେଟୋ ଓ ତୋକେର ଏଲାକାଯ ଥାକେ ନା—ପରମ୍ପରା କେଉ କାରୋ ଥାଯ ନା ! ମେ ଦିନ ତିନି ସ୍ପଷ୍ଟ ବୋକାଲେନ, ପାପ ହିଁଦୁଦେର ଏକାନ୍ତ-ପ୍ରଥା ଆର ହାତ-ତୋଳାର କୁପ୍ରଥାତେ ଲୋକ ସବ କୁଁଡ଼େ ହୁଯ ; ହାତତୋଳା ଥେଗୋ-ଦେର ସ୍ଵଭାବ ବଜ୍ଜ ନୀଚ ; ତାରା ନାକି ଏକବାରେ ଗୋଲ୍ଲାଯ ଯାଯ ! ତାଇ ଆମି ଏହି ଭେବେ ଦିତେ ଦିଇଲେ, ଯେ, ତବେ ତୋ ଆମାର ଶାଶ୍ଵତୀ କୁଡ଼େ ଇବେନ—ତୀର ସ୍ଵଭାବ ନୀଚ ହବେ—ତିନି ଗୋଲ୍ଲାଯ ଯାବେନ ! ଈଶ୍ଵର ତୀରେ ହାତ ପା ଦେଛେନ, ତିନି ତାଇ ଥାଟିଯେ ଅନାସେ ସିମ୍ବଲେର ସୌନ୍ଦେର ବାଡ଼ି ରାନ୍ଧା ବାନ୍ଧା କ'ରେ ଥା'ଛେନ ଦାଙ୍ଗେନ, ମୁଖେ ଆହେନ ; ଆର ଯା ମାଇନେ ପା'ଛେନ ତା ଜମା-ଛେନ ; ତୋମାର କାହେ ଯାମ୍ବା ପେଲେ କି ତିନି ଆର

ତା କ'ରେନ ? ଏକଣି ଚାକରୀତେ ଜବାବ ଦେବେନ, ଦିରେ
ବ'ମେ ବ'ମେ କୁଡ଼େ ହବେନ—ହାତ-ତୋଳାର ଦିଗେ ଲୋଭ
କ'ରେ ନୀଚ-ପ୍ରକୃତି ହ'ଯେ ଉଟ୍ଟବେନ ! ତବେଇ ତୀର ମନ୍ଦ
କଣ ହଲୋନା ?—ତୁମି ମନ୍ତ୍ରାନ ହ୍ୟେ ତୀର ମନ୍ଦ କ'ରେ ?
—ମୁସନ୍ତାନେର କି ଏହି ଉଚିତ ?

ସ୍ଵର୍ଗ ଗୋଧାନୀ । ଉଃ ! ବୋଡ଼ାନୀ ଦିନୀ କତ ଶେଖାଇ
ଶିଖେହେନ—କଥା କ'ରେନ ସେ ସାକ୍ଷାଂ ମହାପ୍ରଭୁ !

ବୋଡ଼ାନୀ । ମୁସୁ ତାଇ ? ତିନି ଖା ମାସେ ମାସେ
ଜୟାଛେନ, ତିନି ଘ'ରେ ଗେଲେ ମେ ଜୟାମୋ ଟାକା ତୋ
ଆମାଦେଇ ହବେ ! ମାସହାରା ଦିଯେ କି ତାଓ ଶୁଭୁତେ
ଚାଓ ? ପରିବାରେର ମଧ୍ୟ ସେ ଯା ପାରେ, ଆୟ ବାଡ଼ାଙ୍କୋ
ଭାଲ, ନା ଇଚ୍ଛା କ'ରେ କମିଯେ ଦେଓଯା ଭାଲ ? ମେ ଦିନ
ତକ୍କ ମଣାଇ ଲୋକ-ସାତ୍ରା-ବିଧାନ ବୁବିଯେ ଦିଲେନ,
ତାଓ କି ଶୋନନି ? ଆସି ତୋମାର ଭାଲର ଜନ୍ୟ ଘରି,
ତାରି କଳ ଏହି ? ଆମାର କପାଳେ କି ଶେଷେ ଏହି ଛିଲ ?
“ ଯାର ଜନ୍ୟ ଚାରି କ'ରୋ ମେଇ ବ'ଲ୍ ବେ ଚୋର ! ” ଏତେ ଓ
କି ପ୍ରାଣ ରାଖୁତେ ଇଚ୍ଛେ କରେ ? ଆଜ୍ଞାହତ୍ୟାର ବଡ
ପାପ, ନଇଲେ ଦେଖୁତେ ଏଥିନି ଆପନାର ଗଲାର ଦତ୍ତ
ଦେ ତୋମାର ଗଲାର ଝୁଲେ ମର୍ରେମ !

ସ୍ଵର୍ଗଗୋଧାନୀ ଓ ଲାଉଡୁନୀ । ଭଣି ! କାନ୍ତ ହୁ,
ଉନି କଥାଟା ମ'ମ୍ଭଜେ ବ'ଲ୍ ତେ ପାରେନ ନି—

ବୋଡ଼ା । (ପ୍ରିୟାର ପଦସାରଣପୂର୍ବକ) ପ୍ରିୟେ !
 କମ୍ବା କର ! ଆମାର ଅପରାଧ ହେଁହେ—କୋମେ ସେ-
 କେଲେ ଧର୍ମନୀତିର ବହି ପ'ଡ଼େଇ ଆମାର ଏ ଭ୍ରମ ହେଁହିଲ
 —ଆମି ଆ'ଜ୍ ଅବଧି ସେ ରକମ ପଡ଼ା ଜଳାଞ୍ଜଳି
 ଦିଲେଯ ! ଆମି ଆ'ଜ୍ ଅବଧି ଲୋକଯାତ୍ରା ବିଧାନଇ
 ଆଲୋଚନା କ'ରୋ— ସୋଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ଏତ୍ୟାମ 、 କି
 ଯ୍ୟାଳ୍ୟସ୍ ପଢ଼ିବାର କଟ୍ଟି ଆମାୟ ନିତେ ହବେ ନ—
 କେବଳ ତୋମାର ଉପଦେଶ ଶୁଣିଲେଇ ସଥେଷ୍ଟ ହବେ !
 ହାଯ ! ଆମି ନା ବୁଝେ ଆମାର ଇହ-ପର-ଲୋକେର ପରମ
 : ଦ୍ୱାଳ ସ୍ଵର୍ଗପା ଏମନ ହିତେବଣୀ ରମଣୀର ଅବମାନନ୍ଦା
 କରେଛି—ହାଯ ! ଆମାର ଏ ପାପେର କି ପାର ଆଛେ ?
 (ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵଦୁଷ୍ଟେ) ବିଭୋ ! ଏ ଅପରାଧ କି ମାର୍ଜନା କ'ରେ ?

ଟୋଡ଼ାନୀ । (ସହାୟେ ପତିର ହଣ୍ଡ ଧାରଣପୂର୍ବକ)
 ମାଥ ! ତୋମାର ଘତ ପତି ଯାର, ତାର ଅଭିମାନ ଆର
 କତକଣ ? ତୋମାର ଅନୁଭାଗ ଶୁଣେ ଆମାର ପ୍ରାଣ
 କାତର ହ'ଛେ—ଆମି ଅଭିମାନ ତାଗ କ'ଲେବ—ଏଥମ
 ମାଥ, ଏକ କର୍ତ୍ତା କର, ଆତା ଟୋଡ଼ାର ବିପଦେ ସହାୟ ହେ—
 ପ୍ରଭୁର ନିକଟ ଗିଯେ ଯାତେ ତିନି ପ୍ରସମ୍ପହନ, ଏମନ ଉପାୟ
 ଦେଖ । ସାତ୍ତେ ଇଟି ଯିଟେ ସାଥ ତା ତୋମାୟ କ'ରେଇ ହବେ !

ଲାଉଡୁଗୀ । ଇଟି ମଶାଇ କ'ରେଇ ହବେ !

ବୋଡ଼ା । ଯେଟେ ସେ ଏମନ ତୋ ବୁଝିନେ—ତୀର ଘ-

ତାବ ତୋମରା ଜାନ ନା, ତିନି ବିଟୀ ଧରେ, କାର ମାଧ୍ୟ
ତା ଛାଡ଼ାଯି ? ତବେ ଚେଷ୍ଟା ଅବଶ୍ୟାଇ କ'ର୍ତ୍ତେ ହବେ—କାଳ,
ସକାଳେ କଦମ୍ବ, କକ୍ଟି, ଶଶ୍ରାଚୁର ଆର ଆୟି—

ଅର୍ଗ ଗୋଧାନୀ ! କିମ୍ବୁ ଏଇ କାରଣ କି ? ଏତୁ ତୋ
ଦୟାମୟ, ତିନି କି ଅକାରଣେ ଏମନ କାଜ କରେଛେ ?

ବୋଡ଼ା ! ସେ କାରଣେ ହ'କ, ଅଶାନ୍ତି ହୟନି—

ଚୋଡ଼ା ! (ସବିଶ୍ୱରେ) ତାର ମାନେ କି ?

ବୋଡ଼ା ! ବଲି ଶୁଣ ;—ମନ୍ଦାର ପୁଣିତେ ଲେଖା ଆଛେ
ଚାନ୍ଦ ସଦାଗରେ ପୂଜା ଥାବାର ଜନ୍ୟ ଯା ମନ୍ଦା ଅତ୍ୟନ୍ତ
ଲୋଜୁପ, କେନନା ଚାନ୍ଦ ସଦାଗର ପୂଜା ନା କ'ଲେ ଜଗତେ
ତୀର ପୂଜା ପ୍ରଚାର ହୟ ନା । କିମ୍ବୁ ଚାନ୍ଦ ସଦାଗର ନା-
ହାରିପାଟ କିଛିତେଇ ପୂଜା କ'ର୍ତ୍ତେ ଚାଯ ନା—ମେ ହର-
ଗୋରୀର ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତ, ଗୋରୀ ତୋ ମନ୍ଦାର ବିମାତା—
ସତ୍ୟ ମାରୀ ସତ୍ୟନବିଦେର ପ୍ରତି ସେମନ ସଂବ୍ୟବହାର କରେ,
ତା ତୋ ଜାନଇ—ଗୋରୀ ଆଡ଼ି କ'ରେ ଚାନ୍ଦକେ ବ'ଲେ
ଦିଲେନ, କାଣୀବେଟୀକେ କକ୍ଷଣେ ପୂଜୋ କରିସ୍ ନେ ! ଚାନ୍ଦ
ସଦାଗର ଖୁବ ଶକ୍ତ ପୁରୁଷ—ଅମନ ତେଜୀରାନ କ୍ୟାରେଷ୍ଟାର
କିଉ ପୋହିଟ୍ଟିତେ ପାଓଯା ଯାର—ମନ୍ଦା ତାରେ ବିଧିମତେ
ନାନ୍ଦା ଥାନ୍ତା କ'ଲେନ, ତବୁ ମେ ପୂଜା କ'ଲେ ନା ।

ବୋଡ଼ାନୀ ! କି ରକମ ନାନ୍ଦା ଥାନ୍ତା ?

ବୋଡ଼ା ! ମେ ଅନେକ କଥା ; ତାର ମହାଜ୍ଞାନ ଆର ମିଳି

ଜଟା ହ'ରେ ନିଯେ ଶେବେ ତାର ଛୟ ପୁତ୍ରକେ ବଧ କର୍ବାର
ଜନ୍ୟ ହୀକାର ଦେ ସବ ନାଗଦଲକେ ଡେକେ ବ'ଲେନ, ଟାନର
ଛୟ ପୁତ୍ରକେ କେ ଦଂଶନ କ'ରେ ପାନ ଲାଗୁ ! ଟାନର ଭରେ
ବଡ଼ ବଡ଼ ସାପ ଦାପ ବ'ଲେ ପେହୁଲୋ, ଟୋଡ଼ା ସାପ ଗର୍ଜନ
କ'ରେ ବୁକ ଠୁକେ କକେ ରଥେ ଚ'ଡ଼େ ଚ'ଲୋ !

କ୍ରମ ଗୋଧାନୀ ! ଟୋଡ଼ାର ତୋ ବିଷ ନେଇ ?

ବୋଡ଼ା । ତଥନ ଛିଲ—ଶୁବ ତୀତ୍ର ରକମଇ ଛିଲ—ଗେଲ
କିମେ ତାଇ ବ'ଲୁଛି ;—ଟୋଡ଼ା ମା ମନସାର ରଥେ ଚ'ଡ଼େ
ଯାଇଛେ, ଭାତ୍ର ଯାସ, ଜଲେ ଜଲମୟ ; ମାଠ ଖାଲ ବିଲେ
ଭାନ୍ଦୁରେ ଭର୍ବାର ଶ୍ରୋତ ଚ'ଲୁଛେ ; ଚାବାରା ସ୍ତ୍ରୀ ଦୋ-
ହାଡ଼ି ପେତେ ରେଖେଛେ, ତାତେ ମେଲାଇ ମାଛ ଖିଲ୍ ବିଲ୍
କ'ର୍ଛେ ; ମାଠେ କେଉ କୋଖାଓ ନେଇ, ଦେଖେ ଟୋଡ଼ାର
ମୋଲା ସକ୍ ସକ୍ କ'ର୍ତ୍ତେ ଲାଗିଲୋ ; ଅମ୍ବି ରଥେ ଥେକେ
ଜଲେ ଝାଁଗ ଦିଯେ ଏକ ଡୁବେ ଦୋହାଡ଼ିର ଯଥ୍ୟ ଗେ ମେ-
ଧୁଲୋ । ଆଃ ! ଏକ ଟାଇ ମେଲା ମାଛ, ଟୋଡ଼ା ଗଲାଯି
ତୋଜନ କ'ରେ ଆହାରେ ଭାରେ ଆର ନ'ଡୁତେ ପାରେ ନା !

ଲାଉଡୁଗୀ । ପାଲେଇ ବା ଆର ବେରୋଯ କେମନ କ'ରେ ?
ଦୋହାଡ଼ିତେ ଢୋକା ଯାଇ, ବେରୋବାର ତୋ ଯୋ ନେଇ !

ବୋଡ଼ା । ତାଇ ଟୋଡ଼ା ବେକତେ ନା ପେରେ ଭା'ବ୍ରତେ
ଭା'ବ୍ରତେ ସୁଧିରେ ପଡ଼େଛେ, ଏହନ ସମୟ ଚାବାରା ଏମେ
ଦୋହାଡ଼ି ତୁଲେ ଡେଙ୍ଗାଯ ନେ ଗେ ଦେଖେ ଏକ ବିପରୀତ

সাপ ! বাপ্তের ব'লে কেলে দিলে, দোঁয়াড়ি উল্টে
পড়লো, তার উপরের ছোট দোরটা নীচের দিগে
গেলো ; চোঁড়া পথ পেয়ে বেকলো ; কিন্তু যেমন
বেরিয়েছে, অমি এক লাঠি ! সেই লাঠি থেয়েও
প্রাণের ভয়ে জলে প'ড়ে ডুবে ডুবে পালিয়ে গে
কোনোমতে রথে উঠে মা মনসাৰ কাছে ফিরে গেল ।

স্বর্গগাধানী ! চাঁদসদাগরের বাড়ী গেল না কেন ?

বোঢ়া ! মাজা ভেঙে গেছে, যাবে কি ? কাজেই
কোঙ্গাতেৰ কোথাতেৰ সিজুয়া গিরিতে ফিরে গেল ।
মা মনসা রাগে গর গর হয়ে তক্ষণ তার বিবকেড়ে
নিলেন ; সেই অবধি চোঁড়াসাপের বিষ নেই !

স্বর্গগোধানী ! ওঃ ! তাই লোকে বলে “ বিষ
হারিয়ে চোঁড়া ? ”

বোঢ়া ! (চোঁড়ার প্রতি) ভাতৎ ! তুমিও তো এযুগের
চোঁড়া বট ; সুতরাং বিষকেড়ে নেওয়া অশাস্ত্র হয়নি !

চোঁড়া ! কৈ আমি তো সে যুগের চোঁড়ার মত
কোনো অপরাধ করিনি — অপরাধের মধ্যে সততা আৱ
ত্তাদের মুখের কথায় বিশ্বাস ক'রে এসেছি বটে —
আমি যদি উকীলের বাড়ী পাকা রকম লেখা পড়া
ক'রে কাজ ক'র্তৃম, তবে আৱ আ'জ আমাকে এমন
ক'রে বিষ হারিয়ে চোঁড়া হতে হতো না ।

ବୋଡା । ଭାଯା ହେ ! ଶ୍ରୀଚରିତ, ଦେବଚରିତ ଆର ରାଜଚରିତ, ଏବୁରେ ଉଠା ବଡ଼ ଶକ୍ତ କଥା !

ଟୋଡ଼ାନୀ । ତବୁ କାରଣ କି ଆନ୍ଦୋଜ ହୟ ? ଯହାରାଜ ଥାମକା ଆମାଦେର ଏମନ ସର୍ବନାଶ ବେ କ'ଲେନ, ଏର କାରଣ ଅବଶିଯ ଆପନି କିଛୁ ବୁଝାତେ ପାରେନ !

ବୋଡା । ଅମୁମାନ ଯେ ନା ହୟ, ଏମନ ନଯ ; ସଥିନ ଏ ଯୁଗେର ଚାନ୍ଦସଦାଗରକେ ଚିନି, ତଥିନ ଏକଟା—

ସକଳେ । କେ ? କେ ? ଏ ଯୁଗେର ଚାନ୍ଦ ସଦାଗର କେ ?

ବୋଡା । ଏକାଲେର ଚାନ୍ଦ ସଦାଗର “ପେଟ୍ରୋର୍ଟ” ! ଏହି ଚାନ୍ଦସଦାଗର ଲାରେସ୍କପୀ ହରକେ ବିଲକ୍ଷଣ ଭକ୍ତି କରେ, କିନ୍ତୁ ତୀର “ଶାସନ ଶକ୍ତି” ନାମୀ ନନ୍ଦିନୀ ମନସା ଦେବୀକେ କୋମୋହତେଇ ପୂଜା କ'ରେ ଚାଯ ନା—ମେ ତୋ ସ୍ପଷ୍ଟଇ ବ'ଲେ ଥାକେ “ବିକପାକ୍ଷ ଲାରେସ ଠାକୁର ଆମାକେ ଖୁବ ସ୍ନେହ ଦୟା କରେନ, ଆମିଓ ତୀର ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ ଆହି ; କିନ୍ତୁ ତାବ'ଲେ “ଶାସନଶକ୍ତି” ନାମୀ ତୀର ଏକ-ଚ'କୋ ନନ୍ଦିନୀକେ ଆମି କମାଚ ପ୍ରତିଷ୍ଠା-ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଚନା କ'ରୋନା ! ” ଏଥିନ ବୁଝେ ଦେଖ, ଆମାଦେର ବାସୁକି ଯହାରାଜ ତୋ ମେହି “ଶାସନ-ଶକ୍ତି” ଦେବୀର ପ୍ରସାଦେଇ ଏତ ବଡ଼ ବା'ଡ୍ ବୁନ୍ଦି ଖ୍ୟାତି ପ୍ରତିପତ୍ତି ଲାଭ କରେଛେନ । ଯୁତରାଂ ସାତେ ଚାନ୍ଦସଦାଗର ମେହି ଦେବୀର ପୂଜା କରେ, ମେ ପକ୍ଷେ ତୀର ବିଶେଷ ସ୍ତର ହେଯାଇ ସ୍ଵାଭାବିକ ।

ବିଶେଷତଃ ପେଟ୍ରିଟ ରୂପୀ ଟାଂଦମଦାଗର ପୂଜା ନା କ'ଲେ
ଲାରେନ୍ ଠାକୁରେର ଶାସନ-ଶକ୍ତି ଦେବୀର ପୂଜାର ପ୍ରଚାର
ହୁଯ ନା । ଆରୋ ବିଶେଷ, ମେହି ପେଟ୍ରିଟ ନାଗ-ବଂଶେର
ମହା ଶକ୍ତି । କାଜେଇ ତାରେ ଜନ୍ମ କରା ମହାରାଜେଶ
ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହତେ ପାରେ । ହ୍ୟ ତୋ ଆମାଦେର ଟୋଡା
ଭାୟାକେ ତାର କୋନୋକ୍ଲପ ଡାର ଦିଯେ ଥା'କୁବେନ ;
ଭାୟା ହୁଯ ତୋ କୋନୋ ଉପରୋଧ ଅନୁରୋଧକ୍ଲପ ମାଛେର
ଲୋତେ ପ'ଡେ ତାତେ ଅବହେଲା କରେଛେନ, କି ପ୍ରଭୁର
ଇଞ୍ଜିନ ବୁଝା ଉଠିତେ ପାରେନ ନି—

ବୋଡାନୀ । (କରତାଲିର ସହିତ) ଠିକ୍ ! ଠିକ୍ !
ଠିକ୍ ! ଓହ କାରଣି ହବେ !—ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର ନା ଜାନେନ, ଏମନ
କଥାଇ ଦେଖିତେ ପାଇନେ !—ଉଃ ! କି ବୁଦ୍ଧି !—

[କାଳା'ଜ୍ଞାପେର କ୍ରତ ପ୍ରେଶ]

କାଳା । ଓହେ ଭାଇ ସବ ଏକବାର ଶୀତ୍ର ଏମ—
ବୋଡାନୀ । (ଉଚ୍ଚେଷ୍ଟରେ) ଆମରାଓ କି ଯାବ ?
—ଭାଲ ଜ୍ଞାଲା କାଳାର ସଙ୍ଗେ ଟେଚିଯେ ପ୍ରାଣ ଯାଇ—

କାଳା । ନା, ନା,—ଶ୍ରୀଲୋକେରା ଏଥାନେ ଥାକୁନ—

ବୋଡା । (ଉଚ୍ଚେଷ୍ଟରେ) ବଲି, କି ହେଁବେ ?

କାଳା । ବ'ଲିବୋ ଅକନ—ଏଥାନେ ନା, ଶୀତ୍ର ଆମୁନ !

[ପୁଂ ନାଗଗଣେର ପ୍ରଥାନ ।

ଟୋଡ଼ାନୀ । ଏହି ତୋ ଭଗ୍ନିଗନ ! ଆମାଦେର ଦଶା ଯା ଛ'ଲେ ଶୁନ୍ଲେ । ଭାଇ, ବିଦ୍ୟାର ଦେଓ, ଦୋଷ ଅପରାଧ ନିଓ ନା; ଦୁର୍ଭାଗୀ ଅଧିକ ଭଗ୍ନୀ ବ'ଲେ ଏକ ଏକବାର ମନେ କ'ରୋ ! ଆମରା ତୋ ଭା'ସ୍ତେ ୨ ଚ'ଲେମ—କୋନ୍ତ କୁଲେ ଗେ ଯେ ଟେକବୋ, ତା ଦେବରଇ ଜାନେନ ! ପିତୃକୁଳ, ଶୁଣୁରକୁଳ, ମାତୁଳକୁଳକେ ତୋ ବଡ଼ ସମ୍ମୋହେଇ ରେଖେଛି—ଏକ ନାଗକୁଳ ନିଯେଇ ଛିଲେମ— ନାଗକୁଳଇ ବଳ ବୁନ୍ଦି ଭରସା ସବ—ମେ ନାଗକୁଳ ଯଥନ ପ୍ରତିକୁଳ ହଲେନ, ତଥନ ମେହି ହିନ୍ଦୁକୁଳ ବହି ଆର 'ଗତି କି ? ଗାର ରଙ୍ଗେ ଜୋରେ ତଥନ ଆମରା ଏତଟା ବୁଝିତେ ପାରିନି—ସିଲେଟେର କମଳା ଲେବୁ ଲୋନା ଖାଜିରିତେ ଏମେ କେବଳ ଗୋଡ଼ା ଲେବୁଇ ହେବେ ପଡ଼ିଛି !—ଆ'ଜ୍ ସବ କୁରିଯେ ଏଲୋ—ଯାଦେର ସ୍ଥଣା କ'ରେ ଛୁଡ଼େଫେଲେ ଏମେହି, ଆବାର କୋନ୍ତ ମୁଖେ ଯେ ତାଦେର ଦୋରେ ଗେ ଦାଁଡାବ, ତାଇ ଭେବେଇ ଆମାର ଗା କାପିଛେ ! କିନ୍ତୁ ତା ବିନେଇ ବା ଆର ଉପାୟ କି ?

ବୋଡ଼ାନୀ । ହି ଭଗ୍ନି, ଅମନ ନିରାଶାର କଥା କେମି କଣ ? ଦୟାମୟକେ ଡାକ, ତିନି କଥନଇ ମେ ନରକେ ତୋମାଦେର ଆର ପାଠାବେନ ନା ! କ'ଲ୍ ସକଳେ ଯିଲେ ମହାରାଜାକେ ବ'ଲେ କ'ରେ ସବ ଯିଟିଯେ ଦେଓରା ଯାବେ ।

ସ୍ଵର୍ଗ ଗୋଧାନୀ । ଆମି ତୀର ଯେ ମହତ୍ତ୍ଵ ଦେଖେଛି— ଯେ ମଧୁର ଉପଦେଶ ଶୁଣିଛି, ତାତେ ତିନି ଯେ ବିନା ଅପ-

ରାଧେ କାରୋକେ ଦଣ୍ଡ ଦେବେନ, କି ଅବିଚାରେ କାରୋ ସର୍ବପ୍ରଧାନ କେଡ଼େ ନେବେନ, ଏତୋ ଆମାର ବିଶ୍ୱାସ ହୁଯ ନା—
ଅବିଶ୍ୱଯ କୋମୋ ବିଶେଷ କାରଣ ଥାକୁବେ !

ଚେଁଡ଼ାନୀ । ବିଶେଷ କାରଣ ଏଇ ପୋଡ଼ାକପାଲୀର ଶାଥୀ ! ଭାଲ, ନାଗହୁଲେ ତୋ ବାମ କ'ର୍ବେ—ତୋମାର ପତିଓ ତୋ ଦ୍ରୁଲ ନାଥେ ଏକଟା ବିବେର ଭାଙ୍ଗାର ମଙ୍ଗେ କ'ରେ ଏନେଛେନ ; ଭାଲ ! ବେଁଚେ ଥାକି ତୋ ଆବାର ତୋମାର ମଙ୍ଗେ ଦେଖା ହବେ ! ଏଥିନ ଯେମନ ବ'ଲୁଛୋ ବିଶ୍ୱାସ ହୁଯ ନା, ତଥିନ ଏ ମୁଖେଇ ହୁଯ ତୋ ଏବ ଚେଯେଓ ବଡ଼ ରକ୍ଷମେର ବିଶ୍ୱାସେର କଥା ଶୁଣେ ପାବ !

[ଚେଁଡ଼ାର ପ୍ରବେଶ]

ବୋଡ଼ାନୀ । ଆତଃ ଚେଁଡ଼ା ! କାଣ୍ଡ ଥାନା କି ?

ଚେଁଡ଼ା । ତା ଆର ଆପନାଦ୍ଵେର ଶୁଣେ କାଜ ନାଇ !
ଆମିଓ ମେଥାନେ ଅଧିକକ୍ରମ ଥା'କ୍ତେ ଇଚ୍ଛେ କ'ଲେମ ନା—
ଆମାର ଏଥିନ ଓସବ ଭାଲ ଲାଗେନା—

ସ୍ଵର୍ଗୋଧାନୀ । ଆପନି ଏଲେନ, ତୁରା ଏଲେନ ନା ?

ଚେଁଡ଼ା । ନା, ତୁରା ବ'ଲେ ଦିଲେନ, ତୁରା ତୁରାରେ
ଗର୍ଭେଇ ଯାବେନ, ଏଥାନେ ଆର ଆସିବେନ ନା—

ସ୍ଵର୍ଗୋଧାନୀ । ତବେ ଆମିଓ ଯାଇ—

ଚେଁଡ଼ା । ଆପନାରା ଦୟାକ'ରେ ଏଲେନ, ତା ଆମାର ଅ-
ଦୃଷ୍ଟ ମନ୍ଦ, ଆପନାଦ୍ଵେର ନିଯେ ଏକଟୁ ଆମୋଦ ଆହଳାଦ ଓ

କ'ର୍ତ୍ତେ ପେଲେମ ବା—କେବଳ ଆମାର ଆପନ ଦୁଃଖେର ଭର-
ଦେଇ ମବାଇକେ ତାମାରେମ ।— ଏଥିନେ ଏହି ଗର୍ଜଟିକେ
ଆମାର ବ'ଲେ ବ'ନ୍ଦୁହି, ତଥିଗମଣ କା'ଳ୍ୟକାଳେ ଆର
ତା ବ'ନ୍ଦୁତେ ପାରେନା—ବ'ନ୍ଦୁତେ ତାହିନେ—କେନନା ଏହି
ବୁନ୍ଦାଳ ରାଜ୍ୟ ଆର ଏକ ତିଳ ଥାକା ଉଚିତ ନନ୍ଦ—
କା'ଳ୍ୟ ଅତ୍ୟୁଷେଇ ଧାରା କ'ରୋ—ଆପନାରା ଏବାଗା
ଅଭାଗିନୀକେ ଯେବେ ଭୁଲ ଦେଇ ନା । (ଲାଉଡ୍ଜୁଗୀର ପ୍ରତି)
ଭଗ୍ନ ଲାଉଡୁଗି ! ଆପନାକେ ଏକଟି ଶୁସ୍ଥିବାଦ ଦିଇ—
ଏତ ଦୁଃଖେର ସବ୍ୟେ ସବ୍ୟେ ସେ ମେହି ଶୁସ୍ଥିବାଦଟି ପ୍ରଥମେ ଆଖି
ଆଗନାକେ ଶୁଭୁତେ ପା'ଇମ, ଏତ ପରମ ତାଙ୍ଗ୍ୟ !

ମକଳେ । କି ଶୁସ୍ଥିବାଦ ?

ଚୋଡା । ପ୍ରିୟ ଭଗ୍ନ ଲାଉଡୁଗୀ ଆର ଲାଉଡୁଗୀ ନନ୍ଦ
—ଆ'ଜୁ ଥିକେ ଥ'ରେ ମୋଖ୍ୟୋ ହ'ଲେନ ! ଆର ଓଁର
ହୁପତି “ଦାଁଡାଶ ” ନାମେ ମନ୍ତ୍ରାଙ୍କ ହରେ ଉଠେହେନ !

ମକଳେ । ବଡ଼ ଆହିଲାଦ ! ବଡ଼ ଆହିଲାଦ !

ବୋଡାନୀ । (ମହାନୋ ଚୋଡାନୀର ପ୍ରତି) କିମ୍ବା ଭଗ୍ନ !
ତୋମାର ଇଟା ଶୁସ୍ଥିବାଦ ନନ୍ଦ—ତୁମିଛି, ମୋଖୁରୋ ମାଗିନୀ
ଶୁଦ୍ଧ ଦାଁଡାଶକେ ନିଯେଇ ମନ୍ତ୍ରାଙ୍କ ଥାକେନ ନା, ଚୋଡାକେ ଓ
ନାକି କଥନୋ କଥନୋ ପରିଷ୍ଟେ ବରଣ କରେନ !

ଜୋଡାନୀ । ଆର ଭଗ୍ନ, ଆଗେ ଏ ପରିହାସେ ଆ-
ମୋତ କ'ର୍ତ୍ତେ ପାରେମ— ଏଥିନ ଆମାର ଶିରେ ମଂକ୍ରାନ୍ତି !

ସ୍ଵର୍ଗଗୋଧାନୀ । କିନ୍ତୁ ଏ ପବିତ୍ର ଆଶ୍ରଯେ ଏକଳପ ପରିହାସ ଓ ଭାଲ ନା—ଆ'ଜ୍ ଏହି ବିଷରେ ବେଡ଼ାତେ ଏମେ ସେ ସବ କଥା କରେ ନା ଶୋଭାର, ତାଓ ଶୁଣେ ହ'ଲୋ !

ଟୋଡ଼ାନୀ । କି ଏମନ ଅପବିତ୍ର କଥା ଶୁଣ୍ଟେ ?

ସ୍ଵର୍ଗଗୋଧାନୀ । ରାଗ କ'ରୋନା—ଏକେତୋ ଐନ୍ଦ୍ରପ ପରିହାସ ହ'ଛେ; ତାଓ ସା ହ'କ୍; କିନ୍ତୁ ଆମାଦେର ଅମାଧିବନ୍ଧୁ, ଆୟାରେର ମଣି, ଦରମୟ ମହାପ୍ରତ୍ନ ଚରିତ୍ରେ ସେ ରକମ କଳକ ରଟାନୋ ହ'ଛେ, ତା କି ଆପନାଦେର ଉଚିତ ? ଆମରା ଠିକ୍ ଜାନି, ସଦି ପୂରେର ମୂର୍ଯ୍ୟ ପଞ୍ଚିଖେ ଉଠେ, ଆଶ୍ରମ ସଦି ଶୌତଳ ହା, ସରକ ସଦି ଦଧି ଦଧି କ'ରେଓ ଜୁଲେ, ତୁ ତୁ ତୁ ହ'ତେ ଅନ୍ୟାଯ ବା ପକ୍ଷପାତ ହବାର ନାୟ ! ଆପନାଦେର ଆ'ଜ୍ ହୁଅ ହେବେ, ତାହି ସା ମୁଖେ ଆ'ସିଛେ ତାଇ ବ'ଲାହେମ, କିନ୍ତୁ ତାବ'ଲେ ଆମାଦେର ତା କାନ ପେତେ କି ଶୋନା ଉଚିତ ? ଅତିଏବ ଦୟା କ'ରେ ବିଦ୍ୟାଯ ଦିନ, ଆର ଆମି ଏଥାନେ ଥାକେ ଚାଇନେ—ଆର ଆମି ମହାଶୁକର ନିନ୍ଦେ ଶୁନେ ମ'ଜ୍ଜିତେ ଚାଇନେ !

[ପ୍ରଶ୍ନା ।

ବୋଡ଼ାନୀ । ହୀଡ଼ା, ଆମରା ଓ ଯାଇ—

[ବୋଡ଼ାନୀ ଓ ଲାଉଡ଼ଗୀର ପ୍ରଶ୍ନା ।

ଟୋଡ଼ାନୀ । ଦେଖେଛ ଏକବାର କ'କେ ଯାଓଯା—

চোড়া। বড় বয়েই গেল ! এই সব মুখে চূণ কালী
পড়ে কিনা, তাও দেখা যাবে—

চোড়ানৌ। এই গোঁড়ানৌ ছুঁড়িকে আমি তা আগেই
ব'লে দিইছি—হায় ! আমরাও এককালে অমি গোঁড়া
গোঁড়ানৌ ছিলেম !

চোড়া। প্রিয়ে ! তুমি প্রস্তুত হও—আর এখানে
ন'—কা'ল সকালেই এই ভয়ানক যোগিনী চক্র ছেড়ে
পালাতে হবে। এখানে দেখছি, কতক কপট ধূর্ত,
কতক অসার নির্বোধ—এখানে থা'ক্লে মান যাবে—
মানতো গেছেই, শেষে মা'র খাওয়া বাকী, তাও হবে
—ধৰ্ম্মপ্রতি দুষ্পিত হবে—লজ্জা শরম ভদ্রতা তো
অঙ্কেক গেছে, যা বাকী আছে, তাও থা'ক্লে ন'—
এখন নীচের বারিকে যে কাও দেখে এলেম, তা আর
কি ব'ল্বো—এই দেখ, আমার বুকে হাত দে দেখ !

চোড়ানৌ। (পাতির বুকে হাত দিয়া) ইস্মি ! তা
ইতো, একি ? বুক যে তোল্পাড় ক'চ্ছে ! কেন, কি
হয়েছে বল দেখি শুনি ! আমার কাছে ব'ল্টে দোষ কি ?

চোড়া। আর কি হবে—মেটেগিড্গিড্রির গর্তে
বেতআছড়া প্রবেশ করেছিল—

চোড়ানৌ। বল কি ? তার পর ?

চোড়া। তার পর আর ছাই তস্মি ব'ল্বো কি ?

ଆମରୀ ଯେଇ ଦେଖା ଦିଲେଇ, ଅଗ୍ରି ଡକ୍ଟର ଆମାଦେର ମୁଖପାନେ କ୍ୟାଲ୍ କ୍ୟାଲ୍ କ'ରେ ଚେଯେ ବ'ଲେ କି—“ତାଇ ତୋ ଆଦାର, ଆମି କେନ ଏଥାନେ ?” ଛୋଡ଼ା ଏହି କଟାଇ କଥା ଏମିଭାବ ଭଙ୍ଗିତେ ବ'ଲେ, ସେନ ମେକିଛୁଇ ଜାନେନା— ମେବେନ ତାର ନିଜେର ପରେ ସୁଘିଯେ ଛିଲ, ଆର ଭୁବେ ଯେନ ତାରେ କୋଲେ କ'ରେ ମେଟେଗିଡ଼ ଗିଟିର ଗର୍ଭେ ଏନେ ରେଥେ ଗେହେ ! ହାସିଓ ପାଇ, କାନ୍ଦାଓ ଆସେ— ଦୁଃଖେର ସମସ୍ତ ଏକଟା କଥା ମନେ ପ'ଡ଼ିଲୋ, ନା ବ'ଲେଓ ଥା'କେ ପାରିନେ ।

ଟୋଡ଼ାନୀ ! କପାଳେ ସା ଆଛେ ତାଇ ହବେ, ମିଛେ ଭେବେ ଚିନ୍ତେ ଶରୀର ନଷ୍ଟ କ'ରେ କେନ ? କି ବ'ଲୁଛିଲେ ସର୍ଜୁନେ ଆମୋଦ କ'ରେ ବଲ ?

ଟୋଡ଼ା ! ଅନେକ ଦିନ ହଲୋ, ଆମାର ମାମାଦେର କାନାଚେ ଏକ ବେଟା ଚୋର ତୁବ୍ ଚାବ୍ କ'ରେ କାଠାଲ ପାଡ଼ିଲା; ଟେର ପେଯେ ଗାଛ ସେବାଓ କ'ରେ ବେଟାକେ ସ'ରେ ମଶାଲ ଏନେ ଦେଖା ଗେଲ, ଚେନା ଲୋକ—ପାଡ଼ାର ତୁଫୁନେ ଗୋଯାଲା । ସକଳେ ଯାରେ ଯାର; ତୁଫୁନେ ହାତ ଯୋଡ଼ କ'ରେ ବ'ଲେ “ ମଶାଇରେ ଯାରେନ କେନ ? ଆମି ରା'ତ୍ କାଣା ମାନୁଷ, ପଥ ଦେଖିତେ ନା ପେଯେ ଗାଛେ ଉଠେ ପ'ଡ଼େଛି ! ” ସକଳେ ବ'ଲେନ “ ଡାଲ, ପଥ ଭୁଲେ ଯେନ ଗାଛେଇ ଉଠିଲି, କାଠାଲପା'ଡ଼ିଲିକେନ ? ” ତୁଫୁନେ ବ'ଲେ “ ଆଜେ, ଏଟାଇ ଆମାର ଚୁକ ହେଯେଛେ ! ଏକେ ରା'ତ୍ କାଣା, ତାମ ବୟେନ

ହେଁ ଆ'ସୁଛେ, ଏମନ ଭୁଲ ଚୁକ କି ହୟ ନା ମଶାଇ ?”
ଏହି କପଟ ବେତ-ଆହ୍ଡା ଛୋଡ଼ାର କାଣ୍ଡଓ ତାଇ !!
ଚୋଡ଼ାନୀ । ଛି, ଛି, ଆର ଏଥାନେ ଏକ ତିଲ ଓ
ଥାକା ନୟ—ପ୍ରଭାତେ ଫେନ କାରୋ ମୁଖ ନା ଦେଖିତେ ହୟ !
ଚୋଡ଼ା । ତବେ ଦ୍ୱାର ଦାଁଓ !

ପଟ୍ଟକ୍ଷେପଣ ।



ଦ୍ୱିତୀୟ ଗର୍ଭାଙ୍କ ।

—୩୦୫୦—

(ନାଗାଶ୍ରମ—ପ୍ରଭାତେର ଉଦ୍‌ୟାନ)

[ବୋଡ଼ାନୀ, ସ୍ଵର୍ଗଗୋଧାନୀ ଏବଂ ଖ'ଯେ ଗୋଖ୍ରୋ (ଅର୍ଧାୟ
ପୂର୍ବକାର ଲାଉଡୁଗୀ) ଉପର୍ଥିତ]

ଖ'ଗୋ । ଆ'ଜୁ ପୁର୍ବେରୋ ସବ କୋଥାଯ ?

ବୋଡ଼ାନୀ । ଏହି ଯନ୍ମାଲ ଦାଦା ବ'ଲେ ଗେଲେନ ଶୁଣ୍ଟିଲେ
ନା, ଆ'ଜୁ ନିକେତନେ ଦଯାଲ ପ୍ରଭୁର ମନ୍ଦିର ହ'ଛେ—
ଖ'ଗୋ । ତା ଆମରା କେବ ଗେଲେମ ନା ?

ବୋଡ଼ାନୀ । ଆ'ଜୁ ନାକି କାରକାରବାର ବଖରାବଖରିର
ମନ୍ଦିର, ତାଇ କେବଳ ପୁର୍ବେରାଇ ଗେହେନ—

ସ୍ଵର୍ଗ ଗୋଧାନୀ । ବୁଝି ସବ ଫିରେ ଏମେହେନ—ଏହି
ପୁରୁର ଧାରେ ଗୋଲ ଶୁଣ୍ଛି—

খ'গো। সংয়াল কি গা ?

[নকুলের প্রবেশ]

নকু। সংয়াল কি জাম না ?—ইনিস্পিরেসন !

খ'গো। ওকি ? “ইনি-হি-কিরে-শোৰ” কি ?

বোঢ়ানী। আ মুখে আশুণ ! পাড়াগাঁৰ ধাঁকো, মনসার কি বাবাঠাকুরের সংয়ালও কি শোনো নি ?

খ'গো। ও যা ! সেই সংয়াল ? সে যে ছাড়ি বাগদী ছুলে মাগীদের হয়—তাতে মুখ দে যে গঁজলা ওটে ; রক্তও ছোটে ; চ'কু ঠিক জবাকুল হয় ; এলো ছুলে মাথা যুরোৱ ; হাত পা আছড়ায় ; বিকটাকার ; এলো-মেলো ভূত ভবিষ্যৎ বকে—তারে বলে ‘বক্তার’ !

নকু। আপনাদের যথাপ্রত্যু তত দূর হয় না, কিন্তু তার কাছাকাছি বটে—

খ'গো। এঁর কি রকম হয় ?

নকু। ইনি ও বক্তার হন, কেবল র্যাজ্বা লোকদের যতন মুখে তত গঁজলা ওটেনা ; আর তাদের যতন বাঁকুনি, কাপুনি, মুকুলি, আছড়ানি হয় না বটে, কিন্তু আশপাশে মাথা চালেন ; বন বন দোল ধান ; বুকের বদলে টেবিল চাপড়ান ; মুখে আশুণ ওটে আর বক্তৃতা হলাহল অনর্গল ছোটে ! নাকে ষে একখানি কলি-কবজ তক্ত করে, কেবল তারিয় শুণেই

ବାଁକୁନିର ଭାବ ଅନେକ ଦମନେ ଥାକେ, କେନ ନା ଚକ୍ରଲଙ୍ଘା-
କେ ସେ ଏକବାରେ ବେରିଯେ ଘେତେ ଦେଇ ନା !

ଥ'ଗୋ । ସମାଲେ ହୟ କି ?

ନକୁ । ବିଶେଷ ଆଦେଶ ଆର ବିଶେଷ ବିଧାନ !

ଥ'ଗୋ । ମେ କି ?

ନକୁ । ପୃଥିବୀତେ ପାପ ତାପେର ବଡ଼ ଚାପ ହଲେ
ପରସେକ୍ର ମାକି ଅବତାର ହନ ; କିମ୍ବା ନିଜେ ବଡ଼ ବ୍ୟକ୍ତ
ଥା'କୁଳେ ନାୟେବେ ନାକି ପାଠାନ—ତୀର ନାମ ମହା-
ପୁରୁଷ ! ତୀର ବୁକେର ଡେତର ଦ୍ଵିତୀୟ ଏସେ ଯା ବ'ଲେ
ଦେ ଶାନ ତାଇ ବିଶେଷ ଆଦେଶ , ଆର ମେହି ଆଦେଶ
ମତ କାଜ କରାଇ ବିଶେଷ ବିଧାନ ।

ଥ'ଗୋ । ମହାରାଜ କି ଅବତାର ନା ମହାପୁରୁଷ ?

ନକୁ । ଆମଲ ଗୀଛପାକା ଭକ୍ତେରା ଅବତାର ବ'ଲେଇ
ଚିନେଛେ ; ଜାଗା'ନେ ଭକ୍ତେରା ମହାପୁରୁଷ ବଲେ ; କି ତ୍ରୁ
ଦେଶେର ଆର ସକୁଳେ ଶାଯା-ପୁରୁଷ ବ'ଲେଇ ଜେନେଛେ !

ସ୍ଵର୍ଗ ଗୋଧାନୀ । ମେ କେବଳ ପାପିଷ୍ଟି ହିଁଦୁରୀ,
ଆର ଦୁଷ୍ଟ ଥିଗେନ୍ଦ୍ରେର ଦଲ, ଆର ଜନ କତ ନନ୍ଦାର
ନାସ୍ତିକ !

ଥ'ଗୋ । ମେ ଯା ହ'କ ମହାପ୍ରଭୁ ଛାଡ଼ା ଆର କାରୋ
କି ସମାଲ ହୟନା ?

ବୋଡ଼ାନୀ । ଠିକ ସମାଲ ଯା, ତା ମହାରାଜାରେ ହୟ ;

কিন্তু বিশেষ আদেশের অংশে তার প্রধান ভক্তেরা ও
বক্তিত নন !—ইটী ভাই, আমি স্বচক্ষে দেখেছি—

খ'গো । কি দেখেছ দিদি ?

বোঢ়ানৌ । মে দিন আমি তোলাপাড়াক'ছিলেম,
আ'জ মুগের ডাল কি অড়ির ডাল'ল'রাধি ? প্রাণিকান্ত
বোঢ়া তা শুন্তে পেয়ে খপক'রে ধ্যানে ব'সে গেলেন ;
খানিক পরেই লাক্ষিয়ে উঠে ব'ল্লেন “পেয়েছি,
পেয়িছি, সন্দেহ পোড়াবার আশুণ পেয়েছি—প্রিয়ে !
বিশেষ আদেশ হলো, আ'জ তুমি মুমুর ডাল'আর
পুঁই চিংড়ি রাধো !” ওরে ভাই ব'ল্লে না গ্রহ্যয যাবে,
মে দিন যদি মুগ কি অড়ির ডাল আগে ভাগে আনাতেম,
তবে বড় দুর্দশাই হতো—

খ'গো । কিসে ?

বোঢ়ানৌ । ঘরে যা পয়সা ছিল, তাতে মুগ কি
অড়ির আনালে শেষে মাছ তরকারি পান টানের পয়সা
হতো না ; কিন্তু সে পয়সার মুমুর আর পুঁই চিংড়ি
অনামে হয় ! তবেই হলো, এই বিশেষ আদেশ না
পেলে বাক্সের তলা অত উঠকে না দেখে আগেই হয়
তো মুগ কি অড়ির আনাতেম, শেষে কাঁচকলা ভাজা
বৈ আর কিছুই টাক্কনা যুট্টো না ! অতএব ভাই, এই
বিশেষ আদেশটী এঁদের জাগ্রত !

ନକୁ । ଶୁଧୁ ତାଇ ? ମେ ଦିନ ପୁଁଯେ ବୋଡ଼ା ଘୟାଲ ଶକ୍ତିର କାହେ ଗେ ବ'ଳ ଛିଲ “ ଯଶାଇ, ଦୟା କ'ରେ ଏକ-ବାର ସଯାଳ କ'ରେ ଦେଖୁନ ଦେଖି, ଆମି କାଟେର କାର୍ବାର କରି, କି ମୁଦୀର ଦୋକାନ ଖୁଲି ? ”

ଧ'ଗୋ । ତିନି କି ଜବାବ ଦିଲେନ ?

ନକୁ । ତିନି ଧ୍ୟାନିକ ସ୍ଥାନେ ବ'ସେ ଅନ୍ତିମ କ'ରେ ଲାକ୍ଷିଯେ ଉଠେ ଉଠେ ବ'ଜ୍ଞେନ “ ତୁମି ହ୍ୟାଓ କ'ରୋନା, ହୋଓ କ'-ରୋନା, ତୋମାର ପୁଁଜିର ଟାକାଗୁଲି ଏନେ ଆଶ୍ରମେର ତବିଲେ ଜମା ଦେଓ ; ତାର ପର ଆବାର ବିଶେଷ ଆମେଶ ହଲେ ସା ହୟ କ'ରୋ ! ” କଲେ ଏହି ବିଶେଷ ଆଦେଶଟି ନାହିଁଲେ ମେ ଦିନ ଆଶ୍ରମେ ଇଁଡ଼ି ଚ'ଡ଼ିତୋ ନା—ତବିଲେ ଗୋ-ହାଡ଼ ବ'ଲେ ଏକଟା ଓ ପଯମା ଛିଲ ନା ।

ଶର୍ଗଗୋଧାନୀ । ଉଃ ! କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! ପରମେଶ୍ୱର ଏହି ମବ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବିଶେଷ ବିଧାନେ ତାର ବିଶେଷ ଭାକୁଗଣକେ ରଙ୍ଗା କ'ରେଣୁ, ତବୁ ଦେଶେର ଅନ୍ଧ ଲୋକ ଦେଖେ ଦେଖେ ନା—ତବୁ ମକଲେ ଏମେ ମହା ପ୍ରଭୁର ଶର୍ଣ୍ଣାଗତ ହୟ ନା !

ନକୁ । ତା ବୈ କି, ଏହି ବିଶେଷ ବିଧାନ କି ସାମାନ୍ୟ କାଣ୍ଡ ? ଏତେ ଯଦିଓ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷେ ମର୍ମନାଶ ହୟ, କିନ୍ତୁ ଏକେର ଧ୍ୱନି ଅନେକେର ଅନେକ ଉପକାର ସଟି ! — ଏହି ଦେଖୁନ, ଟୋଡ଼ାର ମର୍ମାନ୍ତିକ ହାନି ହିଲେ ଓ ଛାପା-ଥାନାଟି ଆଶ୍ରମେର ନିଜକୁ ବନ୍ତ ହୋଯାତେ ନାଗଲୋକେର

কত লাভ, কত স্ববিধে হ'য়েছে ! তেমনি আবার আ'-জ্ঞকের সয়লে স্বর্গগোধা ভায়ার ক্ষুল সমন্বে যে বিশেষ বিধানটী হ'য়েছে, তাতে তাঁর আর আপনার ভাগে যা হ'ক কিন্তু নাগর শের উপকার বিস্তর !

স্বর্গগোধানী ! ও কি কথা নকুল বাবু ? শুনে থে বুক কাঁপে—ক্ষুল তো অনেক দিন আশ্রমের অধীন হয়েছে ; আশ্রমের অভ্যন্তর জানী অধ্যক্ষেরা উদ্বৈত-নিক তত্ত্বাবধান ক'চ্ছেন, আর যুবরাজ অনন্তদেব অ-দ্রেক বথরায় পড়াচ্ছেন, তাতে ভাল বৈ মন্দ কি ? তাতে আমার স্বামীর স্বত্ত্ব যাবে কেন ?

নকু ! মে তো আগেকার বিশেষ বিধান ছিল ; চিরকালই কি তাই থা'ক্বে ? কার সাধ্য দেবচরিত্র বুঝে ? হয় তো কোনো গৃঢ় অভিপ্রায়ে আ'জ আবার বিশেষ বিধান হলো, যে, ক্ষুলের সঙ্গে তোমার পতির নাম গন্ধ কোনো সমন্বয় আর থা'ক্বে না—

স্বর্গগোধানী ! বল কি ? যার ক্ষুল, তার নাম গন্ধ সমন্বয় আর থা'ক্বে না—মে কেউ নয়—এও কি কেউ কথনো শুনেছে ? নকুল বাবু ! আমার মাথা থাও, সত্য বল, সত্যই কি এ বিধান হয়েছে ?

নকু ! আমি কি আপনাকে যিথা ব'ল্লতে পারি ? আপনি এখনি তো শুন্তে পাবেন ! কিন্তু সাধারণের

ମନ୍ଦିରର ଜନ୍ୟ ଏହିପା ବିଶେଷ ବିଧାନ ହ'ଲେ ଆପନାର କି ଅସ୍ତ୍ରକୁ ହତ୍ୟା ଉଚିତ ? ଆପନି ପରମ ଭକ୍ତ—

ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଗୋଧାନୀ । ନକୁଳ ବାବୁ ! ଆମାଦେର ସଦି ଖାଓୟା ପରାର ଯେଉଁ ଧା'କ୍ତେ, ତବେ କକ୍ଷଣୀ ଏତ ଅସ୍ତ୍ରକୁ ହତ୍ୟେ ନା ! ତୋମରା କୋନ୍ତା ଜ୍ଞାନ, ଏତ କ'ରେ ମୁଖ ଦେଇନ୍ତି ଉଠେ କ୍ଷୁଲ ବନିଯେ, ଛେଲେ ଯୁଟିଯେ, ପ୍ରାୟ ପାଁଚ ଟାକା ଆଯ ଦାଢ଼ କରିଯେ ଆମାର ଆୟୀ କେବଳ ୩୦ । ୩୫ ଟାକା ବୈ ପାଛେନନା ; ତବୁ ଆମି ତାକେ ଅସ୍ତ୍ରକୁ ହତେ ଦିଇନି—ତିନିଓ ତେମନ ନମ—ସେ ସବ ମରେଇଛନ, ଅମ୍ବେ ତା ପାରେ ନା ! ତିନି ଆପନାର ଶୀକାରେ ବେଶୀର ଭାଗ ମିଂହକେ ଦିଯେ ଓ ତୃପ୍ତି-ସୁଖେ ଛିଲେନ—ତିନି ଏକଟା ବାଂଲା ବିଭାଗ ବାଡ଼ିରେ ଆର ୨୦ । ୨୫ ଟାକା ବା'ଡ଼ିତି ରୋଜଗାର କ'ଛୋ ; ତବୁ ଆଗେକାର ବିଶେଷ ବିଧାନକେ ଅଧାନ୍ୟ କରେନ ନି—ବ'ଲ୍‌ତେବେ, କୋମୋ ରକମେ ଛେଲେ ପୁଲେର ଲାଲମ ପାଲନ ଆର କାଯକ୍ରେଶେ ସଂସାର ଚାଲା-ତେ ପାଲେଇ ହଲୋ ; ସୁଭରାଂ ଆମରା ଟଙ୍କା ୫୦ । ୬୦ ଟାକା-ତେଇ ସମ୍ମତ ଛିଲେମ !

ନକୁ । ତାଓ ତୋ ଗେଲ—

ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଗୋଧାନୀ । ତା ଗେଲେ ଚ'ଲ୍‌ବେ କେନ ? ସବ ମରେଇ, ଏ ମବେନା ; ଆର ଯା ହଙ୍କୁ ପେଟ ବୁଝବେ କେନ ?

ନକୁ । ତବେ ଟେଡାର ଅନ୍ଧଚିନ୍ତା ଶୁଣେ ଆପନି ଏତ

চ'টে গিছলেন কেন ? তাঁদেরও কি পেট ছিল না ? —
আপনার বেলা আঁটি সঁাটি পরের বেলা দাঁতকপাটী !
আপনার বেলা যেন্নিটী, পরের বেলা তেন্নিটীভাবা কি
আপনাদের ঘন সমাজ-সংস্কারকদের উচিত নয় ?

স্বর্ণগোধানী ! নকুল বাবু ! তুমি যা ব'লছে যদি
সত্য হয়, তবে এখন বুঝলেম গেঁড়ামীর কুহকে আমি
তখন আচ্ছা ছিলেম — আ'জ্জ'জ্ঞ'ন্লেম টেঁড়া মশাই
ব্যথার্থ কথাই সব ব'লেছিলেন — আমি, তাঁদের সঙ্গে
বে ব্যাভার করেছিলেম, তা আমার খুব অন্যায় হয়ে-
ছিল — আমি তাঁদের সঙ্গে দেখা ক'বে এর জন্যে পার
প'রে মাপ চাব !

খ'গো ! ও কি ? ওদিগে টেঁচাটেঁচি কি ?

নকু ! এই কাও, আর কি ? এই বিশেব বিধানে
স্বর্ণগোধা ভায়া ষেন্জপ বিশেষ আপ্যায়িত হয়েছেন,
তা তো বুঝতেই পাচ্ছে ! তিনি শ্রী পুত্র নিয়ে এখনি
পবিত্র আশ্রম থেকে বেরিয়ে যেতে চাচ্ছেন, আশ্রমা-
ধ্যক্ষ মশাই ব'লছেন, আমার পাওনা দিয়ে বাও —

স্বর্ণগোধানী ! (উঠিয়া) পাওনা ! এই সর্বনাশ
ক'ল্লে — আবার পাওনা ! ক্ষুল তো নয়, তালুক — তা
কেড়ে নিলে, আবার পাওনা — “যার ধন তার ধন
নয়, নেতো ধায় দই” — এই কি ধন ?

[বেগে স্বর্ণগোধার প্রবেশ]

স্বর্ণগোধা। পাজি—বচ্ছার—এতবড় স্পর্শা!

স্কলে। কি? কি? হয়েছে কি?

স্বর্ণগোধা। বচ্ছার বেটা আবার মা'র্টে আসে—
এরা আবার দেশ-সংস্কারক!—যত বাপে-খেদা'নে
মায়-তাড়া'নে কপট ভণ্ড নষ্টলোকের কুহকে প'ড়ে আ-
মরা জন কত বোকা গেঁড়া ছেঁড়া কেবল ধনে গানে
কুলে শীলে ম'জে গেলেম—মা'র্টে আসে—ওরা না
ধ'লে/ মজাটা দেখিয়ে দিতেম!—চল, প্রিয়ে, আর না—
এত অপমান আর সয় না— আর এখানে এক তিলও
রব না—

(নেপথ্যে—তবে তো বয়েই গেল! যা বি, যা না—
পাওমা দিয়ে চ'লে যা না, তার আর জারি কি!—
পাপ বেকলেই তো বাঁচি!)

স্বর্ণগোধানী! (সরোদনে) হায়! শেষ কি কপালে
এই ছিল? (উর্ধ্বমুখে করযোড়ে) হা স্বীকৃত! কেবল তোমার
পবিত্র প্রেমের ভিখারিণী হয়েই স্বামী পুত্র নিয়ে
বরখেকে বেরিয়ে এসেছিলেম—ভাব্বতেম, হিঁহুর সমাজে
অজ্ঞামতা আঁকারের মধ্যে থাকুলে তোমার সাক্ষাৎ
পাব না, বাস্তুকি মহারাজার মহা আশ্রমে জ্ঞানের মণি

ଆର ତୋମାର ପବିତ୍ର ପ୍ରେମେର ଗ୍ୟାସ ରା'ତ୍ ଦିନ ସମାନ
ଜୁଲେ, ତାତେ ତୋମାର ମନ୍ଦିରମୟ ରୂପ ଦେଖେ ଏହି ଶରୌରେହି
ସ୍ଵର୍ଗେ ଯାବ ! କିନ୍ତୁ ନାଥ ! ତାର ବିପରୀତ ହଲୋ—ହିଁର
ଆଲୋ-ଅଧା'ରେ ସର ବରଂ ଲକ୍ଷ ଗୁଣେ ଭାଲ—ଏ ଆଲୋ-
ରାର ଆଲୋ ଯେ ଏକକାଳେ କୁପରେ ନିଯେ ଗେ ସାଡ଼ ଗୁଚ୍ଛେ
ଦେଯ !—ହାଯ ! ହାଯ ! ଶେ କି ଦଶାଇ ହଲୋ !—କି
ବିଲେଇବା ଆବାରଘରେ ଗେ ମୁଖ ଦେଖାବୋ ? (ସ୍ଵାମୀରପ୍ରତି)
ଯାଥାକେ କପାଳେ ତାଇ ହବେ, ତୋମାର ଏ ଅପରାନ ଆର
ଚକ୍ର ଦେଖିତେ ପାରି ନେ—ଏହି ନ୍ୟାୟ, (କଣ୍ଠ ହଇତେ ପାଁଚ-
ମରୀ ମୋଚନ) ଏହି ଥାନ କେଳେ ଦେ ଚଲ ଆମରା ଯାଇ !

[ମକଲେର ପ୍ରଶାନ ।

(୧୮୫୨୮)

~~~~~

ସମାପ୍ତ ।

# Opinion of the Press

ON

## SEVERAL WORKS OF

BABU MANOMOHANA BASU.

*The Hindoo Patriot, July 8th, 1867.*

" \* \* \* Nevertheless Baboo Monmohun Bose has worked out his materials with no mean skill. \* \* The author is a practised Bengalee writer of some reputation, but the present is, we believe, his first appearance as a dramatist. Considering the difficulty of dramatic success, the most difficult indeed in literature, he needs not regret his venture, nor those friends of whom he speaks in his preface, as having thrust the task of writing the book upon him, their choice of an author."

*The National Paper, July 17th, 1867.*

"Amidst the rubbish of Bengalee dramas that the native press is daily issuing forth, this play holds a high place in our judgment. It penetrates into our hearts, giving rise to many noble feelings and sentiments, and its tragic conclusion is extremely pathetic. The subject treated of, is of great antiquity and is valued with a peculiar religious veneration by the Hindoo community, and although not yet dramatized, it has been successfully pursued by many writers of uncommon ability both in poetry and prose. These circumstances speak to the advantage and disadvantage of the writer, who, nevertheless has drawn out the play with success and refined taste. The language is easy, elegant and flowing, and the poetical pieces are the best productions of the author. \* \* We have, therefore, no hesitation in pronouncing the Natuk to be one of the few that deserves our perusal and encouragement, and in demanding from the public a due regard to its merit."

*Friday Review, July 19th, 1867.*

"This is a drama of considerable merit. It recites the tale of the Royal unction of Ramu, son of king Dasaratha of Oudh; of the intrigues of his step-mother Keku; and of his subsequent banishment. The narrative is spirited, and the characters well-sustained."

*The Bengalee, July 20th, 1867.*

“\* \* \* \* The style of the present work is easy and graceful, and idiomatic where necessary ; what strikes us most, is the author's strong contempt of all obscurity of thought and language, and hence we venture to say, that if in future, he employs his powers on subjects, capable of receiving the impressions of an inventive genius, he will secure the admiration of the public as a useful and captivating writer. We cannot take leave of our author without introducing and specially recommending him to our female readers”

---

*The Hindoo Patriot, December 12th, 1870.*

**“ RAMAVISHAKA NATAKA, PRANAYA PORIKHA NATAKA, AND PADDIAMALA.**

WHEN a work runs a second edition, it is a fair test of an author's success, and Babu Manomohana Basu, who is the author of the three poems, which head this notice, has achieved that success. The first on the list has reached the second edition, and the other two have been recently published. These works fairly attest the literary power of their author. He does not seem to be at all ambitious and hence there is not a trace of pedantry or false learning in all that he has written. It is becoming a rather besetting sin of the Bengalee authors of the day to show off their learning, either English or Sanskrit, as the case may be, and the result unfortunately is either Sanscritized or Anglicised Bengali. Our author has observed a golden mean. The choice of his subject is also very interesting. They have a peculiar attraction for female readers, and we are told that there is scarcely a respectable Native house, the domestic library of which is not adorned by *Ramavishaka Nataka*. *Pranaya Parikha*, as a work of art, is superior to the first, and the story is as interesting and affecting as some of the scenes of the drama. It is too long a play for the stage, and if a corps of amateurs should wish to perform it, they must considerably abridge it. The last *Padiamala* is intended as a school-book, and well-adapted to the purpose. Babu Manomohana Basu has a happy knack of describing in familiar language, but in rich vividness, the common objects around us and the common things of life, and the little pieces contained in the last-mentioned work give ample evidence of it.”

---

*Bengal Christian Herald, June 20th, 1873.*

“A speech in the Bengalee language, worthy of the name, had, till lately, been a thing unknown. No wonder therefore, that public

४०

opinion had prejudiced the matter so far as to laugh to scorn any proposal made in its favor. To Babu Manomohan Basu, our excellent editor of the *Madhyastha*, belongs the credit of rescuing Bengalee speeches from the contempt in which they were held of our educated bountrymen. We take leave now to congratulate him on his success in recommending, by the force of his own example, the cultivation of Bengalee eloquence. We have had for some days lying before us a volume of selections from his speeches, issued from the *Madhyastha* Press, price ten annas. The volume contains five of his speeches, three of which were delivered at the Hindu Mela, one at the Baruipur Mela and one at the *Choto Jiguli Hitaishi Sabha*. We have carefully gone over the 111 pages covered by these speeches, and we have been struck with the purity and chasteness of the style; the evolution of the latent elasticity of our language, in the expression of ideas, foreign and intractable; the flights of eloquence, fiery and of the heart; the warmth of feeling, the earnestness of purpose, the zeal of patriotism, and the vein of honesty;—which mark Babu Manemohan's speeches. The last speech, in which the duties of Teachers and of Scholars are enforced, is particularly instructive.”

*The Bengalee January 14th, 1871.*

“ \* \* \* Finding the very small number of Poetical works fit for the study of boys attending the Bengalee *Putshilas*, the author wrote the pieces ( *Pailyamala* ) now before us. Bearing in mind this object, we venture to say that the Baboo has succeeded remarkably well. We recommend the book to the heads of our *Putshilas*.

*The Same, 27th July, 1874.*

“ This is the third attempt of Babu Monomohur Bose at dramatical composition,\* and, we are glad to say, it fully sustains his reputation as a writer of chaste Bengalee plays. Babu Monomohur Bose is master of an easy and graceful style which never fails to invest his plays with a peculiar choice of his subject as in the sentiments ascribed to his *dramatis personae*. The story of the play is one, which carries us back to the dim days of Hindoo mythology and makes us acquainted with the doings of gods and goddesses as conceived by the vivid imagination of one ancient poets. It also conveys a deep moral—the exalted notion of chastity and conjugal fidelity as exemplified in the life of Sati—the heroine of the play. \* \* \* \* ”

# ବାଙ୍ଗାଲା ମଂବାଦପତ୍ରେର ଅଭିପ୍ରାୟ ।

ରାମାଭିଷେକ ନାଟକ ମନ୍ଦିରକେ ଛି ।

ପ୍ରତାକର । ୨୧ ଶେ ଜୈନ୍ଯାତ୍ମ, ୧୨୭୪ ।

“ \* \* (ବର୍ଣନା) ଏତଦୂର ଆଭାବିକ ଯେ, ଅରୁ ଅଭ୍ୟାସ ଦେବୀ ଯେବେ ପ୍ରତୋକ ପାଦ ପଦକ୍ଷେପ କରିଯା ନୃତ୍ୟ କରିଯା । \*\*\* ଏତଦୂର ଶୋକାବହ, ଯେ, ଇହାର ତୃତୀୟ ଅକ୍ଷେର ପର ମୟାନ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟାନ୍ତ ପାଠ କରିବାର ସବୁ ସବୁ ସବୁ କଟ୍ଟଣ୍ଡକ, ବନ୍ଧକମ୍ପ ଏବଂ ନେତ୍ୟୁଗଳ ଅନ୍ତର୍ମୁଗ୍ଧ ହର । \* \* \* ଏକଟୀ କଥା ଦ୍ଵାରା ଏହି ନାଟକର ଗୁଣାଂଶେର ଅଶ୍ରୁସା କରିତେ ହଇଲେ କେବଳ ଏହି କଥା ବଲିଲେ ଇପର୍ଯ୍ୟାନ୍ତ ହଇବେ, ଯେ, ଇହାର ଭାସାପାରିପଟ୍ୟ, ରଚନାନୀଲିତା, ଭାବବ୍ୟୁଧ୍ୟ ଏବଂ ସର୍ମକାଳିଗ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ ମନ୍ତ୍ରକ ଗୁଣିଇ ଦୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମନ୍ତ୍ରର ହଇଯାଛେ ।”

ମୋହପ୍ରକାଶ । ୪୮ ଆବାଢ ୧୨୭୪ ।

“ ଏଥାନି ପାଠ କରିଯା ଆମରା ପରମ ପରିତୋଷ ଲାଭ କରିଲାମ । ଇହାର ଭାସା ବିଶ୍ଵଳ ଓ ପ୍ରାଞ୍ଚନ ଏବଂ ରଚନାଓ ଅତିଶ୍ୟର ମଧ୍ୟର ଓ ମନୋହର ହଇଯାଛେ । ବିଶ୍ଵଳୀ ଯେତେପରି କରୁଗରମାସିକ, ଅତୁକାର ତଦନ୍ତଜ୍ଞପ ଭାବ ପାଠକଗମେର ମନେ ଉତ୍ସ୍ରକ କରିତେ ପାରିବେ, ଇହାତେ ଆମାଦେର ମନ୍ଦିର ନାହିଁ । ଅତୁକାରେର ଆର ଏକଟୀ ଅଶ୍ରୁସାର ବିଷର ଏହି ଯେ, ତିନି ବିଶ୍ଵଳ ଧର୍ମବୀତି ମନ୍ତ୍ରକ କୌଶଳକ୍ରମ ମୂର୍ଖିତ କରିବାର ପ୍ରୟାସ ପାଇଯାଛେ । ପରାଗୁଲିତେ ତାହାର ରଚନାଶକ୍ତିର ବିଶେଷ ପରିଚୟ ପ୍ରଦତ୍ତ ହଇଯାଛେ । ”

ଏତୁକେଶନ ଗେଜେଟ । ୧୫୬ ଆବାଢ ୧୨୭୪ ।

“ \* \* \* ରାମେନ ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅବଧି ବନ-

গমন পর্যাপ্ত তাৰঁৰ বিষয় ইহাতে সঞ্চিবেশিত হইয়াছে। মাটকধানি অতি উৎকৃষ্ট হইয়াছে। বিষয়টী যেমন কৃণ-রসপুর্ণলিপিচাতুর্দশ মেৰুপ কৃষ্ণবকারী হইয়াছে। রামাভিষেক নাটক ধানি পত্রিত পত্রিত পান্তবিক আ-ধানিগকে অশ্রুবারি বিসর্জন কৰিতে হইয়াছিল। কলতঃ বঙ্গালাভাষায় ইহা অপেক্ষা উৎকৃষ্ট নাটক অদ্যাপি আবাদেৱ নয়নগোচৰ হয় নাই।”

ভাৱতত্ত্বজ্ঞন। ৩২ শে আৰাদ ১২৭৪।

“আমৱা এ পৰ্যাপ্ত যত নাটক দেখিয়াছি, এখানি অনেক অংশে সংৰোঁঢ়িত। \* \* \*

চাকাপ্রকাশ। ৬ই আৰণ্য, ১২৭৪।

“\* \* \* ইহাতে রামেৱ রাজাভিষেকেৱ অধিবাস ও বনবাস অতি উৎকৃষ্ট রূপে বৰ্ণিত হইয়াছে। ইহাৰ বিষয়টী যেমন কৃণৰসাত্মক, রচনাও দেৱৰূপ সন্দৰ্ভ-কাৰিণী হইয়াছে। ইহাৰ অনেক স্থান পাঠ কৰিয়া আ-মৱা অশ্রু সংবৰণ কৰিতে পাৰি নাই।”

অবলাবন্ধন। ১৮ই পৰ্য ১২৭৭।

“গ্ৰহুখানি পত্রিত যাইয়া স্থানে স্থানে আমৱা একপ শোকাভিতুত হইয়াছি যে, কোনক্রমে অশ্রুবেগ সংবৰণ কৰিতে পাৰি নাই।\* \* অঞ্জলিৰ বিৰয়েৱ সমাৰেশ ভিন্নও যে হস্যাৰমেৱ উদ্বৃত্তি কৰা যায়, এই ছলে তাহাও প্ৰমাণিত হইয়াছে। এই নাটক ধানি স্তুলোকেৱ পাঠেৱ পক্ষে অতি উপাদেৱ হইয়াছে বলিয়া আমৱা মনোমোহন বাবুৰ নিকট বিশেষ বাধ্য হইলাম।”

মিত্রপ্রকাশ। মাঘ, ১২৭৭।

“রামাভিষেক নাটক যে একধানি কৃণৰসপুর্ণ উৎকৃষ্ট

ଦୂଶ୍ୟ କାବ୍ୟ, ଇହା ଆମରା ଶୁଣକଟେ ଯୋଗ୍ୟ କରିତେ ହୁବୁ  
ଛିତ ନାହିଁ । ”

### ପ୍ରଣୟପରୀକ୍ଷା ମହିନେ ଅଭିପ୍ରାୟ ।

ଅଭୁକେଶ୍ୱର ଗେଜେଟ । ୨୮ ଶେ କାର୍ତ୍ତିକ, ୧୨୭୬୭

“\* \* କମତଃ ଆମ ଦେଶର ମତେ ପ୍ରଣୟ-ପରୀକ୍ଷା ମାଟକ  
ଏକ ଧାରୀ ଉତ୍ସବ ସମ୍ପଦ—ଉହା ପାଠ କରିଯା ଆମୋଦ ଏବଂ  
ଶିକ୍ଷା ଲାଭ ହଇବାର ସମ୍ଭାବନା । ”

ଭାରତରଙ୍ଗନ । ୧୦ ଇ ଅଗ୍ରହାୟନ, ୧୨୭୬୭ ।

“\* \* ତୋହାର ପୂର୍ବ ପ୍ରକଣିତ ରାଷ୍ଟ୍ରାଭିଷେକ ମାଟକ, ଏ-  
ଥାମିର ମହିନେ ଆର ପ୍ରଶଂସା ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ନଯ ବଲିଲେ  
ଅଭୁତି ହେ ନା । ପ୍ରଣୟ-ପରୀକ୍ଷାର ଆଖ୍ୟାରିକାଟି ଏମୁ-  
କାରେର ପ୍ରଗାଢ଼ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିକ ପିପତ । ରାଷ୍ଟ୍ରାଭିଷେକର ଅ-  
କ୍ଷୟାମଟୀର ଜନ୍ୟ ଲେଖକଙ୍କେ ଚିନ୍ତା କରିତେ ହେ ନାହିଁ, ଅନ୍ୟାୟ  
ଅଛ ମହିନେ ଯେ କିଛୁ କୌଶଳ ବିନ୍ଦାର କରିତେ ହଇଥାଇଲ ।  
ଏଥାମିର ସର୍ବାଙ୍ଗ, ପ୍ରଣେତାର ପ୍ରଗାଢ଼ ଶୁକୋଶଳମଞ୍ଚରୀ  
ଚିତ୍ରାଦେବୀର ସାହାଯ୍ୟ ନିର୍ମିତ ଏବଂ ଶୁମଜିତ କରିତେ  
ହଇଥାଇଁ । ଶୁତରାଂ ରଚିତାର ପ୍ରଥମ ଏମୁ ଅପେକ୍ଷା ଯେ  
ଏଥାମି ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଇହା ବଳା ବାହୁଦା । \* \* ଇହାର ଅଛ ପ୍ର-  
ତିକ୍ରେ ଏକପ ଶୁକୋଶଳପୂରିତ, ଯେ ପାଠ କାଳେ ରଚିତାକେ  
କେବଳ ଧନାବାଦ ଦିଯା ପରିତୃପ୍ତ ହେଁଯା ଫାର ନା । \* \* ଏଇ  
ମାଟ୍ୟାଲିଖିତ ପ୍ରତୋକ ବାକ୍ତିର ଆଦ୍ୟମ୍ଭୁତ ଭାବେର ଏବଂ  
ଚିତ୍ରାଦେବୀ ଯିପର୍କ୍ୟର ହେ ନାହିଁ । ମଧ୍ୟରୋଚିତ ଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତ୍ୟ  
କାଲେ ଅଭାବେର ବୈଲକ୍ଷଣ୍ୟ ମାଟେ ନାହିଁ । ଏମୀଏ ମାଟକେର  
ଅପ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଅଛ ନହେ । ଇହାର ପ୍ରତୋକ କଥାର ଗ-  
ଭୀତିର ଭାବ ଓ ଚମକାର ଅର୍ଥ । ବାହୁଦା ମାଟକେର ନାମେ  
ଯେ ଏକ ପ୍ରକାର ଅକ୍ରଚ ଜୟିତ୍ରା ଉଠିଥାଇଁ, ପ୍ରଣୟ-ପରୀକ୍ଷା ।

ନାଟକର ନାର ନାଟକ ସେ ମେଇ ଅକ୍ଷଚିନିବାରକ ତାହାତେ  
ମନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ”

ପ୍ରଭାକୁର । ୧୬ ଜୁଲାଇ ୧୯୭୬ ମାର୍ଚ୍ଚ ।

“ \*\* ଏକାଧିକ ବିବାହର ଦୋଷ କୌର୍ତ୍ତନ କରାଇଛାର ଉ-  
ଦେଶ୍ୟ । ଶ୍ରୀନାଥ ଚୌରୂରୀ ନାମକ ଏକ ଜନ୍ମଦାରେର ଦୁଟି ସ୍ତ୍ରୀ  
ଛିଲା । ଜୋଷ୍ଟା ମହାମାୟା—କନିଷ୍ଠା ମରଲା । ଇହାଦିଗେର  
ମନ୍ତ୍ରମୁକ୍ତ ଟେନାଟ ମନ୍ତ୍ରବନୀର ବଟେ, କିନ୍ତୁ ନାଟକାର ଇହାର  
ହାର ଯଥେ କିଛୁ କୌଶଳ କରିଯାଇନ୍ତି, ତାହାତେ ଇହାର  
ଚମ୍ବକାରିତା କିଛୁ ଅବିକଳ୍ପିତ ହିଁଯାଇଛେ । \*\* ମନୋମୋହିନୀ  
ବାବୁ କବି—ଏ ନାଟକର ତାହାର କବିତାକୁ ପରିଚୟ  
ପାଓଯା ଯାଇ । \* \* \*

ମିତ୍ରପ୍ରକାଶ । ଆଶ୍ଵିନ, ୧୯୭୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ।

“ ପ୍ରଗ୍ରାମ-ପରୀକ୍ଷା ନାଟକ । • • ଏଥାନି (ବାବାଭିଷେକ )  
ନାଟକେର ବ୍ୟାମେ କରିଷ୍ଟ ହିଁଯାଉ ଗୁଣେ ଗରିଷ୍ଟ ହିଁଯାଇଛେ ।  
ଏଥାନିଯେ ହପ ମହିମଦେଶକ, ମେଇନ୍କପ ପ୍ରମର ଓ କକନମ  
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଶ୍ରୀତିମାୟୁର । ଇହାର ଭାଷ୍ୟ ଅତିଶ୍ୟ ମାର୍ଜିତ,  
ଅର୍ଥଚ ପ୍ରାଞ୍ଜିତ । ଅଭିନାରେ ପଞ୍ଚ ୩ ଏଥାନିର ବିଶେଷ ଉ-  
ପାଯୋଗିତା ଆଛେ । ପ୍ରକାବେଶ କୌଶଳ ମନ୍ତ୍ରବନ୍ଦର ଓ ଅ-  
ତୀବ ଚମ୍ବକାରଜ୍ଞମ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଶୀଚାର ମସନ୍ଦେ ଅମେକେ  
ନାଟକ ଲିଖିଯାଇନ୍ତି ବାଟେ, କିନ୍ତୁ ଇହାର ନାର ମକଳେ ମକଳ  
ବିଷୟେ କୃତାର୍ଥତା ଲାଭ କରିତେ ପାରେନ ନାହିଁ । ବହୁବିବାହ  
ବିଷୟେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାମମାରାୟଣ ତର୍କରୂପ ସେ “ ନବ ନାଟକ ”  
ପ୍ରଗମନ କରେନ, ତାହାର ମହିତ ଏଥାନିର ତୁଳନା କରିଲେ  
ଅମେକ ଅଂଶେ ଉତ୍ସକ୍ତି ବୋଧ ହୁଏ । • • ପାଠକଗମକେ ଅମ୍ବ-  
ବୋଧ କରି ଏହି ନାଟକେର ଏକ ଏକ ଖଣ୍ଡ ପାଠ କରିଲା  
ଦେଖୁନ । ପାଠେ ସେ ମୟ ବାଯ ହିଁବେ, ତାହାର ଶତଞ୍ଚିନ୍ଦ୍ରିୟ  
ଆମୋଦ ଏବଂ ଉପଦେଶ ପାଇତେ ପାରିବେନ । ”

হিন্দুহিতৈবিশী । ১০ই বৈশাখ, ১২৭৮ সাল ।

প্রণয়পরীক্ষা নাটক। \* \* \* নাটকখানি সর্বাংশে  
মনোহর হইয়াছে। আমরা বাহুলাভয়ে ইহার কিয়দংশ  
উক্ত করিয়া পাঠকগণের চিন্মন বৰ্দ্ধন করিতে প-  
তিলায় না। ফসতঃ অমান্য নাটকে। সহিত তুলনা ক-  
রিলে এ নাটকখানি, কৰ্বাংশে উক্তক ব'লয়া বেংধ হ'য়।  
প্রস্তাবের কোণল. চ'তুর্য ও ভাব অতি মনোহর। মনো-  
হৰে ইন বাবুর নাটক রচনার সুন্দর ক্ষমতা হইয়াছে; ইনি  
বিশুদ্ধ নাটক লেখার স্তুতান্ত্র প্রদর্শন করিতেছেন।  
ভরসা করি, ক্রমে ইনি বিশুদ্ধ নাটকের অভাব দূর ক-  
রিবেন। আক্ষেপের বিষয় এই যে, আমাদের দেশীয়েরা  
মাতৃভাষার উন্নতির নিবিত্ত সুলেখ দিগন্কে উৎসাহ দেন  
না। অধিক কি, অন্ততঃ ক্ষমতাশীলের। এক এক খণ্ড  
গ্রন্থ করিলেও ইহা যথেষ্ট উৎসাহ পান।”

### সতীনাটক সম্বন্ধে অভিপ্রায় ।

অমৃতবাজার পত্রিকা। ১৫ই ফাল্গুন, ১২৮০।

“সতী নাটক। শ্রীমদ্বামাত্মন বন্ধু অণীত। মাননামাত্মন  
বাবু বাঙ্গালী পাঠক সমাজে অপ্রিমিত মহত্ব। ইনি একজন  
পুরাতন নাটকসেবক। ইঁ তার বামাত্ম ষক ও শ্রেণ্যপুরীক্ষ  
নাটক জনসমাজে সমাদৃত হইয়াছে। মনোমোহন বাবু আবার  
হিন্দুমন্ত্র একজন অতি বৰু। তাঁহার সতী নাটক যে পাঠক  
সমাজে আদরণীয় হইবে তাঁদের আর সন্দেহ নাই। এই  
সংক্ষিপ্ত সমালোচনার অধৃত তাঁহার গ্রন্থ সমালোচনা করা  
আমাদের অভিপ্রেত নাই। তবে আমরা এইমাত্র বসিতে পারি  
যে, তাঁহার শাস্ত্র পাগলার মৃত্যু বিক্রিয়া আমাদের নিকট অতি  
আদরণীয় হইয়াছে।”

সাপ্তাহিক সমাচার। ১৫ই চৈত্র, ১২৮০।

“সতী নাটক। \* \* \* বাবু মনোমোহন বন্ধু সুকৰি ও

সুন্মেথক, বাঙ্গালা সাহিত্যামোদীগণ তাহার নিকট বিলক্ষণ উপরূপ আচেন, তৎপূর্ণীত রামাভিষেক ও প্রণয় গ্রীক্ষা মাটিক ও তৎসম্পাদিত মধ্যস্থ পত্রখানি পাঠ করিয়া অনেকেই চিন্ত-বিনোদন করিয়া থাবেন, ইন্দুশ লক্ষণ্তিষ্ঠ গ্রন্থকারের রচনা যে প্রীতিদায়িনী হইবে বলা বাহ্যিক। \* \* \* \*

### মুর্শিদাবাদ পত্রিকা। ৫ই বৈশাখ, ১২৮১।

“ \* \* \* সুতরাং উহার প্রকৃতি শুনি, রচনাচার্তুর্যা, শব্দের মাধুর্যা, শৈব ও বৈষ্ণবের বিশুদ্ধ প্রশংস্যাত্মাগ, নারদের স্বত্ত্বাব শিবের শিবস্ত্র, সতীর পাতিকৃত্যা, দক্ষের রাজপদ গৌরব এবং তদঙ্গীভূত শশুরস্ত্র তগিমৌগণের সাহচর্যাব প্রতি রেহ, জীর্ণ ও আহাগীরব, অস্তুতীর কন্যাবাস্ত্রস্মা, শাস্তিরামের বিবারশূন্য ইষ্টার্সক্ষি ও সংসার ওঁদাসীনা, মন্দীর প্রভুরায়ণতা, সতীর আহাদুরনস্ত্রায় সাস্ত্বাব ও গৌরব জান পতির দুঃখ অবস্থায় শুক্ষা প্রীতি এবং সতীর পিতা ও পতি উভয় প্রকৃতর পাত্রের অ-নিয় স্তলে প্রতুদ্ব আত্মাদহ বলিদান দ্বারা শাস্তি স্থানের পোরাণিক গৃহ তাৎপর্যা বিনাশ—এই শুলি অতি পরিপূর্ণি কৃপে ও সজীব চিত্রিত হইয়াছে। এবং এই দুশ্য কাব্যের অভিনয়ও হইয়া পিয়াছে। মনোমোহন বাবুর রামাভিষেকের নায় সতীনাটিকেও কৃতকার্য্যাত্মা লাভ হইয়াছে। \* \* \*

### হালিসহর পত্রিকা। ১২ই বৈশাখ, ১২৮১।

“সতী মাটিক। \* \* \* দক্ষসজ্জ ইহার অঙ্গ। অস্তাৰটী অঠীন হটলেও মনোমোহন বাবুৰ লেখনী ইহাকে নৃতন ভূষণে ভূষিত করিয়া যে আমাদিগকে আমন্দ দান করিয়াছে, তাহা অস্বীকার করিন। অনেক নৃতন ভাব ইহাতে দেখিতে পাওয়া যায়। পাঁগলী শাস্তিরাম, একটা নৃতন পদাৰ্থ। উহার কবিতাশুলি স্ব-দ্বর, সঙ্গীতশুলি ক্ষদয়গ্রাহী। \* \* \*

### জ্ঞানাঙ্কুর। বৈশাখ, ১২৮১।

“সতী মাটিক—শ্রীমুক্ত বাবু মনোমোহন বস্তু প্রণীত। মনো-মোহন বাবু বহু কালেৰ পুরাতন উপাদান সহিত রামাভিষেক

এবং সতী প্রাটক সুই খানি অভিনব অংশের মুশ কাব্যের হৃষি করিয়াছেন।

বেটাখানির অবস্থাম করিয়া সতী প্রাটক প্রণীত হইয়াছে তাহা বকলেশে ওয়াগ সকলেই অবগত আছেন। দক্ষ প্রজাপতি কান্তি-শুক্র বিকল্পেই আশানুযায়ী সমান সাত করিতে না পারায় উহার অবমাননা করিবার মিমিত সকলের আয়োজন করিবেন। তবীয় দ্বিতীয় শিবারম্বন। জন্ম কলকের অমৃত আশক্ত করিয়া ঠাহীর অবৈধার্থে অবিবর্জিত হইয়াও পিতৃসন্তানে গুরু করেন। তথার পিতৃসুখে পতিমিলা অবগ করিয়া বিশালে সমাবিহৃত হইয়া প্রাণ্তাপ করেন। তদবধি তিনি সতীকুলের অগ্রগণ্য এবং পতিত্র ভাসিমের আবশ্য অস্তুপ চইয়াছেন। এই প্রাচীন আশানুযায়ী স্থানকল্প হাস হৃষি করিয়া অতি মনোহর নাটক রচিত হইয়াছে।

মনোমোহনবাবু নাটোরিখিত প্রথক প্রথক ব্যক্তি সকলের চরিত্র আদ্যোপান্ত সমস্তাবে রুক্ষ করিতে কৃতি করেন মাই। মারদ শাস্ত্রবাচ অধা, অক্ষেবা প্রচৃতি কয়েকটি চিত্র উন্মুচিত্রিত হইয়াছে।

সতী প্রাটকের ভাবা ও রচনাপ্রাণী উৎকৃষ্ট হইয়াছে। স্থানে স্থানে উন্মুচ কয়েকটি পার থাকায় গুরুত্বানি অভিময় পক্ষে বিশেষ উপর্যোগী হইয়াছে। \* \* \* \*

### পদ্ময়মালা সমষ্টে গুৰি।

এজুকেশন গেজেট। ২৩। পৰ্য, ১২৭৭ সাল।

“ \* \* \* \* অ্যুবু এই সুজ প্রস্থানি দেখিয়া অতি পোত হইয়াছে। ইহার অবক্ষণলি সুরস কাহার রুচিত ও মুখের মধ্যে কাব্যান্তিক্রিয় রচে। আমদের ইহাকে শিখ দিলের এত উপরেসী বেলিয়া বোধ হইয়াছে বে, আমরা অক্ষয় বাসিক বালিকাগণকে এই পুতুল পদ্মাইৰ অভিধার করিয়াছি।”

† প্রাতাকরণ। ৩১। পৰ্য, ১২৭৭ সাল।

“ \* \* \* \* বিদ্যালয়ের কল্পবৃক্ষ লিখিতের পঠার্থ ইহা রচিত হইয়াছে। \* \* প্রহ হার উদ্দেশ্য বিবরে কৃতকার্য হই-

যাচ্ছে। শক্তিশালি অতি কোমল, ভাঁধা অতি সরল এবং পাঁচটি-শুলি হিতোপদেশে প্রিপুর্ব। আমরা বিদ্যালয়ে শিশুপাঠ্য ব্যতুক পদ্য পুস্তক দেখিতে পাই, তৎসম্বলের মধ্যে এই খাঁনি ভাল বোধ হইল। \* \* আমরা করসা করি, বিদ্যালয়ের কর্তৃপক্ষীয়েরা এই কাব্যখানি পাঠ্য-পুস্তক-শ্রেণী মধ্যে প্রত্যন করিবে, এতৎপাঠ্যে বালকগণের বিশেষ উপকার হইবে।”

মিত্রপ্রকাশ, মাঘ ১২৭৭ সাল।

“পদ্যমালা ১ম ভাগ। \* \* লেখা সরল, সুনিশ্চিত ও রুচিপূর্ণ। এই পদ্যমালা বালক বালিকাগণ সাদার কষ্টে ধারণ করিলে তা-হারা রত্নমালা ধারণ অসেক্ষণেও শোভনীয় হইবে সন্দেহ নাই। করসা করি, বিদ্যালয়ের অধ্যক্ষগণ স্ব স্ব অধিকৃত বিদ্যালয়ে ইহার অচলন করিয়া গ্রন্থকারকে উৎসাহ দান করিবেন।”

হিন্দুহিতৈষণী, ৫ই চৈত্র ১২৭৭ সাল।

“ \* \* \* এখানি ঢাকা ও বিক্রমপুরের বক্ত বিদ্যালয় সম্পত্তির মে শ্রেণীর পাঠ্য। পুস্তকখানির পদ্যশুলি অতি সরল—অল্প দরক্ষ বালকবালিকার সহজবোধ্য ও উপযোগী হইয়াছে। গ্রন্থকার বালকগণের আনন্দবর্ধক বিষয় লইয়াই সুন্দর কবিতা রচনা করিয়াছেন। বিষয়ও বশলক বালিকার চিন্তকে আকর্ষণ করে। আমরা এই ৩৪ পৃষ্ঠার পদ্যময় পুস্তকখানি পাঠে প্রতি হইলাম।”

হিন্দু আচার ব্যবহার ও বক্তৃতামালা সম্বন্ধে

অভিপ্রায়।

বুর্ণিদাবাদ পত্রিকা। ১৮ই কাল্যান ১২৭৯ সাল।

“হিন্দু আচার ব্যবহার— \* \* \* আদ্যোপাস্ত পাঠ করিয়া প্রতি আগ্নে হইলাম। ইহার সহিত কোনো কোনো স্থলে কা-হারো মতের একতা না হউক অথবা কোনো কোনো স্থল অভাস্ত না হইতে পারে কিন্তু ইহার মধ্যে হিন্দু আচার ব্যবহারের বিশ্বর জ্ঞাতব্য বিষয় বিবৃত হইয়াছে। এমন অনেক বিষয় আছে যাহাতে নব্যদিগের জ্ঞান মাত্র নাই। যিনি স্তু পুত্র পরিবার সহ শৃঙ্খলাখন বাসী, তাঁহারই ইহার এক এক খাঁনি সংগৃহ এবং পাঠ করা উচিত। লেখকের মীরাংসা অতি চমৎকার। \* \* \*”

## ହିନ୍ଦୁକେଶନ ଗେଜେଟ୍ । ୧୮େ ଫାଲ୍ଗୁନ ୧୨୭୯ ମାଲ ।

ହିନ୍ଦୁ ଆଚାର ବ୍ୟବହାର (ଅଭିଗ୍ରହ) ୧୦୦ ପୁନ୍ଦକଥାନିର ଲିପିପ୍ରଣାଳୀ ଉତ୍ତମ ହିୟାଛେ । ସହିତ୍ ଗୁଣକାରେର ନାତିତ ସକଳ ବିସ୍ତରେ ଆମାଦେର ଏକ୍ୟ ନାହିଁକ, କିନ୍ତୁ ତୀହାର ଭ୍ରଯୋଦୀଶ୍ ମେର ଜମ୍ଯ ଆମରା ତୀହାର ଅଶ୍ଵମୀ ନା କରିଯା ଥାକିତେ ପାରିନା । ଏଇକଥିପୁ ପୁନ୍ଦକ ହିନ୍ଦୁ-ମାତ୍ରେରେ ଏକ ଏକ ଖଣ୍ଡ ଜ୍ୟୋତିର୍ଲିଙ୍ଗ ଆବଶ୍ୟକ । ୧୦୦ ।

## ହିନ୍ଦୁହିତୈଷଣୀ । ୨୬ ଶୈ ଫାଲ୍ଗୁନ ୧୨୭୯ ମାଲ ।

ହିନ୍ଦୁ ଆଚାର ବ୍ୟବହାର, ଅଥମଭାଗ, ପାରିବାରିକ । ୧୦୦ ଅନ୍ତଃ-ବିତ ପ୍ରାଚୀର ନମଶ୍ର ପାଠ କରିଯା ନିତାନ୍ତ ପ୍ରିତ ହଇଲାମ । ମରୀମ ନମ୍ପ୍ରଦାୟିଷ୍ଠ ବାଜିଗଣ ମଧ୍ୟ ଯାହାରା ମୋହାତ୍ତୁତେର ନୟା ହିନ୍ଦୁ ଆଚାରବ୍ୟବହାରେର ବିରୁକ୍ଷାଚରଣ ପୂର୍ବକ ଆପନାଦିଗକେ ସୁଖୀ ବବେ । ଚନ୍ଦା କରିଟେଛେନ, ଏହି ଏହି ପାଠ କରିଯା ତୀହାଦେର ଅନେକ ଉପକାର ତ୍ୱର୍ଯ୍ୟାର ନମ୍ବର, ଅନ୍ତଃତଃ କତକ ବିସ୍ତରେ ତୀହାଦେର ଭରନ୍ ଓ ଦୂର ହିତେ ପାରେ । ୧୦୦ ହିନ୍ଦୁପାରିବାରିକ ଶୃଙ୍ଖଳୀ ସେ କତ ଅଶ୍ଵମୀଯ, ବୁକ୍କିର ଚକ୍ରତାନିବକ୍ଷନ ବୁଝିତେ ମାପାରିଯା କେହ କେହ ଉହା ନିତାନ୍ତ ବିସବ୍ର ଅନେ କରିଯା ଥିଲେ । ଫଳତଃ ଏହି ଓର୍ଲେ ହିନ୍ଦୁଦିଗେର ଆଚାରବ୍ୟବହାର ସମ୍ବନ୍ଧେ ସେ ସୁକଳ କଥା ଲେଖା ହିୟାଛେ, ତେଣୁଟେ ହିନ୍ଦୁ ନାଧାରଣ ଦୀଯି ସମାଜେର ଅନେକ ଉତ୍ୱକୁଟିତର ମିଯମାଦିର ଶ୍ରଣିଶ୍ରଣ ସନ୍ଦର୍ଭମ କରିତେ ପାରିବେନ । ଆମାଦେର ଏମ ଅନେକ ବିସ୍ତର ଆଛେ ସେ, ଆମରା ତାହା ଜାନି ବଟେ କିନ୍ତୁ ତାହା କତର ପ୍ରାୟୋଜନିଯ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଭବ କରିତେ ପାରିନା । କେହ ତୀହାର ଉପକାରିତା ବିଶଦକାପେ ଦେଖାଇଯା ଦିଲେ ଚିତ୍ତ ଆହୁତି ହୁଏ । ମମୋମୋହିନ ବାବୁ ଲିପିନେ ପୁଣ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ଆଚାରଗୁଲି ଅତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକାରି ପ୍ରକାଶ କରିଯାଛେ । ୧୦୦ ଏହି ବର୍ତ୍ତତା ମମୋମୋହିନ ବାବୁର ହିନ୍ଦୁମାଜ-ହିତୈଷିତାର ବିଲକ୍ଷଣ ପରିଚୟ ହିୟାଛେ । ଶ୍ରେଷ୍ଠକାରେର ଉତ୍ସାହ ଜମ୍ଯ ନୟ, ସୁନ୍ଦର ଆପନାପନ ଉପକାରେର ଜମ୍ଯଇ ପ୍ରତ୍ୟୋକେର ଏହି ଏହି ପାଠ କରା ଉଚ୍ଚିତ ।

## ଚାକାପ୍ରକାଶ । ୧୮େ ଚୈତ୍ର ୧୨୭୯ ମାଲ ।

“ ହିନ୍ଦୁ ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ଅଥମଭାଗ ପାରିବାରିକ ୧୦୦ ଏହବାଟି ଏହି ପୁନ୍ଦକେ ଆଚିନ ଓ ଆଧୁନିକ ହିନ୍ଦୁପାରିବାରିକ ଆଚାରବ୍ୟବହାରେର ଦୋଷ ଶ୍ରଣି ସବିଷ୍ଟାର ବର୍ଣନ କରିଯାଛେ । ଦୋଷ ଅଧେକ୍ଷ

